

**”Suomessa mä olen Suomen bosnialainen
ja Bosniassa mä olen Bosnian suomalainen”**

Bosnialaistaustaisten nuorten aikuisten monimuotoinen etninen ja paikallinen
identiteetti uudessa asuinympäristössä

Nora Tarmio

Pro gradu -tutkielma

Kansatiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Turun yliopisto

Lokakuu 2013

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

TARMIO, NORA: ”Suomessa mä olen Suomen bosnialainen ja Bosniassa mä olen Bosnian suomalainen” – Bosnialaistaustaisten nuorten aikuisten monimuotoinen etninen ja paikallinen identiteetti uudessa asuinympäristössä

Pro gradu -tutkielma, 94 sivua, kaksi liitesivua
Kansatiede
Lokakuu 2013

TIIVISTELMÄ

Tutkimukseni aiheena on Suomessa asuvien bosnialaistaustaisten nuorten aikuisten nykyidentiteetti sekä kulttuurisen monimuotoisuuden ja etnisen murroksen näkyminen arjessa. Kotoutumistutkimuksen sijaan olen kiinnostunut ennen kaikkea identiteetin kokemisesta ja muovautumisesta silloin, kun etnisyys on määrittävä tekijä sekä lähtöettä tulomaassa.

Tutkimuskysymyksenäni on, kuinka kansallisuus, etnisyys ja kulttuurinen monimuotoisuus näkyvät sekä muovaavat arkea ja identiteettiä pakolaistaustaisten nuorten aikuisten uudessa elinympäristössä, kun lähtösyöt kotimaasta ovat olleet pitkälti etnisyyteen pohjautuvia. Kuinka etninen identiteetti muotoutuu ja mikä on kahden kulttuurin merkitys etnisyyden määrittelyssä? Mikä on kahden eri kotimaan ja kahden eri kulttuurin rooli arjessa ja identiteettipuhunnassa?

Tärkeimpänä tutkimusaineistona ovat bosnialaistaustaisten nuorten aikuisten parissa tekemäni teemahaastattelut. Haastateltavani ovat vuosina 1992–1995 käydyn Bosnian sodan vuoksi pakolaisina Suomeen muuttaneita tai heidän jälkeläisiään. Tein kymmenen teemahaastattelua haastatellen viittä naista ja viittä miestä, jotka kaikki asuvat Varsinais-Suomen alueella. Lisäksi vierailin Bosniassa ymmärtääkseni paremmin sekä haastattelemini nuorten aikuisten taustaa ja lähtökohtia että heidän yllirajaista arkeaan.

Olen lähestynyt identiteetin kokemista kulttuurin, etnisyyden, uskonnon, paikan ja paikallisuuden sekä kodin ja kotimaan käsitteiden kautta. Näistä kaikilla on oma merkityksensä identiteetin muovautumisessa, ja identiteetin kokemiseen vaikuttavat sekä entinen että nykyinen kotimaa. Bosnialaisuus vaikuttaa vahvana taustalla identiteetin kokemisessa, mutta myös suomalainen kulttuuri ja arki muovaavat etnistä ja paikallista identiteettiä.

Samalla on kuitenkin huomattava, että identiteettiä ei voi nähdä tiukkarajaisena eikä sitä voi asettaa selviin rajoihin. Identiteetti on jatkuvassa prosessissa ja sidoksissa myös muihin arjen tekijöihin kuin etnisyyteen, paikallisuuteen ja yhteisön kulttuuriin. Lopulta kyse on aina ihmisyksilöistä ja heidän persoonallisesta identiteetin kokemuksestaan.

Asiasanat: Bosnia ja Hertsegovina, kulttuuri, etnisyys, identiteetti, transnationaalisuus, diaspora, paikka, maahanmuuttajat, toinen sukupolvi

UNIVERZITET TURKU
Filozofski fakultet
Odsjek za istoriju, kulturu i umjetnost

TARMIO, NORA: "Ja sam u Finskoj finski Bosanac a u Bosni sam bosanski Finac" – Raznoliki etnički i lokalni identitet mladih porijeklom iz Bosne u novom mjestu stanovanja

Magistarski rad, 94 stranice, dvije dodatne stranice
Etnografija
Oktobar 2013. Godine

SAŽETAK

Tema ovog mog rada je sadašnji identitet mladih porijeklom iz Bosne, kao i raznolikost kultura i etničke promjene koje se vide u normalnom životu ovih mladih ljudi. U ovom radu se nisam posvetila proučavanju imigracije i udomljavanja, nego sam više istraživala osjećaj identiteta i njegovog oblikovanja, kada je odlučujući činioc etnička pripadnost, kako ovdje, tako i u zemlji za koju su vezani.

Nastojala sam se fokusirati na to, kako etničke i kulturne raznolikosti utiču i oblikuju svakodnevni život i identitet mladih u novoj životnoj sredini, akoji imaju izbjegličku pozadinu, i koji su iz svoje zemlje morali otići baš zbog svoje etničke pripadnosti i identiteta. Kako etnički identitet utiče na formiranje osobe i kakav značaj imaju dvije različite kulture kod definisanja etničke pripadnosti? Kakva je uloga dvije različite domovine i dvije različite kulture kada govorimo o identitetu, i kako se one vide u svakodnevnom životu?

Najznačajnije podatke za ovaj rad sam dobila intervjuišući Bosance i Bosanke, koji su većinom došli u Finsku u periodu rata u Bosni 1992–1995 ili nakon rata, ili intervjuišući njihove potomke. Intervjuisala sam 10 osoba, 5 muškaraca i 5 žena, koji svi žive u regiji Varsinais-Suomi. Osim toga, posjetila sam Bosnu kako bi mogla bolje razumjeti informacije koje sam od njih dobila, dešavanja u Bosni, pozadinu ovih mladih ljudi kao i njihov svakodnevni život koji prelazi granice zemlje u kojoj žive.

Prilazila sam osjećaju identiteta i pojmu kuće i domovine kroz kulturu, etničku pripadnost, vjeru i mjesta boravka. Svi nabrojani pojmovi imaju svoju ulogu u oblikovanju identiteta, kao i zemlja dolaska i zemlja boravka. Iako je bosanski identitet jak, ipak finska kultura i život utiču na oblikovanje identiteta. Međutim, identitet se nemože staviti i sputati u određene granice, niti se tačno može odrediti granica između etničkog i nacionalnog identiteta. I kratko mjesto boravka može uticati na osjećaj identiteta pojedina.

Identitet je, dakle, stalno podložan promjenama, i djelimično nedovršen. Identitet nije uvijek povezan samo sa osjećajima nacionalnosti, etničke pripadnosti i kulturom zajednice, nego je takodje povezan i sa drugim faktorima svakodnevnog života.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, kultura, etnička pripadnost, identitet, multinacionalnost, dijaspora, mjesto, imigranti, druga generacija

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja kysymyksenasettelu	1
1.2 Tutkimusprosessi ja -aineisto	3
1.3 Tutkijan positio ja tulosten yleistettävyys	5
2 TEOREETTINEN VIIITEKEHYS	6
2.1 Aikaisemmat tutkimukset aiheesta	7
2.2 Keskeiset käsitteet	9
Kulttuuri ja monikulttuurisuus	10
Etnisyys	12
Identiteetti	14
Paikka ja eletty tila	17
Maahanmuuttajuus ja toinen sukupolvi	18
Kansalaisuus ja kansallisuus	21
3 ”BOSNIA ON SEMMONEN TODELLA KAUNIS MAA” – HISTORIASTA NYKYPÄIVÄÄN	22
3.1 Osana Jugoslaviaa	24
3.2 Bosnian sota	26
3.3 Bosnia sodan jälkeen	28
3.4 Etnisyys ja identiteetti Bosniassa	29
3.5 Kokemuksellinen Bosnia	31
4 ”SIT NÄÄ SOSIAALITYÖNTEKIJÄT OTTIVAT MEIDÄT VASTAAN” – BOSNIALAISET SUOMESSA	39
5 ”...ET SAADAAN SEMMONEN SEKOITUS” – KULTTUURI JA ETNISYYS IDENTITEETIN LÄHTEINÄ	42
5.1 Bosnialainen ja suomalainen kulttuuri kuvattuina	43
5.2 Kansallisuutta ja kansalaisuutta	48
5.3 Bosnialaisuus ja suomalaisuus identiteetin rakennuspuina	51
6 ”OLEN MUSLIMI JA SILLÄ SIISTI” – USKONTO IDENTITEETIN OSANA	56
6.1 Kulttuurin ja uskonnon suhteesta	57

6.2 Uskonnon merkitys.....	59
6.3 Uskonto konkreettisenä osana arkea	61
7 “MUN KOTIMAA ON SIELLÄ MIS MUN PERHE ON” – KUULUMISEN JA KIINNITTÄMISEN MONET ULOTTUVUUDET	64
7.1 Koti ja kotimaa käsitteellisellä tasolla.....	64
7.2 Koti kiinnittämisen paikkana	65
7.3 Entisen ja nykyisen kotimaan risteyksessä.....	68
7.4 Pakolaisuus kodista irrottautumisena	72
7.5 Transnationaalinen kuuluminen	74
8 ”EHKÄ JONAIN PÄIVÄNÄ” – TULEVAISUUDEN HAAVEET JA PALUUN MAHDOLLISUUS	78
8.1 Tulevaisuus.....	78
8.2 Paluun mahdollisuus.....	80
9 ”MÄ OLEN EHKÄ VIELÄKIN EKSYSISSÄ” – IDENTITEETTI PROSESSINA....	83
LÄHTEET	88
LIITTEET	95

HEDELMÄT JOTKA EIVÄT TUOKSU RUUDILLE

Neljän vuoden jälkeen

kävelen kaupungin

valaistuilla kaduilla.

Kolme tuhatta kilometriä kotimaasta.

Hengitän syvään sisään

vapauden puhdasta ilmaa ja

syön hedelmiä, jotka eivät tuoksu ruudille.

Ihailen kuinka Suomen nuoriso

viettää huolettomia vuosia.

Minulla ei ollut aikaa

lasten leikkiä varten.

Olen syntynyt Balkanilla, jossa

leikitään pelkästään konekivääreillä.

Azem Kurtic

1 JOHDANTO

Aiempi tutkintoni sosionomina on johdattanut minut työhön maahanmuuttajien parissa. Monikulttuurisissa yhdistyksissä tekemässäni työssä olen kohdannut ihmisiä erilaisista taustoista, kulttuureista ja etnisistä ryhmistä. Lähes kaikkia työssä kohtaamiani maahanmuuttajataustaisia ihmisiä on yhdistänyt oman etnisen ja paikallisen identiteetin pohdinta ja pyrkimys sen jäsentämiseen. Heidän identiteettinsä on muotoutunut vuorovaikutuksessa ympäristön ja muiden ihmisten tarjoamien näkemysten kanssa. Identiteetin muotoutumiseen on vaikuttanut myös oman identiteetin ja etnisen taustan peilaaminen uuden asuin ympäristön ja siinä elävien ihmisten odotuksia ja oletuksia vasten. Nämä kohtaamiset ohjasivat minut kansatieteen oppiaineeseen maisteriopiskelijaksi, sillä tahdoin laajentaa ymmärrystäni kulttuurisen kohtaamisen kysymyksistä sekä monikulttuurisen yhteiskunnan monimuotoisista identiteeteistä.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja kysymyksenasettelu

Muuttoliikkeet asemoivat ihmiset ja heidän kulttuurinsa uudella tavalla sekä suhteessa muihin ihmisiin että suhteessa asuinpaikkoihin (Hall 2003, 85). Tästäkin huolimatta yleisessä keskustelussa maahanmuuttajien identiteetti on yhä linkitetty usein vahvasti primordialistiseen eli synnynnäiseen, alkuperään ja taustaan linkittyvään, etnisyyteen (esim. Anttonen 1999, 217), vaikkei se ole aina tuntunut maahanmuuttajista luontevalta. Tämä on herättänyt mielenkiintoni etnisyyden ja identiteetin määrittelyyn sekä näiden linkittämisen haasteeseen ja monimuotoisuuteen.

Alkaessani hahmottaa pro graduni aihetta alkukeväästä 2012 Bosnian sodan alkamisesta oli kulunut tasan kaksikymmentä vuotta. Aihe oli pitkästä aikaa myös suomalaisen median otsikoissa. Vaikka Jugoslavian hajoamisesta seuranneet sodat Balkanin alueella ovat olleet yhtenä osatekijänä monikulttuurisuuden juurtumisessa myös suomalaiseen yhteiskuntaan, bosnialaistaustaiset maahanmuuttajat ovat jääneet suomalaisessa yhteiskunnassa melko näkymättömiksi. Tämän vuoksi olen valinnut juuri bosnialaiset oman tutkimukseni kohderyhmäksi.

Tutkimukseni aiheena on Suomessa asuvien bosnialaistaustaisten nuorten aikuisten nykyidentiteetti sekä kulttuurisen monimuotoisuuden ja etnisen murroksen näkyminen arjessa. Tutkimani henkilöt ovat Bosnian muslimeja eli bosniakkeja. He, tai heidän vanhempansa, ovat paenneet Suomeen serbien, kroaattien ja bosniakkien välillä vuosina 1992–1995 käytyä Bosnian sota, jossa erityisesti muslimit joutuivat etnisen puhdistuksen¹ kohteeksi. (kts. Torsti 2003, 76.)

Haastateltavani ovat pääosin käyneet koulunsa Suomessa ja kasvaneet suomalaisessa yhteiskunnassa bosnialaisine juurineen ja lähimmäisineen. Silti monilla on muistikuvia myös lapsuudesta Bosniassa sekä sodan mullistamasta sikäläisestä arjesta. Haastateltavistani kaksi on syntynyt Suomessa ja yksi Kroatian puolella perheen paettua Bosniasta. Haastattelemieni nuorten aikuisten joukossa on siis sekä itse maahan muuttaneita että heitä, jotka ovat syntyneet Suomessa maahanmuuttajataustaisten vanhempiensa jälkeläisinä.

Monet Suomessa elävät pakolaistaustaiset ihmiset ovat jättäneet kotimaansa etnisiksi luonnehdittujen konfliktien vuoksi. Heidän erityinen etnisyytensä muodostuu siis yhtäältä suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan, toisaalta etnisyyden saamiin merkityksiin heidän lähtömaissaan. (Huttunen 2005, 117.) Olenkin tutkimuksessani kiinnostunut ennen kaikkea identiteetin kokemuksista ja sen muovautumisesta silloin, kun etnisyys on määrittävä tekijä sekä lähtö- että tulomaassa.

Kuten kulttuurintutkija Olli Löytty (2011, 16) toteaa, sanoilla ja niiden valinnalla eli sanoittamisella on merkitys. ”Niillä kuvaillaan, tuotetaan ja vahvistetaan statuksia, paikkoja, identiteettejä. Ne kertovat kansalaisuudesta ja muukalaisuudesta, paikallaan ja paikoiltaan olosta, asettumisesta, lähtemisestä ja paluusta, kokoontumisesta ja hajaantumisesta, diasporasta. Sanoilla määritellään kuulumisen koordinaatit.” Olenkin kiinnostunut tutkimuksessani siitä, keitä bosnialaistaustaiset Suomessa arkeaan elävät nuoret aikuiset kokevat olevansa ja kuinka he sanoittavat kuulumistaan: ovatko he bosnialaisia vai suomalaisia, näiden yhdistelmiä tai eivät kumpikaan? Vai ovatko he jotakin aivan muuta, yksilöitä?

¹ YK:n määritelmän mukaan etninen puhdistus tarkoittaa, että ”tietty alue muutetaan etnisesti yhtenäiseksi pakottamalla voimakeinoin tai pelottein kaikki toista etnistä tai uskonnollista ryhmää edustavat ihmiset muuttamaan alueelta pois” (kts. esim. Kaldor 2001, 50).

Tutkimuskysymyksenäni on näin ollen se, kuinka kansallisuus, etnisyys ja kulttuurinen monimuotoisuus näkyvät sekä muovaavat arkea ja identiteettiä pakolaistaustaisten nuorten aikuisten uudessa elinympäristössä, kun lähtösyöt kotimaasta ovat olleet pitkälti etnisiä. Kuinka etninen identiteetti muotoutuu ja mikä on kahden kulttuurin merkitys etnisyyden määrittelyssä? Mikä on kahden eri kotimaan ja kahden eri kulttuurin rooli arjessa ja identiteetin kokemisessa?

1.2 Tutkimusprosessi ja -aineisto

Tärkeimpänä tutkimusaineistona ovat teemahaastattelut (liite 1) Bosniasta Suomeen muuttaneiden nuorten aikuisten parissa. Teemahaastatteluja tein kymmenen syksyn 2012 aikana. Haastattelin viittä naista ja viittä miestä, jotka kaikki asuvat Varsinais-Suomen alueella. Tutkimukseni kohteena olevat nuoret aikuiset ovat iältään 18–33-vuotiaita. Valitsin tämän ikäryhmän, sillä nuori aikuisuus on usein oman paikan etsimisen ja identiteetin muovautumisen aikaa. Lisäksi tavoitteena oli, että useimmilla haastateltavilla olisi mielikuvia sekä Bosniassa vietetystä lapsuudesta että Suomessa eletystä nuoruudesta. Haastattelujen kesto vaihteli noin puolesta tunnista lähes kahteen tuntiin. Teemahaastatteluissa keskustelu eteni tiettyjen määrittämieni keskeisten teemojen varassa, mutta haastattelurunko antoi tilaa myös kysymyksenasettelun muokkaamiselle ja haastateltavien kuulemiselle kysymyslistan ulkopuolelta.

Haastateltavat löysin pääosin Turussa toimivan bosnialaisten yhdistyksen sekä kahden yhdistystoiminnassa mukana olevan avainhaastateltavan kautta. Nämä kaksi avainhaastateltavaa kirjoitti lisäksi tutkimuksen alussa alustavien herättelykysymysten ja teemojen pohjalta kokemuksellisia päiväkirjoja, joissa he pohtivat muun muassa suomalaisuuteen ja bosnialaisuuteen linkittyviä asioita. Heidän teemakirjoituksensa ovat olleet lähinnä esiymmärryksen syntymisen, haastattelurungon luomisen sekä tutkimuksen jäsentelyn pohjana. Lisäksi olen ottanut tutkimukseeni joitakin lainauksia päiväkirjoista. Nämä lainaukset on erotettu haastatteluista lyhenteellä PK.

Kaikki haastateltavat allekirjoittivat sopimuksen haastattelujen käytöstä arkistossa, ja haastattelut litterointineen on arkistoitu Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen arkistoon. Vaikka suurin osa haastateltavista antoi haastattelun käytösopimusvaiheessa luvan etunimen käyttöön tutkimuksessa, on kaikkien haastattelemani henkilöiden nimet muutettu yksityisyyden suojaamiseksi. En ole tutkimuksessani eritellyt haastateltujen

sukupuolen mahdollista vaikutusta vastauksiin, sillä vastaukset eivät merkittävästi poik-
kea sukupuolten välillä. Nimet on kuitenkin muutettu haastateltujen sukupuolen mukai-
sesti, jolloin sukupuoli on mahdollista tunnistaa nimen perusteella.

Litteroin kaikki haastattelut sanasta sanaan. Litteroimaani tutkimusaineistoa olen analy-
soinut teema-analyysin avulla (kts. esim. Eskola & Vastamäki 2001, 42). Kävin litteraa-
tiot läpi useaan kertaan ja poimin saamastani haastatteluaineistosta keskeiset avainkäsit-
teet ja -teemat. Tämän jälkeen jaoin haastattelut erillisessä tiedostossa kulttuurin, arjen,
uskonnon, kodin ja kotimaan teemoihin. Teemoittelun rakenne oli näin ollen analyysi-
vaiheessa hyvin samanlainen kuin haastattelurungon ja myöhemmin pro graduni raken-
ne. Aineiston teemoittelun jälkeen jäsensin ja analysoin aineistoa teema-alueittain. Kos-
ka olen etnologina kiinnostunut arjen kulttuurisista merkityksistä, nostin teemoittele-
mastani aineistosta ensisijaisesti esille sellaiset kohdat, joissa haastateltavat omaa arke-
aan kuvatessaan pohtivat kansallista, kulttuurista, etnistä ja/tai paikallista identiteettiään
suhteessa lähtö- ja tulomaahan sekä perheen kulttuuritaustaan. Oleellista teemojen ana-
lyysissä oli, kuinka nämä teemat linkittyvät haastateltavieni puheessa etnisen ja paikalli-
sen identiteetin rakentumiseen ja kokemiseen. Identiteetin analyysissä kiinnitin huomio-
ta aineistosta nousseiden teemojen lisäksi identiteetin kulttuurisidonnaisuuteen sekä
jatkuvaan prosessinomaisuuteen (esim. Hall 1999, 39).

Suomessa hankkimaani tietoa syventääkseni koin tärkeäksi tehdä kenttätyömatkan Bos-
nia ja Hertsegovinaan kesällä 2013 ymmärtääkseni paremmin sekä haastattelemani hen-
kilöiden taustaa ja lähtökohtia että heidän ylirajaista arkeaan. Suomessa bosnialaisia
maahanmuuttajia tutkinut sosiaalianthropologi Laura Huttunen (2009, 102) on tehnyt
saman valinnan ja perustelee valintaansa sillä, että koska Suomessa asuvat bosnialaiset
ylläpitävät aktiivisia sosiaalisia verkostoja Bosniaan, on Bosnia nähtävä tutkimuskent-
tänä myös osana suomalaista tutkimusta. Bosniassa keskityin kuitenkin vain hahmotta-
maan itselleni haastateltavieni lähtömaata enkä tehnyt uusia haastatteluja. Matka toimi
ennen kaikkea oman taustaymmärryksen laajentajana, minkä näen osaltaan antaneen
pohjaa tutkimukselle.

1.3 Tutkijan positio ja tulosten yleistettävyyys

Humanistisessa tutkimustyössä laadullista tutkimusta tarkasteltaessa on huomioitava, että myös tutkijalla on oma identiteettinsä, joka ei voi täysin olla näkymättä sekä tutkimustyössä että valmiissa tutkimusraportissa. Tutkija ei voi irrottautua omasta kulttuuri-kontekstistaan. Tutkijan taustatekijät vaikuttavat osaltaan hänen tekemäänsä tulkintaan. (Ruotsala 2005, 53.) Tutkimuksen teolla onkin aina vuorovaikutuksellinen ja dialoginen puolensa, joka näkyy jossakin määrin tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tutkimustyön lisäksi asioiden sanoittamisella on oma merkityksensä osana tutkimuksen ja sen tulosten muodostumista. (Latvala, Peltonen & Saresma 2004, 21–22.)

Tämän vuoksi on kysyttävä, kuinka oma tutkijuuteni ja tutkijan identiteettini vaikuttivat aineistosta tekemiini tulkintoihin ja näin ollen tutkimuksen tuloksiin. Voiko esimerkiksi se, että olen aiemmin työskennellyt bosnialaistenkin maahanmuuttajien parissa, vaikuttaa ennako-oletukseeni tutkimuskentästä ja tutkimukseni haastateltavista? Onko tällainen saattanut ohjata joko kysymyksenasettelua tai vastausten tulkintaa? Toisaalta on myös mahdollista nähdä, että ennakkotietoni on ollut tärkeänä vahvistavana tekijänä alkaessani hahmottaa tutkimuskenttää ja luoda haastattelurunkoa. Ammatillinen suuntautumiseni maahanmuuttaja- ja kotouttamistyöhön on saattanut olla myös vahvuus hahmottaessani tutkimieni ihmisten kokemuksia ja yllirajaista arkea.

Kuten jo graduuni valitsemani otsikko antaa ymmärtää, haastateltavieni identiteetti on vahvasti sidoksissa paikkaan, jolloin paikallinen identiteetti korostuu etnisen ja kulttuurisen identiteetin rinnalla. Näin ollen on kiinnitettävä huomiota myös siihen, kuinka haastattelujen teko Suomessa vaikutti heidän paikallisen identiteetin kokemuksiinsa. Tutkimukseni näkökulmasta on kiinnostavaa huomioida myös se, että nuoret kertoivat minulle identiteetin kokemuksistaan suomen kielellä, vaikka bosnia on heidän äidinkiensä sekä pääosin perhepiirissä käytettävä kieli. Saattoiko identiteettikeskustelu suomen kielellä vaikuttaa siihen, kuinka haastateltavat identiteettinsä kokivat ja sanoittivat? Saataisiko vastauksissa olla eroja, mikäli ajatukset olisi kerrottu bosnian kielellä bosnialaisessa ympäristössä? On muistettava, että kielelläkin on identiteettiä muovaava vaikutuksensa.

Lisäksi on hyvä kiinnittää huomiota myös niihin motiiveihin, jotka saivat haastateltavani ottamaan osaa tutkimukseen. Koska löysin tutkimukseen haastattelemani nuoret aikuiset pääosin bosnialaisten yhdistyksen ja kahden avainhaastateltavan kautta, kysymykseksi jää, oliko yhdistyksellä tai avainhaastateltavilla vaikutusta siihen, millaisia haastateltavia tutkimukseeni löytyi. Samalla kysymykseksi nousee, voiko kansallisuuden linkittyvällä yhdistystoiminnalla olla oma vaikutuksensa identiteetin kokemiseen. Tulivatko haastatteluun esimerkiksi he, joille bosnialaisuus on erityisen merkittävää tai he, jotka pohtivat jatkuvasti arjessaan kuulumistaan ja kiinnittymistään tiettyyn paikkaan tai yhteisöön? Ehkä on niin, että tutkimukseni ei tavoittanut heitä, joille bosnialaisuudella ei enää ole arjessa juurikaan merkitystä.

Tutkimuksessani on huomioitava myös haastateltavieni kirjava tausta ja erilaisten taustojen vaikutus vastausten muodostumiseen. Vaikka määrittelenkin haastateltavani toisen sukupolven maahanmuuttajiksi, tämän määrittelyn alle mahtuu hyvin erilaisia taustoja ja matkoja Suomeen. Toiset ovat käyneet koulua pitkään Bosniassa, toiset muuttaneet aivan pieniä Suomeen ja toiset syntyneet Suomessa. Koska haastateltavia on vain kymmenen ja heidän taustansa ovat näin monimuotoisia, eivät tutkimuksen tulokset voi olla kovin laajalle yleistettävissä. Silti ne antavat tietoa toisen sukupolven maahanmuuttaja-taustaisten nuorten henkilökohtaisista kokemuksista, arjesta nousevista kulttuurin kokemuksista ja identiteetin rakentumisen monimuotoisuudesta. Näenkin, että kulttuurintutkijana tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena on luotettavan tiedon tuottaminen kulttuurisen identiteetin henkilökohtaisista kokemuksista, ei niinkään tutkimuksen yleistettävyys ja/tai toistettavuus. Tähän tavoitteeseen uskallan väittää haastateltavieni kanssa päässeeni.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tämä on etnologinen tutkimus, joka pohjaa ennen kaikkea monimuotoisen ja muuntuvan etnisen ja kulttuurisen identiteetin yksilölliseen kokemiseen sekä paikan ja transnationaalisuuden merkitykseen identiteetin osana. Etnologina olen ollut kiinnostunut ennen kaikkea identiteetin pohjalla olevan kokemuksellisen kulttuurin arkisista merkityksistä, vaikka olenkin antanut tilaa myös laajemmin yhteiskunnallisille määrittelyille ja kysymyksenasetteluille. Esittelen tässä luvussa merkittävimmät aikaisemmat tutkimuk-

set aiheesta sekä teoreettisen käsitteistön, joka on tutkimukseni keskeisenä viitekehyksenä.

2.1 Aikaisemmat tutkimukset aiheesta

Sosiaalianthropologi Laura Huttunen tutkii bosnialaisten pakolaisten paluumuuttoa Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella. Väitöskirjassaan (2002) hän on tarkastellut kodin merkityksiä maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Tässä tutkimuksessa Suomeen muuttaneet bosnialaiset pääsevät ääneen ja kertovat sodan särkemästä kodista sekä pakolaisuudesta ”väliaikaisena kuolemana”. Lisäksi Huttunen (2006; 2009) on julkaissut artikkeleita muun muassa bosnialaisesta diasporasta. Huttusen tutkimukset ovat omassa työssäni tärkeänä lähdekirjallisuutena. Olen saanut hänen julkaisuistaan ymmärrystä sekä Bosnian historiasta ja sen vaikutuksesta bosnialaisten kodin ja arjen kokemukseen että Suomessa elävien bosnialaisten yllirajaisesta arjesta ja identiteetistä.

Historiantutkija Pilvi Torsti on tutkinut Bosnia ja Hertsegovinan historiaa ja nykyisyyttä sekä entisen Jugoslavian historiaa. Hän on muun muassa julkaissut artikkelin bosnialaisnuorten suhteesta historiaan esseekokoelmassa historiallisyhteiskunnallisesta kasvatuksesta (Torsti 2004, 187–205). Väitöskirjassaan *Divergent Stories, Convergent Attitudes: a Study on the Presence of History, History Textbooks and the Thinking of Youth in Post-War Bosnia and Herzegovina* (2003) hän tarkastelee historian läsnäoloa ja käyttöä kolmeen etniseen ryhmään jakautuneessa Bosniassa. Omassa tutkimuksessani hyödynnän Torstin tutkimustyötä ennen kaikkea Bosnian historiakatsauksen osalta.

Ruotsalainen etnologi Marja Ågren (2006) on tutkinut väitöskirjassaan ”*Är du finsk, eller..?*” *En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige* neljäntoista Göteborgissa asuvan suomalaistaustaisen nuoren kokemuksia suomalais-taustan merkityksistä Ruotsissa. Ågrenin tutkimat nuoret ovat syntyneet Ruotsissa heidän vanhempiensa muutettua Suomesta Ruotsiin 1960-luvulla. Tutkimuskysymyksinä Ågrenilla on, mitä suomalaisuus merkitsee suomalaistaustaisille nuorille, kuinka suomalaisuus näyttäytyy heidän arjessaan ja elämässään ja millaisia vaikutuksia sillä on heidän asemaansa ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Näin keskeisiksi nousevat identiteetin ja identifioitumisen käsitteet. Muina tärkeinä käsitteinä tutkimuksessa ovat muun muassa etnisyys ja kansallisuus sekä sukupuoli, luokkayhteiskuntaan ja vähemmistöpolitiik-

kaan liittyvät kysymykset. Ågrenin monipuolinen väitöstutkimus on oman tutkimukseni taustalla oleellinen ennen kaikkea käsitteistön ja tutkimuksessa mukana olleiden haastateltavien jakamien ajatusten kannalta.

Tutustuin lisäksi viiteen Turun yliopiston kansatieteen oppiaineessa valmistuneeseen pro graduun, joissa tartutaan etnisen identiteetin käsitteeseen. Kirsi-Marjo Kivistön (2003) tutkielma *Elämä Suomessa, koti Kosovossa* tarkastelee Turussa asuvien Kosovon albaanien etnisen identiteetin rakentumista sosiokulttuurisen integraation ja transnationaalien suhteiden kautta. Anu Tolonen (2003) tarttuu pro gradussaan *JuuretOn* toisen polven ruotsinsuomalaisten kokemuksiin etnisestä identiteetistään. Lilli Kojon (2008) tutkielman otsikkona on *Kotoutuminen ja etninen identiteetti* ja hän käyttää tutkimuksensa esimerkkiryhmänä Turussa asuvia marokkolaisia. Mari Kuosmanen (2011) tarkastelee pro gradussaan *Kaikki rakastavat kuningasta* thaimaalaisten kokemuksia thaimaalaisuudesta ja Suomeen sopeutumisesta. Maria Tiilikalan (2012) pro gradu *Tieto on aina omaa* käsittelee maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutusvalintoja monikulttuurisessa Suomessa.

Kivistön (2003) pro gradu on omaa tutkimustani lähimpänä, ja se on antanut ennen kaikkea näkökulmia Balkanin historian käsittelyyn ja tämän taustan vaikutukseen haastateltavien kokemuksissa. Kivistön tutkielma eroaa omastani konkreettisimmin siinä, että hänen tutkielmansa yhtenä lähtökohtaisena tarkoituksena on tuottaa tietoa, jota voidaan hyödyntää albaanien kotoutumista tukevassa työssä. Itselläni tämä ei ole ollut tutkimuksen lähtökohta. Olenkin päättänyt jättää omasta tutkimuksestani kotoutumisen ja integraation tarkastelun pois ja keskittyä haastateltavieni identiteetin kokemuksiin. Kotoutumistutkimusta on tehty ja kotoutumisen käsitteisiin tartuttu yhteiskunnassamme jo hyvin laajasti eri aloilla (kts. esim. Manninen 2001), kun taas maahanmuuttajataustaisten henkilöiden henkilökohtaisten identiteetin kokemusten tarkastelu on jäänyt vähemmälle. Kivistöllä näkökulma on myös pitkälti yhteisöllinen painottuen transnationaaleihin suhteisiin, kun taas omassa tutkimuksessani olen nostanut identiteetin yksilöllisen ja paikallisen muotoutumisen keskiöön. Kivistön tutkimuksesta poiketen oma tutkimukseni painottuu lisäksi toisen sukupolven maahanmuuttajiin ja heidän etnisen identiteetin kokemuksiinsa, kuten Kivistö tutkimuksensa jatkotutkimuksen aiheena ehdottaa. Turun yliopiston kansatieteen oppiaineessa aiemmin ilmestyneet pro gradut aiheesta ovatkin olleet lähinnä oman tutkimukseni jäsentelyä ja teoriataustoituksen apuna.

2.2 Keskeiset käsitteet

”Identiteetti, minä ja kulttuuri ovat toisensa läpäiseviä ja toisiinsa kietoutuvia, toinen toisensa edellyttäviä käsitteitä” (Mikkola 2001, 72). Myös etnisyyden ja kulttuuri ovat vakiintuneet suomalaiseen keskusteluun toisiinsa kytkeytyvinä käsitteinä (Huttunen 2005, 119). Nämä käsitteet muodostavat yhdessä tutkimukseni perustan. Etnisyyden, identiteetin ja kulttuurin tutkimuksessa on viime aikoina alettu korostaa näiden kaikkien muutosalttiutta, liukuvuutta ja tilannekohtaisuutta. Näitä ei siis enää niinkään nähdä pysyvinä tiloina vaan vaihtelevina prosesseina. (Martikainen ym. 2006, 20.)

Etnologi Marjut Anttonen (1999, 197) kirjoittaa haastavista käsitteenmäärittelyistä, kuinka ”yliopistoja ympäröivässä yhteiskunnassa on ’kulttuurista’ samoin kuin ’etnisyydestä’ tullut yhä laajemmin levinneitä ja yleisimmin käytettyjä sanoja jopa siinä määrin, että niitä käytetään mitä erilaisimpien erojen ja konfliktien yleisselityksinä”. Laura Huttunen, Olli Löytty ja Anna Rastas (2005, 18) pitävät suomalaista monikulttuurisuuskeskustelua hankaloittavana sitä, että monikulttuurisuuteen liittyvät käsitteet on usein tuotu muualta. Käsitteet ovat muotoutuneet Suomen tilanteesta poikkeavissa oloissa ja sisältävät aina jälkiä aiempien käyttöyhteyksien historiasta ja sosiaalisista suhteista. Käsitteet ovat myös laaja-alaisia ja muotoutuvia.

Olen omassa tutkimuksessani valinnut sellaiset tavat määritellä näitä käsitteitä, jotka itse maahanmuuttajatyötä tekevänä kulttuurintutkijana allekirjoitan. Käsitteiden määrittelyjä esitellessäni tiivistän lopuksi oman näkemykseni siitä, kuinka käsitteet tässä tutkimuksessa ymmärrän. Lähtökohtanani on ollut, että kulttuurin ja identiteetin käsitteet ovat jatkuvassa muutoksen tilassa. Omat näkemykseni ovat muotoutuneet ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opintojen sekä käytännön työn vuorovaikutuksessa päästyäni seuraamaan monia kulttuurisen kohtaamisen tilanteita monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Lisäksi olen antanut haastateltavieni muodostaa omia näkemyksiään esimerkiksi kulttuurin ja etnisyyden käsitteistä ja linkittänyt nämä käsitteet osin toisiinsa haastateltavien tavoin.

Kulttuuri ja monikulttuurisuus

Kulttuuri on jotain, mikä on suhteellisen pysyvää ja tuleville sukupolville siirrettävää, mutta toisaalta muuntuvaa siten, että jotakin uutta tulee tilalle ja vanhaa pyyhkiytyy pois (Martikainen ym. 2006, 11). Kulttuurilla viitataan lisäksi monenlaisiin abstrakteihin ilmiöihin. Sillä voidaan viitata sekä tietoiseen kulttuurisen ja kansallisen identiteetin rakentamiseen että tiedostamattomaan ja itsestään selvänä ilmenevään kaikkia ihmisiä määrittävään inhimilliseen ryhmäkuuluvuuteen. (Raunio ym. 2011, 20.) Kulttuuri on näin ollen ”jotakin, joka jäsentää ja määrittelee jokapäiväistä elämäämme ja tapaamme katsoa maailmaa” (Huttunen ym. 2005, 26).

Kulttuurintutkija Johan Fornäs (2012) lähestyy kulttuurin käsitettä neljästä eri lähtökohdasta. Tällä tavoin kulttuurin voi nähdä ontologisesti, antropologisesti, esteettisesti tai hermeneuttisesti. Ontologisesti kulttuuri nähdään ennen kaikkea luontoon linkittyvänä viljelynä, antropologisesti elämänmuotona, joka sisältää myös kansankulttuurin ja arkielämän piirteet, esteettisesti taiteena ja ensisijaisesti korkeakulttuurina sekä hermeneuttisesti merkitysjärjestelmänä (kts. myös Hall 2003).

Antropologiassa kulttuurin nähdään sisältävän sekä näkyviä että näkymättömiä piirteitä. Näkyviä piirteitä ovat muun muassa ruokatavat, pukeutuminen ja tapakulttuuri; näkymättömiä esimerkiksi arvot, moraali, ihanteet ja uskonto. (Martikainen ym. 2006, 12.) Tämä kulttuurikäsitte, jossa kulttuuri ymmärretään ihmisten koko elämäntapaa jäsentäväksi asiaksi, on levinnyt antropologiasta yleiseen keskusteluun ja arkikieleen. Silti edes antropologiassa ei ole yhteistä kaikenkattavaa kulttuurikäsitteä. Sitkeässä on kuitenkin kulttuurikäsitte, jonka mukaan maailma jakaantuu selvärajaisiin kulttuureihin yksiköihin, ja kukin yksilö sosiaalistuu oman kulttuurinsa jäseneksi niin, että tuo tietty erityinen kulttuuri ohjaa hänen tapansa elää ja tehdä valintoja. Tässä käsityksessä haasteena on, että maailman ajatellaan jakaantuvan selvärajaisiin, oman logiikkansa mukaan toimiviin ja toisensa poissulkeviin kulttuureihin, jotka ovat yhteen sovittamattomia. (Huttunen ym. 2005, 26–27.)

Kulttuuriantropologi Ulf Hannerzin (1996, 8) mielestä kulttuuri voidaan jakaa jopa antropologian sisällä kolmeen osaan. Ensiksikin kulttuuri on opittua ja sosiaalisuudesta ponnistavaa. Toiseksi kulttuuri on integroitua, kokonaisvaltaista ja sisällöllisesti yhteen-

sopivaa. Kolmanneksi kulttuuri on vaihtelevaa ja erilaista eri ihmiskollektiiveilla, ja sen vuoksi kyseiset kollektiivit ovat sijoittuneet omille alueilleen, mailleen.

Kulttuurikäsitettä on kritisoinut muun muassa sosiaalianthropologi Tim Ingold (kts. esim. Huttunen ym. 2005, 31–32), jonka mukaan me ihmiset emme elä ja asu kulttuureissa, vaan maailmassa ja maisemassa. Tämä maisema ei jakaudu selvärajaisiin kulttuurisiin yksiköihin, vaan se on jatkuvassa muutoksessa. Samalla eri ihmiset kokevat omista lähtökohdistaan tämän maiseman hyvin eri tavoin. Kulttuuri onkin tutkimuksen käsitteenä haastava sen laaja-alaisuuden vuoksi. Samalla on huomattava, että yksilön asema vaikuttaa siihen, kuinka hän elää ja merkityksellistää kulttuuria (Huttunen ym. 2005, 26–30).

Huttunen, Löytty ja Rastas (2005, 28–29) lähtevät kulttuuria määritellessään siitä, että kulttuuri on aina hedelmällisintä ymmärtää muuttuvaksi ja prosessiluonteiseksi, ja sitä kautta monikulttuurisuuskin on aina muuttuvaa sekä liikkeellä olevaa. Inhimilliselle kulttuurille on tyypillistä muutos, uusien asioiden ja vaikutteiden omaksuminen osaksi vanhaa. Mikään kulttuuri ei tarjoa jäsenilleen valmista käsikirjoitusta, vaan ihmisen arki on ennemminkin kulttuuristen mallien jatkuvaa, prosessuaalista tulkintaa.

Anttonen (1999, 204) kehottaa varomaan essentialisoimista eli kulttuurin käsitteellistä yksinkertaistamista, jonka vastakohtana voidaan nähdä todellisuuden monimuotoisuus ja monimutkaisuus. Yksinkertaistamalla kulttuurista tehdään jaettua, millä tarkoitetaan olettamusta siitä, että tietyn kulttuuriryhmän kaikki jäsenet jakavat yhteisesti tämän ryhmän piirteet sekä käsityksen siitä, mikä on yhteistä kulttuuria. Olen pyrkinyt välttämään tämänkaltaista yksinkertaistamista. Minulle on ollut merkittävää kuulla haastateltavieni henkilökohtaisia kokemuksia ja käsityksiä kulttuurin käsitteestä yleisesti, bosnialaisesta kulttuurista sekä omaksi koetusta kulttuurista. Näin lähtökohtani on lähempänä sekä Anttonen (1999) että Huttusen, Löytyn ja Rastan (2005) kulttuurin prosessinomaista määritelmää ja näkemystä siitä, että tietyllä yhteisöllä ei ole ensisijaisesti yhdenmukaista kulttuuria, vaan kulttuuri on sidottu ihmisten toimintaan ja kokemusmaailmaan. Lisäksi olen antanut myös haastateltavilleni tilaa määritellä ja arvioida kulttuurin käsitettä heidän omista lähtökohdistaan.

Kulttuurin käsitteen ymmärtäminen ja monikulttuurisuuden hahmottaminen linkittyvät vahvasti yhteen. Tuomas Martikainen, Teppo Sintonen ja Pirkko Pitkänen (2006, 13) huomauttavat, että käsitteet monikulttuurisuus ja kulttuurienvälisyys saavat hyvin erilaisen merkityksen riippuen taustalla olevasta kulttuurikäsitteestä. Veronika Honkasalo (2011, 203) käsittelee omassa tutkimuksessaan monikulttuurisuutta ”sekä tietynlaista asiantilaa kuvaavana tekijänä, ideologiana että ennen kaikkea poliittisena ja käytännön toimintaohjelmana”. Tästä näkökulmasta monikulttuurisuus linkittyy ennen kaikkea siihen, kuinka yhteiskunnallista monimuotoisuutta tulisi hallinnoida ja järjestää. Huttuselle, Löytölle ja Rastalle (2005, 17) monikulttuurisuus on ”tekoja ja toimintaa, poliittisia päätöksiä, kohtaamisia ja eroja, elämää kaikessa monimuotoisuudessaan”. Omassa tutkimuksessani monikulttuurisuus on ennen kaikkea kulttuuristen erityispiirteiden rinnakkaiselo monimuotoisessa modernissa yhteiskunnassa.

Etnisyys

Sanojen etninen ja etnisyys taustalla on kreikankielinen sana ”ethnos”, joka tarkoitti sisäisesti enemmän tai vähemmän kiinteää, outoa ja vierasta joukkoa (Martikainen ym. 2006, 15). Etnisyydellä voidaan pelkistetysti tarkoittaa sitä ilmiötä, että ihmiset samastuvat etnisiin ryhmiin ajattelemalla ja käyttäytymällä muiden saman etnisen ryhmän jäsenten tavoin. Merkityksellistä on, että ihmiset eivät pelkästään samastu omaan ryhmäänsä vaan samalla myös poikkeavat muista. (Hautaniemi 2001, 16–17.) Etnisyys on melko tuore käsite, josta on tullut arjessa ikään kuin ”rodun” käsitettä korrektimpi tapa puhua kulttuurista tai ihmisten ulkonäköön liittyvistä eroista (Huttunen 2005, 123). Myös tällaisena käsite on kuitenkin haastava eikä välttämättä lainkaan neutraali, kuten esimerkiksi kansanmurhat ja etniset puhdistukset, muun muassa Bosniassa, ovat osoittaneet.

Etnisyys on yksi osa yksilön identiteettikonaisuutta. Etnisyyden peruselementteinä on pidetty syntyperää, kuulumista ”kansaan” ja perinnettä. Etnisyyden kriteerit ovat sidoksissa tilanteisiin ja merkityksiin, joten ne eivät välttämättä ole ajallisesti pysyviä. Täten etnisyyden nähdään merkitsevän ennen kaikkea yhteenkuuluvuuden tunnetta, tunnetta kuulumisesta johonkin ryhmään. (Mikkola 2001, 78.) Etninen identiteetti voidaan nähdä osin annettuna, sillä se liitetään usein kansalaisuuden käsitteeseen. Silti myös etnisyyttä voidaan pitää valinnaisena. Se samanaikaisesti sekä korostaa jatkuvuutta että on alttiina

muutokselle, sillä ihmiset voivat syntyperästään huolimatta määritellä maailmassa olemistaan uudelleen. (Mikkola 2001, 80–81.)

Anttonen (1999, 219–225) ja Huttunen (2005, 134–155) ovat omissa tutkimuksissaan tarttuneet haastavaan etnisyyden ja kulttuurin väliseen suhteeseen. Heidän mukaansa etnisyys ja kulttuuri kietoutuvat yhteen. Kun kulttuurin ymmärtää muuttavana, prosessinomaisena ja uusia elementtejä itseensä sulattavana, on helpompi ymmärtää sen eri muotoja globaalissa maailmassa. Mikäli kulttuuri ymmärrettäisiin muuttumattomaksi, mieltäisimme myös maailman selvärajaisten, toisensa poissulkevien kulttuurien näkökulmasta. Kulttuurikäsitteen muutokset vaikuttavat etnisyyden käsitteeseen ja näin ollen kulttuuri ja etnisyys linkittyvät vahvasti yhteen. Näin sekä kulttuuri että etnisyys elävät, muuttuvat ja uusiutuvat arjen käytännöissä ja valinnoissa. Ne muovautuvat suhteessa muihin ihmisiin. Heihin, jotka miellämme oman etnisen ryhmämme jäseniksi ja heihin, jotka ymmärrämme ”muiksi” tai ”toisiksi” oman etnisen ryhmämme ulkopuolella.

Sosiaalianthropologi Fredrik Barth (1969, 9–37) toi jo vuonna 1969 etnisyysskeskusteluun etnisyyden vuorovaikutuksellisen puolen. Hän korosti etnisten ryhmien välistä vuorovaikutusta sekä sitä, että etnisyys muodostuu ja muokkaantuu aina suhteessa muihin etnisiin ryhmiin sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Etniset rajat tulisi siis määritellä, sisäänpäinkääntyneisyyden sijaan, sosiaalisesta ja vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta. Etnisyyden käsitteellä viitataan yleensä kulttuuriin perustuvaan eronteiden systemiin. Ihmiset sekä erottuvat itse muista että tekevät eroja muiden välille kulttuurisin välinein. Jotta ryhmä tulisi määritellyksi etniseksi, sillä yleensä oletetaan lisäksi olevan tavalla tai toisella yhteinen alkuperä. (Huttunen 2005, 117.)

Myös Huttusen (2005, 131) mukaan etnisyydessä on aina kysymys ryhmien välisistä suhteista. Transnationaalinen, ylirajainen, näkökulma pakottaa kysymään, mitkä suhteet ovat merkittäviä kunkin ryhmän etnisyyden muotoutumisessa. Ihmisten muuttaessa maasta toiseen ne ryhmät, joiden kanssa he ovat säännöllisesti tekemisissä, muuttuvat. Näin myös etnisyys saa uusia muotoja. Esimerkiksi monikulttuurisessa yhteiskunnassa elävien maahanmuuttajien etnisyys muuttuu väistämättä toiseksi, kun he siirtyvät toiseen kontekstiin tai ovat vuorovaikutuksessa toisten ryhmien kanssa. Tällöin myös kulttuuri muuttuu väistämättä.

Huttunen, Löytty ja Rastas (2005, 19) muistuttavat, että ”jos etnisiä ovat aina ’ne muut’, ja jos ’ne muut’ ovat aina ennen kaikkea etnisiä, puhujan oma etnisyys ja kulttuurisuus jäävät pimentoon”. Huttunen (2005, 119) korostaakin, että mikäli etnisyyden käsitettä käytetään, on sen oltava sovellettavissa yhtä lailla enemmistö- kuin vähemmistöryhmienkin tarkasteluun, sillä vain sellainen etnisyyden käsite, jonka avulla myös niin kutsuttuja enemmistöjä voidaan tarkastella analyyttisesti, on tutkimuksellisesti ja poliittisesti kestävä.

Lotta Haikkola (2012, 76) käsittelee helsinkiläisten toisen sukupolven maahanmuuttajanuorten parissa toteuttamassaan tutkimuksessa etnisyyttä osin elämänhistoriana. Tässä tutkimuksessa etnisyys näyttäytyy itsestään selvänä ja melko neutraalina ominaisuutena, joka liittyy omaan elämänhistoriaan ja tiettyyn ryhmään kuulumiseen. Näin se on perhe-elämään, kulttuuriin ja tapoihin liittyvä ominaisuus. Toisaalta etnisyys on myös erottautumista ja muodostuu maahanmuuttajilla suhteessa ja reaktiona suomalaisuuteen. Kolmanneksi myös ulkomaalaisuus on itsessään identiteettiä määrittävä tekijä.

Näistä lähtökohdista olen lähestynyt etnisyyttä myös omassa tutkimuksessani. Näen Huttusen tavoin etnisyyden ja kulttuurin kietoutuvan yhteen ja olevan globaalissa maailmassa prosessinomaisessa jatkuvassa murrostilassa. Samalla etnisyys on muotoutuva osa elämänhistoriaa, kuten Haikkolan tutkimuksessakin. Etnisyys on ennen kaikkea kuulumista, mutta tämän kuulumisen kokemukset voivat olla murroksessa ihmisen elämän aikana.

Identiteetti

Identiteetti määrittelyineen hakee vastausta siihen kysymykseen, kuka minä olen ja keitä me olemme yhteisönä (Martikainen ym. 2006, 18). Käsitettä identiteetti käytetään ihmisyyksilön minäkäsityksen ja itsetunnon sisältävänä yläkäsitteenä, mutta identiteetillä on yksilöllisen ulottuvuuden lisäksi myös yhteisöllinen ulottuvuus. Vaikka identiteetti pohjaa yksilölliseen minäkäsitykseen, se on kuitenkin yhteydessä ympäröivään maailmaan ja sen arkiseen todellisuuteen. (Mikkola 2001, 72–75.) Identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Sen voidaan katsoa kaventavan henkilökohtaisten ja ulkopuolisten maailmojen välistä kuilua, kun projisoimme itsemme kulttuuriin identiteetteihin ja samalla sisäistämme niiden merkitykset ja arvot, kun teemme niistä osan itseämme. (Hall 1999, 21–22.)

Etninen ja kulttuurinen identiteetti ovat nykykulttuurintutkimuksessa haastavia käsitteitä, sillä näiden molempien nähdään olevan jatkuvassa muutoksessa. Vaikka etnisyyttä viittaa yhä jossakin määrin syntyperään ja tiettyyn kansaan kuulumiseen, etninen identiteetti voi muotoutua ajan myötä globaalin yhteiskunnan prosesseissa ja ottaa vaikutteita kulttuurisen maiseman muutoksista. Samalla kulttuurinen identiteetti on jatkuvaa prosessia, joksikin tulemista. (kts. esim. Rastas ym. 2005.)

Nykykäsitysten mukaisesti identiteetti onkin jatkuvassa murroksessa. Identiteetin nähdään ennemmin olevan jotakin, mikä muotoutuu aikaa myöten tiedostamattomissa prosesseissa kuin jotakin, mikä sijaitsisi syntyvässä tietoisuudessa luonnostaan. Identiteetti on jatkuvassa prosessissa ja muodostuu kaiken aikaa, joten valmis identiteetti ei ole mahdollinen. Esimerkiksi Stuart Hall (1999, 3) esittää, että meidän ei tulisi puhua identiteeteistä loppuun saatettuina, vaan tarkastella identifikaatioita jatkuvina prosesseina.

Kulttuuri ja identiteetti linkittyvät käsitteinä vahvasti yhteen. Hall (2003, 85) määrittelee kulttuurin yhteisten merkitysten muodostamaksi järjestelmäksi. Samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät samaa yhteisten merkitysten muodostamaa järjestelmää ymmärtääkseen maailmaa. Hän jatkaa, että ”yhteinen merkityskartta antaa meille tunteen kuulumisesta johonkin kulttuuriin, se luo yhdistävän siteen, tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. Kytessämmme asemoimaan itsemme jossakin yhteisten merkitysten kentässä tunnemme ’keitä me olemme’, ’mihin me kuulumme’ – tunnemme oman identiteettimme. Kulttuuri on näin eräs keskeisimmistä identiteetin muodostamisen, ylläpitämisen ja muuttamisen tavoista”. Hall (1999, 229) esittelee näkemyksen, jonka mukaan ”kulttuuriset identiteetit ovat identifioitumisen tai sulkeuman epävakaita pisteitä, jotka muotoillaan historian ja kulttuurin diskursseissa. Ne eivät ole olemuksia, vaan asemointia, positiointia”.

Kansalliset kulttuurit, joihin synnymme, ovat modernissa maailmassa yksi kulttuuristen identiteettien keskeisistä lähteistä. Silti näitä identiteettejä ei ole kirjaimellisesti koodattu geeneihimme. Myös kansalliset identiteetit muuttavat muotoaan. Kansallinen kulttuuri voidaan nähdä diskurssina, tapana rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat sekä toimintaamme että käsityksiämme itsestämme. Kansalliset kulttuurit rakentavat identiteettejä tuottamalla merkityksiä ”kansakunnasta” johon voimme identifioitua. Kansalliset kulttuurit toimivat siis kulttuuristen merkitysten lähteenä, identifikaation kohteena sekä mielikuvien järjestelmänä. (Hall 1999, 45–47.)

Hall (1999, 224–228) esittää, että kulttuurinen identiteetti voidaan ymmärtää ainakin kahdella eri tavalla. Näistä ensimmäisessä kulttuurinen identiteetti määrittyy yhden yhteisen kulttuurin, eräänlaisen yhteisöllisen ja todellisen minän, kautta. Tässä määritelmässä kulttuuriset identiteetit heijastavat ykseyttä sekä yhteisiä historiallisia kokemuksia ja kulttuurisia koodeja, jotka muodostavat kokemuksen yhdestä kansasta. Toisessa näkökulmassa sen sijaan tunnustetaan, että monien samankaltaisuuksien lisäksi löytyy aina myös merkittävien erojen muodostamia tärkeitä kohtia, jotka muodostavat pohjan sille, keitä meistä on tullut. Hall (1999, 250) näkee identiteettien liittyvän siihen, kuinka historian, kielen ja kulttuurin tarjoamia resursseja käytetään tullessa joiksikin eikä niinkään oltaessa joitakuita. ”Kyse ei siis ole niinkään siitä ’keitä me olemme’ tai ’mistä me tulimme’ vaan siitä, keitä meistä voi tulla, kuinka meidät on esitetty ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, kuinka mahdollisesti esitämme itsemme.”

Kulttuurintutkija Kobena Mercerin (1990, kts. Hall 1999, 21) mukaan ”identiteetistä tulee ongelma vasta kun se on kriisissä, vasta kun jokin kiinteäksi, johdonmukaiseksi ja vakaaksi oletettu siirtyy paikaltaan epäilyn ja epävarmuuden kokemuksen voimasta”. Näin ollen identiteetti ja maahanmuuttajuus ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Muuttaminen maasta toiseen heikentää tietoisuutta siitä, kuka minä olen ja ohentaa näin ihmisen identiteettiä. Identiteetti tai sen rippeet on koottava uudelleen ja muunnettava vaihtuneeseen kieleen, paikkaan ja kulttuuriin sopiviksi. (Talib 2002, 40–48.)

Haikkola (2012, 47) toteaa, että Suomessa asuvien toisen sukupolven maahanmuuttajien identiteetit syntyvät usealla rintamalla: suhteessa Suomeen ja Suomen etnisiin rajoihin, suhteessa lähtömaahan sekä sen rajoihin ja luokitteluihin, mahdollisiin kolmansiiin maihin ja niiden luokittelujärjestelmiin sekä hajaantuneeseen verkostoon Suomessa ja muissa maissa. Näin ollen identiteetit ovat jatkuvasti muokkautuvia, mutta eivät vapaasti valittavissa. Ne ovat pakottavia ja syntyvät luokitteluista sekä kohtaamisista erilaisten ulkoisten voimien kanssa.

Identiteetti on tutkimuksessani oleellinen avainkäsite, joka on sidoksissa kulttuurin ja etnisyyden määrittelyyn, sillä koen Hallin tavoin kulttuurin ja etnisyyden merkittävinä osatekijöinä identiteetin muodostumisessa. Kulttuuri, etnisyys ja identiteetti linkittyvät vahvasti yhteen, ja etnisyyden ja identiteetin määrittelyyn vaikuttaa taustalla oleva näkemys kulttuurista. Tämän vuoksi olen tutkimuksessani kiinnostunut kulttuurin käsitteen sekä kulttuurisen identiteetin laaja-alaisista määritelmistä sekä siitä, kuinka haastat-

telemani maahanmuuttajataustaiset nuoret aikuiset kokevat kulttuurin käsitteen ja minkä he kokevat ”omaksi” kulttuurikseen ja kulttuuriseksi identiteetikseen.

Tutkimukseni kannalta erityisen kiinnostavia ovat hybridit eli monista eri kulttuurisista ja kansallisista elementeistä rakentuvat identiteetit (Suurpää 2005, 51). Hybridi-identiteetit ovat tyypillisiä erityisesti toisen polven maahanmuuttajille, jotka saattavat kokea kuuluvansa vanhempiensa edustamaan kulttuuriryhmään, vaikka heidän oma elämäntyylinsä olisikin lähempänä enemmistökulttuuria. Vastaavasti he saattavat kokea itsensä enemmistökulttuurin jäseniksi huolimatta lapsuuden perheen kulttuuri-perinnöstä muistuttavista tavoista. (Mähönen & Jasinskaja-Lahti 2013, 257.)

Paikka ja eletty tila

Perinteentutkija Seppo Knuuttilan (2006, 7) mukaan ”kulttuurintutkimuksen käsitteenä paikka vaikuttaa kaleidoskooppiselta kuvalta, jossa merkityksiä heijastavien sirujen määrä on pysyvä, mutta ne sijoittuvat suhteessa toisiinsa lukemattomin eri tavoin. Vaikka maantiedollisilla paikoilla on konkreettiset sijaintinsa, kulttuuriset merkityksensä ne saavat elämästä, kokemusten ja kertomusten välittämistä. Paikat voivat olla yhtä hyvin osoitettavissa olevia kuin keksittyjä, väärin muistettuja tai unohtuneita”.

Globalisaatio on problematisoinut tapamme ymmärtää paikka ja tila. Kun kansallisvaltio on lakannut olemasta itsestään selvä ja luonnollinen tutkimuksen konteksti, on tullut välttämättömäksi pohtia paikan ja sen rajojen merkityksiä sekä hahmottaa paikallisen ylittävän tilan rakentumista. (Huttunen 2006, 55.) Paikat ja niihin liittyvät henkilökohalliset kokemukset ja muistot ovat olennaisia identiteettien muodostumisessa (Siim 2006, 104). Maastamuuttajat muistelevatkin usein kaiholla paikkoja, joista he ovat kotoisin (Massey 2003, 51).

Doreen Massey (2003, 51–63) pohtii luopumista koko sellaisesta paikan käsitteestä, johon sisältyy ajatus paikasta jonakin erityisenä ja etenkin identiteetin lähteenä. Hänen mukaansa hahmotamme paikan usein vakiintuneeksi yhteisöksi, jolla on oma erityisluonteensa niin fyysisesti, taloudellisesti kuin kulttuurisestikin. Tavanomaisissa näkemyksissä paikat ovat omanlaisiaan ja ne eroavat muista paikoista. Niillä on omia piirteitään ja perinteitään, oma kulttuuri ja omat juhlaansa, omat murteensa ja kielenkäytön tapansa. Globalisaatio ajan ja tilan tihentymiseen sekä maailmanlaajuisine muuttoliik-

keineen on kuitenkin kyseenalaistanut tämän kaiken. Maahanmuuttajat asettuvat uusille paikoilleen tuoden mukanaan eri kulttuureja, mikä johtaa vanhan ja vakiintuneen ”paikallisen” yhteisön hajoamiseen.

Henri Lefebvre (2008 [1991], 38–39) muistuttaa, että jokainen käsittää ja identifioi tilan käsitettä elämäkokemustensa ja havaintojensa mukaisesti. Hän käyttää eletyn tilan käsitettä, jolla hän tarkoittaa ihmisen kokemuksellista toiminnan ympäristöä, jota mielikuvat muokkaavat ja jäsentävät. Massey (2003, 60–61) esittelee toimintatilan käsitteen, jolla hän tarkoittaa ”niiden tilassa toteutettavien yhteyksien, toimintojen ja paikkojen verkostoa, jossa tietty toimija operoi”. Jokaisella meistä on yksilönä oma toimintatilamme, jonka perusosa muotoutuu arkisen elämän reiteistä ja paikoista. Juuri tämänkaltaisen, Lefebvren ja Massey’n esittelemä, elämismaailmaan ja sosiaalisiin käytäntöihin linkittyvä tila on omassa tutkimuksessani ajankohtainen.

”Nykyään ehkä enemmänkin ajatellaan niin, että erilaiset ja intensiteetiltään vaihtelevat paikkakokemukset ovat osa meitä sen sijaan että me olisimme osa paikkaa”, pohtii Knuuttila (2006, 10). Tämä on myös niitä lähtökohtia, joista olen itse paikan käsitteeseen tutkimuksessani tarttunut. Omassa tutkimuksessani oleellista on lisäksi, että Bosniasta Suomeen muuttaneiden nuorten aikuisten elämässä paikka käsitteenä jäsentyy heidän alkuperäisen kulttuurinsa toisentamisessa ja rakentamisessa osana erilaista yhteiskuntaa. Samalla arjessa vaikuttaa jatkuvasti useampi paikka, vaikka arkea elettäisiin pääosin yhdessä konkreettisessa paikassa.

Maahanmuuttajuus ja toinen sukupolvi

Käsitteellä maahanmuuttaja tarkoitetaan ulkomailla syntynyttä, Suomeen toistaiseksi tai pysyvästi muuttanutta henkilöä. Maahanmuuttajataustainen sen sijaan on henkilö, joka on itse muuttanut tai jonka vanhemmat ovat muuttaneet uuteen maahan. (kts. esim. Martikainen & Haikkola 2010, 10.) Toisen sukupolven maahanmuuttajiin luetaan nykykulttuurintutkimuksessa vastaanottavassa maassa syntyneet maahanmuuttajataustaiset lapset, mutta usein myös nuorena vastaanottavaan maahan muuttaneet. Toisin kuin aikuisena muuttaneet, toinen sukupolvi kasvaa kahden tai useamman maan välille levittäytyvässä kontekstissa, sidoksissa sekä suomalaisen että johonkin toiseen yhteiskuntaan ilman, että tähän liittyy välitöntä maasta- ja maahanmuuton kokemusta ja entisen elämän taakse jättämistä. (Haikkola 2012, 14.)

Suomessa maahanmuutto sukupolvistuu. Toisen polven vajaasta 40 000 maahanmuuttajasta 80 prosenttia on alle 15-vuotiaita lapsia. (Ruotsalainen & Nieminen 2012.) He alkavat hiljalleen kouluttautua, siirtyä työelämään ja perustaa perheitä. Tiettyyn sukupolveen kuuluminen ei kuitenkaan sinänsä kerro yksilön kokemuksista tai identiteetistä eikä selitä yksittäisen ihmisen elämää. Sukupolvi voi sen sijaan olla etniseen ryhmään, sosioekonomiseen asemaan tai sukupuoleen verrattavissa oleva taustamuuttuja, jolla joko on tai ei ole vaikutuksia yksilöiden elämään. (Martikainen ym. 2013, 43.) Tästä mahdollisesta vaikutuksesta olen omassa tutkimuksessani kiinnostunut.

Tilastokeskuksen Kaija Ruotsalainen ja Jari Nieminen (2012) kuvaavat toisen sukupolven tutkimuksen haastetta seuraavasti: ”Perinteiset tilastoissa käytetyt luokitukset kielten, kansalaisuuden ja syntymämaan mukaan eivät pysty kuvaamaan esimerkiksi ulkomailla syntyneiden vanhempien lasten eli toisen polven siirtolaisten olosuhteita. Toisen polven maahanmuuttajia voidaan määrittää heidän vanhempiansa syntymämaan mukaan, mutta tämäkään ei ole yksiselitteistä. Onko ulkomailta muuttaneiden vanhempien Suomessa syntyneen lapsen tausta erilainen kuin ulkomailta muuttaneiden vanhempien lapsi, joka on syntynyt myös itse ulkomailla, mutta muuttanut Suomeen esimerkiksi alle kouluikäisenä?” Tämän vuoksi pyrin tuomaan suomalaiseen kulttuurintutkimukseen toisen sukupolven omaa näkökulmaa heidän taustastaan, kuulumisestaan ja kiinnittymisestään.

Tutkimukseni haastateltavat ovat kiistatta maahanmuuttajataustaisia, vaikka he ovat joko Suomessa syntyneitä tai Suomeen lapsina muuttaneita ja näin ollen Suomessa suurimman osan elämästään asuneita. Maahanmuuttajakäsitteen näen tässä tutkimuksessa viittaavan konkreettisesti haastateltavieni taustaan itse maahan muuttaneina tai maahan muuttaneiden vanhempiensa jälkeläisinä. Näen omassa tutkimuksessani myös Bosniassa syntyneet ja osan kouluistaan entisessä kotimaassaan käyneet haastateltavani toisen sukupolven maahanmuuttajina, sillä he ovat kasvaneet pitkälti suomalaisessa yhteiskunnassa ja eläneet suurimman osan elämästään Suomessa samalla kun he saavat kotonaan kasvatuksensa pääosin bosnialaisen kulttuuritaustan mukaisesti.

Transnationaalisuus ja diaspora

Transnationaalisuus suomennetaan toisinaan ylirajaisuudeksi. Tällä käsitteellä viitataan erilaisiin valtioiden rajat ylittäviin arkisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin. (Huttunen ym. 2005, 33.) Transnationaalisuudelle on tyypillistä, että se on aina liitettävissä ihmisten toimintaan ja seurauksiin sekä inhimillisyyteen ilman valtioiden suoraa ohjailevuutta (Hannerz 1996, 56). Ylirajaisuus tarkoittaa myös, että kulttuuri on interaktiivista. Kulttuurisilla rajapinnoilla tapahtuu aina neuvottelua ja kokemusten vaihtoa. Seurauksena voi olla sekä rikastuttavia kokemuksia että toisaalta väistämättä myös erilaisten ajattelu- ja toimintatapojen ristivetoa ja hankausta. (Huttunen ym. 2005, 34.) Kulttuuriantropologi Ulf Hannerz (1996, 6) huomauttaa, että termi transnationaalisuus on sisällöltään monimuotoinen ja voi tarkoittaa kaikkea toimintaa, joka ei tapahdu ainoastaan valtion rajojen sisällä tai puitteissa. Transnationaalisuudessa keskinäiset toimijat voivat olla järjestäytyneiden valtioiden ja organisoitujen elinten lisäksi esimerkiksi ryhmiä tai yksilöitä.

Myös diasporan käsite viittaa valtioiden rajat ylittäviin sosiaalisiin suhteisiin. Diasporan käsitteellä viitataan yleensä transnationaalien suhteiden erityiseen muotoon. Diasporiksi kutsutaan yleensä sellaisia ryhmiä, joiden jäsenet ovat lähtöisin yhdestä paikasta, mutta ovat sodan tai muun syyn seurauksena levittäytyneet asumaan useampaan paikkaan. Diasporille on tyypillistä, että lähtömaa toimii myös tämän levittäytymisen jälkeen konkreettisena tai symbolisena keskuksena, johon esimerkiksi sukulaisuusverkostot suuntautuvat. (Huttunen ym. 2005, 33.) Diasporan käsitteeseen liittyy transnationaalialia selkeämmin ajatus lähtömaasta, yhteisestä kotimaasta, paluun toiveesta tai ylipäättään sitoutumisesta maantieteellisesti miellettyyn kotimaahan (Huttunen 2002, 45). Diaspora merkitsee siis paitsi aikaisemmasta kotimaasta ja kodista lähtemistä, myös yhteydenpitoa entiseen kotimaahan ja uudenlaisia mahdollisuuksia (Tiilikainen 2003, 15).

Globalisaatio, transnationaalisuus ja diaspora ovat rinnakkaisia ja osin päällekkäinkin meneviä käsitteitä. Martikainen, Sintonen ja Pitkänen (2006, 25) linjaavat, että globalisaatio viittaa hyvin yleisiin prosesseihin, transnationaalisuus valtiovallasta riippumattomaan ylirajaiseen toimintaan ja diaspora kahden tai useamman paikan väliseen riippuvuussuhteeseen, joka vaikuttaa voimakkaasti asianomaisten elämään.

Hall (2003, 121–122) linkittää diasporan käsitteen kulttuurin, paikan ja identiteetin väliin suhteeseen. Hänen mukaansa ajatus diasporasta haastaa sen tavan, jolla paikka on tavallisesti sisällytetty kertomukseen kulttuurista ja identiteetistä, sillä kuvitteellisella tasolla siihen kuuluu useita erilaisia paikkoja. Näin ollen diasporan käsite luo uudenlaisen suhteen kulttuurin, identiteetin ja paikan välille. Näin identiteetillä on diasporan näkökulmasta monia kuvitteellisia ”koteja” ja siihen kuuluu monenlaisia tapoja ”olla kotona”. Tämä voi johtaa myös yhden alkuperäisen kotimaan puuttumiseen. Tästä näkökulmasta ihmiset eivät ole sidottuja yhteen ainoaan tiettyyn alueeseen, vaan he kykenevät käyttämään hyödykseen useita erilaisia merkityskarttoja ja sijoittamaan itsensä samanaikaisesti useaan kuvitteelliseen paikkaan.

Haikkola (2012, 39) kirjoittaa, että ”identiteetit ovat samalla muiden meille asettamia ja omia määritelmiä itsestämme. Transnationaalisessa kontekstissa dynamiikka monimutkaistuu”. Olenkin tutkimuksessani Haikkolan tavoin kiinnostunut transnationaalisuuden suhteen ennen kaikkea siitä, kuinka etnisyys muokkaantuu suhteessa transnationaaliseseen kenttään sekä siitä, mikä on ylijärjestyksen ja paikkojen välisyyden merkitys identiteetin määrittelyssä.

Kansalaisuus ja kansallisuus

Kansalaisuus on oikeudellinen asema sekä yhteiskunnallista toimintaa ja osallistumista, kansallisuus sen sijaan etnisyyttä ja kulttuurista kuulumista tiettyyn kansaan (Ronkainen 2006, 237). Kansalaisuus merkitsee siis muodollisesti valtion jäsenyyttä, mutta tämän oikeudellisen statuksen lisäksi kansalaisuudella on myös poliittinen merkitys. Näiden lisäksi kansalaisuudella ajatellaan usein olevan myös sosiaalinen ja kulttuurinen merkityksensä. (Lepola 2000, 34–36.)

Monikulttuurisessa yhteiskunnassa sekä kansallisuuden että kansalaisuuskäsitteen nähdään olevan monimuotoistuvassa murroksessa. Ronkainen (2006, 239–241) huomauttaa, että myös totuttujen kansalaisuuskäsitysten tulisi tukea etnistä ja kulttuurista erilaisuutta. Suomessa kansalaisuuden merkitys yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä onkin osin vähentynyt. Monikansalaisuus, jossa henkilö on kahden tai useamman valtion täysivaltainen jäsen, edustaa ja edistää moninaisten identiteettien kehittymistä ja on osaltaan avaamassa tietä kansallisvaltion rajat rikkovalle kansalaisuudelle. Yhteiskunnan globaalistuminen ja valtioiden monikulttuuristuminen ovat johtaneet siihen, että kansa-

laisuuteen tavanomaisesti liitetty jakamattoman lojaalisuuden vaatimus on alkanut murentua, jolloin esimerkiksi monikansalliset perheet ja ylirajaiset monikansalaisuudet alkavat olla arkipäivää. Tämän vuoksi myös suomalainen kansalaisuus ja yhteiskunta ovat murroksessa, mikä monimuotoistaa myös suomalaisuutta.

Koska myös kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteet ovat vahvasti sidoksissa identiteettiin, ei niitä voi tutkimuksessani ohittaa. Omassa tutkimuksessani on kiinnostavaa erityisesti se, ketkä haastateltavistani ovat hakeneet Suomen kansalaisuutta ja millä perustein tällainen päätös on tehty tai jätetty tekemättä. Mielenkiintoista on lisäksi se, muuttaako kansalaisuus kokemusta identiteetistä.

3 “BOSNIA ON SEMMONEN TODELLA KAUNIS MAA” – HISTORIASTA NYKYPÄIVÄÄN

Bosnia² sijaitsee Kaakkois-Euroopassa Balkanin alueella. Turkinkielisellä nimellä Balkan on alun perin viitattu metsäiseen vuorijonoon. Balkan ja Balkanin niemimaa tarkoittavat Kaakkois-Euroopassa sijaitsevaa aluetta, joka jakaantuu Sloveniaan, Kroatiaan, Bosniaan, Serbiaan, Montenegroon, Kosovoon, Makedoniaan, Albaniaan, Kreikkaan, Romaniaan, Bulgariaan sekä Turkin eurooppalaiseen osaan. (Saarikoski 1999, 7.)

Balkan on alueena varsin keskeinen tarkasteltaessa eurooppalaisuutta ja siihen liittyvää idän ja lännen rajan problematiikkaa. Balkan on usein mielletty rajavyöhykkeeksi, jossa Eurooppa alkaa ja päättyy. Alue on monessa suhteessa toiminut vedenjakajana, jossa itä ja länsi ovat kulttuurisin, uskonnollisin, historiallisin tai etnisiin argumentein pyrkineet erottautumaan toisistaan. (Järvinen & Lindstedt 2011, 13.) Balkanin niemimaa onkin kulttuurien yhtymäkohta ja etnistä jakaantumista, vastakkainasetteluja sekä aivan pinnan alla kytevää ikivanhaa vihanpitoa pidetään alueelle tyypillisenä (Kaldor 2001, 51).

² Bosnian virallinen nimi on Bosnia ja Hertsegovina. Tässä tutkimuksessa lyhennetty nimi Bosnia viittaa koko maahan sen eri historiallisina ajanjaksoina.



Bosnia kartalla.

Lähde: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/ba.htm>

(Viitattu 3.1.2013)

3.1 Osana Jugoslaviaa

Aiemman epävirallisen määritelmän mukaan Jugoslavia oli ”kuusi tasavaltaa, viisi kansaa, neljä kieltä, kolme uskontoa, kahdet aakkoset ja yksi puolue” (Lodenius 1996, 6). Nykyhistoriassa nimellä Jugoslavia viitataan tavallisesti Jugoslavian kansalaisten liittovaltioon, jonka muodosti toisessa maailmansodassa voittoisa partisaanien³ vastarintaliike johtajanaan Tito vuonna 1945. Se seurasi vuonna 1918 perustettua serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskuntaa, jonka nimi muutettiin Jugoslavian kuningaskunnaksi vuonna 1929, ja joka hajosi toisessa maailmansodassa. Tässä niin sanotussa toisessa Jugoslaviassa oli kuusi osatasavaltaa: Bosnia ja Hertsegovina, Kroatia, Makedonia, Montenegro, Serbia ja Slovenia. (Kullaa 2011, 230.)



Entinen Jugoslavia.

Lähde: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Former_Yugoslavia_Map.png

(Viitattu 3.1.2013)

³ Partisaanilla tarkoitetaan epätyypillistä tai säännönmukaista taistelijaa, joka toimii poliittisin motiivein jonkin poliittisen ryhmittymän puolesta, usein esimerkiksi valtion puolustamisen sijaan (Schmitt 2009 [1975], 14–15). Jugoslavian partisaanit olivat yksi voimallisimmista toisen maailmansodan aikana saksalaismiehitystä vastaan taistelleista liikkeistä Euroopassa (Jeffreys-Jones 2013, 87).

Bosniassa etniset ryhmät alkoivat syntyä ja näkyä ensimmäisen Jugoslavian myötä. Jo ensimmäisessä Jugoslaviassa serbeillä, kroaateilla ja muslimeilla oli muun muassa omat poliittiset puolueensa. Bosnian tullessa osaksi ensimmäistä Jugoslaviaa alueen monet jännitteet heijastuivat nopeasti Bosniaan, jolla oli lähinnä pelinappulan rooli Serbian ja Kroatian välisissä kiistoissa. Vaikka ensimmäisen Jugoslavian aikaiset kansalliset kiistat käytiin pääosin Bosnian ulkopuolella, myös Bosniassa oli paljon jännitteitä. Bosnian rooli osana Jugoslaviaa oli epäselvä, ja muun muassa maanomistuksen uudelleenjärjestelyt alueella herättivät asukkaissa katkeruutta. Bosnian sisäinen tilanne oli jännittynyt ja sekava myös toisen maailmansodan alkaessa. Saksa miehitti Jugoslavian, ja Bosniasta tuli osa tuolloin perustettua itsenäisen Kroatian valtiota. Sota toi esiin sekä kansallisten ryhmien välisiä jännitteitä että solidaarisuutta. Sotaa käytiin Bosnian alueella varsin hajanaisissa ryhmissä, ja kaikkein vaikein oli Bosnian muslimien asema, sillä he jakaantuivat sodan aikana useisiin ryhmiin. Bosnian valtio synnyttyä vuonna 1945 osaksi toista, sosialistista, Jugoslaviaa tuloksena oli haavoittuvainen monikansallinen Bosnia ja Hertsegovinan sosialistinen Jugoslavian osatasavalta, jossa oli toisaalta kouluttamaton, lukutaidoton maalaisväestö ja toisaalta monikulttuurinen johto. (Torsti 2003, 89–99; Torsti 2011, 217–220.)

Bosnian näkökulmasta sosialistisen Jugoslavian aika voidaan jakaa kahtia. Toisesta maailmansodasta noin 1960-luvulle kehitystä leimasivat pääkaupunki Belgradiin keskitetyn kommunistisen hallinnon ajamat pakotteet, joissa esimerkiksi uskonto kiellettiin. Maatalousuudistusten myötä maata annettiin valtiolle ja jaettiin uudelleen. Jugoslavia-laista identiteettiä pyrittiin rakentamaan osana sosialismia, ja jugoslavialaisuuden uskottiin heikentävän kansallisia identiteettejä. 1960-luvun puolivälissä Jugoslavian johto alkoi ajaa liberaalimpaa politiikkaa, ja kansallisuuspolitiikan lähtökohdaksi tuli kolmen kansanryhmän tasavertaisuuden korostaminen. Kommunistinen puolue vahvisti aktiivisesti Bosnian osatasavaltaa, ja alueelle rakennettiin suurteollisuuden lisäksi kouluja, kirjastoja sekä puhelin- ja sähkölinjoja. Teollisen vallankumouksen ja modernisaatio-kampanjan myötä kansalliselle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle oli erityisen tärkeää nopea kaupungistuminen. Nopeasti kasvaneisiin kaupunkeihin muutti ihmisiä eri puolilta Bosniaa ja kansalaisuudet sekoittuivat, jolloin esimerkiksi seka-avioliittojen osuus nousi merkittävästi. Kaupungistuminen toi mukanaan myös kielteistä kehitystä. Bosnian kaupunkeihin virranneesta maalaisväestä monet eivät löytäneet paikkaansa kaupunkikulttuurissa, vaan säilyttivät maaseudulla omaksuttuja kansallismielisiä asenteita. Myös

Jugoslavian hallintorakennetta pidettiin ongelmallisena Bosnian yhtenäisyydelle. (Torsti 2011, 220–222.)

Jugoslavian partisaanijohtaja Titon kuoleman 1980 jälkeen kansalliset erimielisyydet alkoivat kärjistyä. Jugoslavian kommunistisen puolueen ja valtion ideologia kuoli, valtiontalous romahti ja kansakuntien kansallismielisyys leimahti liekkeihin. Tämä johti Jugoslavian hajoamiseen vuonna 1991, mistä seurasi lukuisia sotia. (Kullaa 2011, 230.)

3.2 Bosnian sota

Kuten kaikkialla entisen Jugoslavian alueella, Bosnia ja Hertsegovinassa on rakennettu itsenäistä valtiota ja valtiollista historiaa 1990-luvun alusta lähtien (Torsti 2011, 214). Entisen Jugoslavian tasavalloista Bosnia ja Hertsegovina oli etnisesti sekoittunein. Väestö jakautui kolmeen eri etniseen ryhmään: ortodoksisiin serbeihin, katolisiin kroaateihin ja islaminuskoiisiin bosniakkeihin. (Kaldor 2001, 49–50; Torsti 2011, 221.)

Slovenian ja Kroatian ero Jugoslaviasta vuonna 1991 herätti itsenäistymishalun myös Bosniassa. Maaliskuussa 1992 Bosnia julistautui kansanäänestyksen jälkeen itsenäiseksi tasavallaksi Bosnian serbijohdon vastustuksesta huolimatta. EY tunnusti itsenäisen valtion 6. huhtikuuta 1992, mutta serbinationalistien mukaan sillä ei ollut oikeutta itsenäisyyden julistamiseen. Bosnian serbit perustivat vastalauseena Bosnian itsenäisen serbitasavallan. (Malcolm 1996, 234; Attila Hoare 2007, 27.) Tämä johti Bosnian sotaan, toisella puolella Serbian armeija ja Bosnian serbien osastot, toisella puolella Bosnian muslimit ja kroaatit (Lodenius 1996, 58).

Bosnian sota alkoi huhtikuussa 1992, kun serbien puolisotilaalliset joukot ja Jugoslavian armeija hyökkäsivät Sarajevoon (Torsti 2003, 99). Sodan ensimmäisenä vuotena serbien tavoitteena oli saada haltuun mahdollisimman paljon alueita. Esimerkiksi valtaosa itäistä Bosniaa tyhjennettiin muusta kuin serbiväestöstä ja bosniakkien kulttuurista tahdottiin hävittää kaikki jäljet (Torsti 2011, 224; Vihervuori 1999, 258.) Hiljalleen sota kääntyi lähinnä bosniakkeihin kohdistuneeksi etniseksi puhdistukseksi. Tällöin kroaatit ja bosniakit ”puhdistettiin” niin laajoilta alueilta kuin mahdollista. (Torsti 2003, 99–101.)

Vuonna 1993 sota alkoi olla ennen kaikkea sota siviilejä ja siviiliyhteiskuntaa vastaan. Varsinaisten sotivien osapuolten välillä taisteluja oli vähän, ja iskuista suurin osa kohdistui siviileihin ja heidän omaisuuteensa. (Torsti 2011, 224.) Bosnian sotaa voi myös tarkastella toisaalta maaseudun ja toisaalta kaupunkien sotina. Maaseudun sota tarkoitti aluksi serbien toimeenpanemaa etnistä puhdistusta. Myöhemmin myös kroaattijoukot surmasivat ihmisiä eri kriteerein. (Torsti 2011, 224.)

Bosnian sodassa sekä Serbialta tukea saaneiden Bosnian serbien että Kroatian tukemien Bosnian kroaattien poliittisena tavoitteena oli etninen puhdistus. Tavoitteena oli siis luoda etnisesti yhtenäisiä alueita, jotka olisi myöhemmin liitetty osaksi Serbiaa tai Kroatiaa. Tarkoituksena oli jakaa koko etnisesti sekoittunut alue kahteen osaan serbien ja kroaattien kesken. (Kaldor 2001, 50.) Karkeasti yksinkertaistaen Bosnian sodassa oli kysymys kansallismielisen politiikan järjestämisestä väestönsiirroista. Aluksi serbit tyhjänsivät vanhan Jugoslavian armeijan tuella kroaatit ja bosniakit eli Bosnian muslimit laajoilta alueilta. Kroaattien huomattua sodan jatkuvan ja serbien laajentavan alueitaan he aloittivat oman ”etnisen puhdistuksensa”, jonka uhrina olivat bosniakit. (Torsti 1999.)

Bosnian sota päättyi marraskuussa 1995 Yhdysvaltojen johdolla solmittuun Daytonin rauhansopimukseen. Daytonin sopimusta voi rauhansopimuksen sijaan luonnehtia sopimukseksi rauhanprosessista, sillä siinä sovittiin rauhanehtojen lisäksi muun muassa pakolaisten paluumuutosta, ihmisoikeuksista, talouden rakenteista sekä armeijan koostumuksesta. (Torsti 2011, 224–225.) Myös termi sota on Bosnian tapauksessa joidenkin tutkijoiden aloitteesta kyseenalaistettu, sillä sodalla viitataan tavallisesti kahden aseistetun joukon yhteenottoon, ei pitkälti aseettoman väestön tuhoamiseen, kuten Bosniassa tapahtui (Torsti 2003, 102).

Kolme ja puoli vuotta kestänyt sota runteli bosnialaisen yhteiskunnan täysin. Sodassa menehtyi noin 2,5 prosenttia bosnialaisista, sillä 4,4 miljoonasta bosnialaisesta yli 100 000 menetti henkensä, heistä 40 prosenttia siviilejä ja selvä enemmistö bosniakkeja. Pakolaisia alueelta lähti noin miljoona. Myös maan talous romahti ja aineelliset tuhot olivat valtavia. (Torsti 2011, 225–226.) Sodan aikana tehtiin myös lukematon määrä vakavia ihmisoikeusrikkomuksia, kuten väkivaltaisia pidätyksiä, kidutuksia, raiskauksia ja kastaatioita. Lisäksi tuhottiin lukuisia mittaamattoman arvokkaita historiallisia monumentteja. (Kaldor 2001, 48.)

3.3 Bosnia sodan jälkeen

Daytonin rauhansopimuksen jälkeistä Bosniaa on luonnehtinut toisaalta monimutkainen ja jakautunut kansallinen hallinto ja toisaalta vahva kansainvälisen yhteisön läsnäolo. Myös maan rakenne ja hallinto ovat monimutkaisia. (Torsti 2011, 226–228.) Daytonin sopimus lopetti varsinaisen sodankäynnin, mutta jätti hankalan poliittisen perinnön. Maa jaettiin kahtia Bosnian serbitasavaltaan sekä muslimien ja kroaattien federaatioon. Monet näkevät tämän jaon ylläpitävän jännitteitä etnisten ryhmien välillä. (Huttunen 2008; Torsti 2003, 105–108.) Torsti (1999) on kuvannut jakautunutta maata seuraavasti: ”Oletteko kuulleet maasta, jonka lippu otettiin käyttöön ulkomaalaisten asettamalla pakkolailla? Entä samaan aikaan pakotetusta kansallishymnistä, joka on pelkkä melodia ilman sanoja, koska sanoista ei päästy yhteisymmärrykseen? Osaatteko kuvitella väkimäärältään Suomen kokoisen valtion, jossa toimii rinnakkain kolme armeijaa, kaksi postilaitosta, kaksi koulujärjestelmää, kolme virkamieskoneistoa ja kahdet aakkoset, joilla kirjoitetaan samaa kieltä?”

Bosnian sota syttyi juuri, kun maan oli tarkoitus siirtyä sosialistisesta talousjärjestelmästä markkinatalouteen. Tämän vuoksi sodan jälkeen kohdattiin suuri haaste, kun talous oli rakennettava lähes nollasta ja samalla siirryttävä kokonaan uuteen talousjärjestelmään. (Torsti 2011, 228.) Vaikka heti sodan jälkeen ihmisten keskuudessa oli toivoa ja energiaa, politiikasta ja taloudesta puuttui suunta ja tasapaino, sodanaikaiset johtajat säilyttivät valta-asemansa ja likimain kaikki valtiollista yhteisyyttä kuvastavat asiat kansallispankista valuuttaan ja valtiosymboleihin saneltiin kansainvälisen yhteisön määräämillä pakkolaeilla. Koulun ja median kaltaiset merkittävät instituutiot olivat kansallisesti jakaantuneita. (Torsti 2011, 229.)

2000-luvulla tärkeimpiä ratkaistavia asioita ovat olleet osallistuminen kansainväliseen järjestelmään ja erityisesti mahdollinen jäsenyys EU:ssa. Nimenomaan EU-jäsenyyshaaveet asettavat paineita nykymuotoiselle Bosnian valtiolle, ja perustuslain eli Daytonin rauhansopimuksen uudistamista kaivataan kipeästi. (Torsti 2011, 229.)

Kansallinen kulttuuri perustuu eurooppalaisissa kansalaisyhteiskunnissa yleensä yhteiseen kieleen ja historiaan, joita on opetettu ja opittu kansallisvaltion kouluissa, muissa instituutioissa ja joukkoviestinnässä. Kansalliset kulttuurikäsitteet onkin pitkälti luotu tietyn ideaalin mukaisesti opettamalla kansalaisille yhtenäistä historiatietoa ja kehittä-

mällä kykyä kommunikoida yhteisellä kielellä. Kansallisvaltioiden koulutusjärjestelmät ovatkin todennäköisesti tehokkain ja aktiivisin väline tietoiseen kansallisen kulttuurin laajamittaiseen muokkaukseen. (Raunio ym. 2011, 20.) Tämä on erityisesti huomioitava bosnialaisten kohdalla, sillä Bosniassa voidaan nähdä olevan kolminkertainen kansallinen historia. Näin ollen alueen ”kansaa” muodostuu yhä edelleen ”meistä ja muista”. (Torsti 2003, 64–69.) Vielä 2000-luvullakin koulutus on järjestetty koululaisten etnisen taustan mukaisesti kolmin eri tavoin (Torsti 2003, 154–155). Historianopetus sodanjälkeisessä Bosniassa voidaan nähdä jaetun historiakulttuurin⁴ esimerkkinä, tai jopa hui-pentumana, joka todennäköisesti johtaa historiallisen tietoisuuden jakaantumista Bosniassa (Torsti 2003, 152). Historianopetus ja koulutus jatkavat yhä kansallisten erojen syventämistä ja tuntuvat tähtäävän etnisesti ”puhtaiden” alueiden muodostumiseen (Torsti 2003, 156).

3.4 Etnisyys ja identiteetti Bosniassa

Bosniassa uskonto ja kansallisuus ovat totutusti olleet synonyymejä. Muslimien identiteetti on ollut voimakkaimmin bosnialainen ja he tahtovat itseään kutsuttavan bosniakeiksi, sillä nimike muslimi on kansallisuuden määritelmänä harhaanjohtava. Bosniakki-nimitystä puolletaan myös sillä, ettei muslimeilla ole toista kotimaata serbien ja kroaattien tavoin. Kroaattit sen sijaan tunsivat itsensä ensisijaisesti bosnialaisiksi muualla kuin yhteiselämään tottumattomassa Länsi-Hertsegovinassa, joka pyrki Kroatian yhteyteen. Serbit eivät identifioineet itseään bosnialaisiksi, vaan heidän tavoitteenaan oli kaikkien serbien yhdistäminen samaan valtioon, mikä ei vanhassa Jugoslaviassa toteutunut. (Vihervuori 1999, 249–250.)

Historia on konkreettisesti osa sodanjälkeisen Bosnian jokapäiväistä elämää esimerkiksi symboleissa, lipuissa, kadunnimissä ja tuhoutuneissa rakennuksissa. Kolmeen keskenään vastakkaiseen historiakulttuuriin rakentuneessa Bosniassa fyysinen ja visuaalinen ympäristö kertoo heti, ”kenen” alueella ollaan. Kansallinen kolmijako on näkyvissä

⁴ Länsi-Saksassa 1980-luvulla julkisuuteen nousseella historiakulttuurin käsitteellä tarkoitetaan niitä tapoja, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia ja tietoja tuotetaan ja käytetään sekä sitä, kuinka menneisyyttä ylläpidetään (kts. esim. Salmi 2001, 134). Ruotsalaisen historioitsija Peter Aronssonin (2004, 17) määritelmässä historiakulttuuri on lisäksi niitä menneisyyteen viittaavia lähteitä, artefakteja, rituaaleja, tapoja ja väittämiä, jotka tarjoavat monia mahdollisuuksia liittää yhteen suhteet menneisyyden, nykyajan ja tulevaisuuden kesken.

kaikkialla. Pienen valtion kaikki laitokset, kuten armeija ja koulu sekä kansalliset symbolit on jaettu kolmeen. Yhteinen kansallishymni, valtion lippu ja autojen yhtenäinen rekisterikilpi ovat ainoastaan seurausta kansainvälisen yhteisön asettamista laeista. Näin ollen kroaateilla, serbeillä ja bosniakeilla on kaikilla sekä omat instituutionsa että omat versionsa historiallisista totuuksista. (Torsti 2003, 14.)

Kulttuurisen ja historiallisen muistin tuhoaminen on nähty Bosnian kansanmurhan yhtenä perimmäisenä tarkoituksena, joten sotaa kuvataan myös etniseksi ja kulttuuriseksi puhdistukseksi sekä kulttuuriseksi kansanmurhaksi. Jälleenrakennuksessa Bosniaan on muodostunut uusi historiakulttuuri, tai pikemminkin uusia historiakulttuureja, jotka heijastavat kolmea eri yhteisöä yhden yhteiskunnan sisällä. Historiakulttuurin jako käsittää käytännössä kaiken arkipäiväisen aina TV-ohjelmista kansallisiin juhlapyyhiin (Torsti 2003, 120–128.) Näin ollen ei ole enää bosnialaisia, on vain Bosnian muslimeja, serbejä ja kroaatteja (Torsti 2003, 143). Etninen ryhmäjako näkyy Bosniassa niin yhteiskunnallisella kuin yksilötasollakin. Erityisesti maaseudulla ryhmäjaolla on ollut sosiaalisten käytäntöjen kautta identiteettiä luovaa kulttuurista merkitystä. (Huttunen 2005, 146.)

Bosnialaisen identiteetin muotoutuminen on jatkuva prosessi. Bosnian monikansallisuuden ja erillisen bosnialaisen identiteetin puolustajina vaikuttaa nykyään laaja joukko ei-bosnialaisia ihmisiä, jotka ovat sodan ja sodanjälkeisen jälleenrakennuksen myötä asuneet maassa ja tutustuneet sen samaan aikaan raadolliseen ja kiehtovaan historiaan sekä monikerroksiseen nykyisyyteen. Bosnialaiset eivät ole koskaan muodostaneet yhtä yhtenäistä kansakuntaa, mutta eivät myöskään kolmea täysin erillistä kansakuntaa. (Torsti 2011, 229.)

Riikka Kuusisto (1998, 69–70) toteaa Bosnian sodan etnisestä luonteesta kirjoittaessaan, että etnisyys ja osapuolten kuuluminen eri etnisiin ryhmiin ei kuitenkaan sellaisenaan välttämättä riitä konfliktin tai sen ongelmallisuuden syyksi. Etnisyys ja etninen identiteetti ”voidaan yhtä hyvin tulkita mobilisoitavissa oleviksi psykologisperäisiksi resursseiksi kuin objektiivisiksi ominaisuuksiksi tai olotiloiksi”. Etnisyys voi siis olla yksi selitys konfliktin voimistumiselle tai pitkittymiselle, mutta erimielisyyksien takaa voi löytyä myös hyvin rationaalista suunnittelua ja tahallisesti aikaansaattua hallitsemattomuutta.

Bosnian tilanteesta tekeekin erilaisen ja siksi tärkeän ymmärtää juuri se, että Bosniassa keskustellaan aina kolmesta erillisestä stereotyyppisestä ”me” ja ”he” -näkemyksestä, kolmesta näkökulmasta sotaan ja tätä kautta myös rauhaan yhdessä yhteiskunnassa, joka samalla pyrkii olemaan monikansallinen ja monikulttuurinen (Torsti 2003, 253).

3.5 Kokemuksellinen Bosnia

Pro graduni kotiin ja kotimaahan sekä bosnialaisuuteen linkittyvän kysymyksenasettelun kannalta Bosnian historiassa on merkittävintä se, kuinka haastateltavani ovat kokeneet Bosnian eri aikoina ja minkälaisia mielikuvia Bosniasta he kuljettavat mukanaan Suomessa asuessaan. Nämä kokemukset ja mielikuvat vaikuttavat epäilemättä vahvoina heidän määrittäessään bosnialaisuutta ja henkilökohtaista identiteettiään. Lapsuuden muistot lähtömaasta ovat jättäneet jäljet myös myöhemmälle identiteetin kehitykselle. Koska kaikki haastateltavani ovat Bosnian muslimeja eli bosniakkeja, he jakavat hyvin samankaltaisia muistoja ja kokemuksia ennen kaikkea sota-ajan tapahtumista. Siksi heidän muistojaan ja mielikuviaan sota-ajasta ei ole syytä pitää tarkoituksellisen puolueellisinä, vaan yksinomaan kokemusten varaan rakentuneina.

Osa haastateltavistani eli lapsuuttaan Bosniassa ennen sodan alkua, ja tästä lapsuudesta on ennättänyt syntyä jonkinlaisia, pääosin hyvin positiivisia, muistikuvia. Kuten Vedad totesi, haastateltavieni lapsuudessa ”siellä elettiin semmoinen kultainen aika Jugoslaviassa”, eli poliittinen tilanne oli pääosin rauhallinen ja työllisyysaste oli hyvä. Haastateltavieni lapsuusmuistoihin Bosniassa linkittyvät ennen kaikkea oma perhe ja sosiaaliset verkostot. Lisäksi mieliin ovat painuneet esimerkiksi konkreettiset lapsuuden leikkipaikat.

No lähinnä mun perhettä mä muistan aika paljon. Ja sit just se et niinku se paikka mis on asunu niin osais tavallaan mennä kaikki ne mäet ja tämmöset läpi ja... (Amina)

Positiiviset lapsuusmuistot alkoivat nopeasti karista, kun haastateltavani ennättivät muistoissaan Bosnian sodan alkuaikoihin. Lapselle sotaa enteilevistä ajoista on jäänyt mieleen ennen kaikkea epävarmuus, sekavuuden tila, turvattomuuden tunne ja tilanteen hiljattainen paheneminen.

Kyl se semmonen tilanne oli et sitä oli niinku haistettavissa jotenki ilmassa. Et isä ei uskonut siihen. Et juuri ennen sotaa me rupesimme rakentamaan omakotitaloa. Elikkä kaikki meidän säästöt menivät siihen taloon. Ja äiti koko ajan oli semmonen, vähän epäili et jotain voi tulla. Ja isä sano et ei. Et tää voi kestää parikolme kuukautta ja sit se menee ohi. Mut koko ajan tilanne meni pahemmaks ja pahemmaks. (Vedad)

No mä muistan sen ennen ku sota alko. Se oli vähän niinku, kaikki oli sekasin. Kukaan ei tiennyt mitä tapahtuu, koska tapahtuu ja mihin me joudutaan. Se oli vähän niinku, kaikki oli kysymysmerkkiä. Mut sit kuitenkin, mä olin jo -92 ku se alko ni mä olin sit jo kymmenen. Mä täytin kymmenen silloin just keväällä. Niinku huomas, ehkä siin kohtaa tajus et kaikki ei oo hyvin ku meiän äitin sisko muutti meille, tai meiän kaupunkiin siihen mis me oltiin ja sit muutenki ei voinu liikkua ihan vapaasti. Sit mä tajusin et on menossa niinku huonompaan suuntaan. Ja sit kaikki alko vaan pikkuhiljaa et ei voinu tietää mitä huomen tapahtuu et se meni aina sen tilanteen mukaan ja... Sit aina elettiin se yks päivä kerrallaan ja katsottiin koska se loppuu ja miten täs käy. Mut silleen vähän niinku semmost varovaisuutta, voi sanoo. (Adnan)

Esmalle mieleen on painunut ennen kaikkea sodan ensimmäinen päivä, sillä tuona päivänä hän joutui sekä pois kotoaan että lopullisesti eroon isästään.

...Se päivä ku sota alko ni me oltiin omas kodis, me syötiin aamiaista ja siin oli meiän isä kans tota ni... Hänen kans sit siin oltiin ja sit tota, me oltiin onneks kaikki olohuonees koska siin oli sit ulko-ovi mihin ammuttiin niinku täys sarjallinen tämmösest aseesta ja se ulko-ovi niinku hajos kokonaan ja sit meiät vietiin ulos ja meil sanottiin et niinku yks kassi, siis muovikassi vaatteita tai jotain tavaraa mitä halua ottaa mukaan ni semmonen. Ja sit me lähettiin mun äitin ja siskon kans siit semmoseen bussiin ja meiän isä jäi sit näitten serbisotilaitten kanssa. Niin tota. Sit meiän äiti pidettiin asetta selkää vasten et ei saa missään nimessä kääntyä, hän piti mua kädest kiinni ja talutti ja sit hän kanto mun siskoo siin bussiin. Sit se lähti ajamaan se bussi niinku oikeestaan taas meiän talon ohi siit niinkun sitä kylää pitkin niin tota meil sanottiin et ei missään nimes saa kattoo ikkunast ulos. Mut mä oon aina ollu vähän semmonen et mä en noudata hirveesti sääntöi ni totta kai mul oli pää alhaal mut kyl mä siin sit kurkistin ku mentiin oman talon ohi, mut en mä sit nähny enää mitään. Ei siin ollu pihäl enää ketään. Ja et he oli sit vissiin niinku piiloutunu talojen taakse tai, en tiä mut et semmonen meiän lähtö oli. (Esmä)

Osa haastateltavistani kuljettaa osin häilyviä sodan muistoja lapsen näkökulmasta mukanaan. Lapselle sodasta on jäänyt vahvimmin mieleen ennen kaikkea pelko, päämäärättömyys ja jatkuva pakeneminen.

En mä siitä hirveesti muista, mut jotain tämmösii muistikuvii. Milt tuntuu olla pommisuojaassa ku pommitetaan, ne äänet ja nää. Sen mä muistan tosi hyvin, se oli tosi pelottavaa. Tai sit milt tuntuu ku hädetään pois omasta talosta. Tai milt tuntuu juosta mettässä ihmisjoukol karkuun jotain mitä ei silloin tajunnu mist on kyse. Muistaa vaan sen tilanteen ja sen et jotain pelkäs muttei tiedä mitä. Ei tiedä niinku mist on kyse. Se oli aika, semmost niinku. Matkusteluu niinku vaa. Jonnekki päin aina mentiin karkuun. Sen muistaa. Tuli paljon vietettyä aikaa busseissa ja väestönsuojis ja metsissä, junissa. Sen mä muistan hyvin. Aina jotain karkuun. Ja se rankin kokemus, jotkut ei tätä usko, mut se milt tuntuu ku on äidin ja muitten sisarusten kanssa piilossa oven takana ja sotilas ettii, ettii meidän perhettä ihan vaan tappaakseen. Se on jääny mul mieleen. Tai se, milt tuntuu olla nälkänen. Ei oo ruokaa tai ei oo puhdast vettä. Senki mä muistan. (Emir)

Lähes kaikki haastattelemani henkilöt kertoivat vierailevansa Bosniassa mahdollisuuksien mukaan vuosittain, jolloin yhä jälleenrakentuvasta Bosniasta syntyy jatkuvasti uusia muistoja ja mielikuvia. Sodanjälkeinen Bosnia on tarjonnut haastateltavilleni paljon uutta nähtävää ja koettavaa, mistä Saralle on jäänyt muisto kulttuurisokin kokemisesta omassa kotimaassa. Tämä on kulttuurintutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoista, sillä käsite kulttuurisokki on tavattu määritellä kriisin kautta eteneväksi, uuteen ja vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen prosessiksi (kts. Salakka 2006, 49), mutta tässä muistossa kulttuurisokki koetaan omassa lapsuuden kotimaassa, totutussa ja tutussa kulttuurissa.

N: Onks sulla, sä kerroit niistä lapsuusmuistoista joita sul on täältä Suomesta, onks sul Bosniasta lapsuudesta muistoja?

S: On tosiaan, koska me mentiin sinne vast ku mä olin kymmenenvuotias, me alettiin mennä sinne uudelleen sodan jälkeen. Kyl mul on paljon siel lapsuusmuistoja, koska kaikki oli mulle ihan uutta. Se oli aika mielenkiintoista, koska mä koen mun kulttuurisokin omassa kotimaassani. Siis siel oli hirveesti raunioisii taloja ja... Siel oli leipomoita, siel oli... Siel oli niinku omanmaalaisii ihmisiä ja... Se oli tosi niinku mielenkiintonen paikka mulle. Ihan eri ilmasto ja ihan eri ympäristö ja... Se oli silloin ihan mahtavaa aikaa kans. (Sara)

Haastatelluista erityisesti Vedad oli huolissaan siitä, että kansainvälisesti myös sodanjälkeinen Bosnia tunnetaan yhä pääosin sodasta ja sen aiheuttamasta pakolaisuudesta. Vaikka sodan päättymisestä on kulunut kahdeksantoista vuotta, on sota jättänyt Bosnian leiman, joka näyttäytyy yhä vahvana, myös suomalaisessa yhteiskunnassa ja keskustelussa.

Bosnia vaan tunnetaan siitä et oli sota ja semmosista kuvista sodan aikana. Et semmosia, pitkä jono pakolaisia traktoreilla ja... Mun mielestä suomalaisilla on semmonen kuva siitä Bosniasta. (Vedad)

Itse muodostin tutkijana omat kokemuksiin pohjautuvat mielikuvani Bosniasta kesällä 2013 tehdessäni kahden viikon pituisen kenttätömatkan Bosniaan. Minulle Bosnia näyttäytyi ennen kaikkea yhä poliittisesti ja rakenteellisesti vahvasti jakautuneena vastakohtien maana. Vastakohtaisuus oli konkreettisesti nähtävissä ja läsnä osana arkea ja yhteiskuntaa esimerkiksi julkisissa rakennuksissa ja virallisessa kirjoitetussa kielessä (kuvat 1 & 2). Vastakohtaisuudesta huolimatta Bosnian saattaa mielestäni nähdä myös elämän ja kuoleman sekä kulttuurien ja uskontojen monimuotoisena kohtaamispaikkana. Maan menneisyyttä värittäneet erimielisyydet ja konfliktit eivät ole enää nykyisin juurikaan läsnä paikallisväestön päivittäisessä arkisessa elämässä ja keskinäisessä kanssakäymisessä, ja esimerkiksi uskontojen rinnakkaiselo on luontevaa (kuvat 3 & 4).

Huomioni kiinnittyi Bosniassa vieraillessani valitettavasti myös sodan tuhoihin ja muistoihin, vaikka paikalliset jo toivovatkin Vedadin tavoin, että heidän maansa tunnettaisiin kansainvälisesti muustakin kuin synkästä historiastaan. Historiaa ei kuitenkaan tahdota unohtaa ja historian muistojen annetaan osin näkyä katukuvassa, mikä näkyy maassa kulkiessa (kuvat 5 & 6). Bosniassa vieraillessaan pääsee kuitenkin nopeasti tutustumaan myös upeaan luontoon, josta paikalliset ovat aiheellisesti ylpeitä. Synkän historian vastapainona toimivat esimerkiksi jälleenrakennuksen toiveikkuutta huokuvat turistikohteet, jotka myös kansainväliset matkailijat ovat jo osin löytäneet ja ottaneet omakseen (kuvat 7 & 8). Kuten Vedad pohti, ”Bosnia on semmonen todella kaunis maa”, joka voisi tulevaisuudessa elää pitkälti kansainvälisestä matkailusta.



Kuva 1: Koulussa oppilaat on erotettu toisistaan. Muslimioppilaat opiskelevat kunnostamattomalla keltaisella puolella ja katoliset oppilaat kirkon kunnostamalla sinisellä puolella / Travnik 30.7.13



Kuva 2: Virallinen tiekyltti, jossa samaa kieltä kirjoitetaan kaksin eri aakkosin / Banja Luka 3.8.13



Kuva 3: Gazi Husrev-begin moskeija sijaitsee Sarajevon vanhassa kaupungissa keskeisellä paikalla / Sarajevo 5.8.13



Kuva 4: Kohtaamisia Sebiljin aukiolla Baščaršijan ytimessä / Sarajevo 7.8.13



Kuva 5: Sodan tuhoja on yhä kunnostamatta useilla alueilla / Jajce 31.7.13



Kuva 6: Sota pysyy myös mielissä ja tämä näkyy katukuvassa / Travnik 30.7.13



Kuva 7: Jajcen kaupunki on ehdolla UNESCO:n maailmanperintökohteeksi / Jajce 31.7.13



Kuva 8: Mostarin kunnostettu silta on UNESCO:n maailmanperintökohde ja yksi maan suosituimmista yksittäisistä turistikohdeista / Mostar 4.8.13

4 ”SIT NÄÄ SOSIAALITYÖNTEKIJÄT OTTIVAT MEIDÄT VASTAAN” – BOSNIALAISET SUOMESSA

Ennen vuotta 1990 Suomessa oli hyvin vähän maahanmuuttajia, eikä heistä myöskään julkisuudessa juurikaan puhuttu. 1990-luvulla Bosnian ja Somaliin pakolaisten sekä inkeriläisten paluumuuttajien saapuminen nosti maahanmuuttokysymykset myös suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa tärkeäksi puheenaiheeksi. Bosnialaiset pakolaiset ja heidän syynsä tulla Suomeen kuvattiin mediassa tavalla, joka loi pohjaa suopealle suhtautumiselle heihin. (Raittila 2009, 68.)

Suomeen sodan vuoksi pakolaisina saapuneet bosnialaiset määrittyivät ryhmänä maahanmuuttajiksi, tarkemmin nimettäessä ex-jugoslaaveiksi tai bosnialaisiksi. Vielä tarkemmin he ovat Bosnian muslimeita, joista käytetään nimitystä bosniakki, etnisenä nimityksenä uskontoon perustuvan nimityksen sijaan. (Huttunen 2005, 141.) Ensimmäiset bosnialaiset pakolaiset saapuivat vuonna 1992, kun Suomeen tuli Bosniasta yhteensä 173 henkilöä. Bosnian sotavuosien aikana bosnialaisia pakolaisia saapui Suomeen vuosittain, ja suurin muutto tapahtui vuonna 1995, jolloin Bosniasta muutti Suomeen 368 henkilöä. Kahdenkymmenen kuluneen vuoden aikana, vuosina 1992–2012, Suomeen on muuttanut Bosniasta yhteensä 2089 henkilöä. Lähes kaikki heistä ovat sodan aikana pakolaisina muuttaneita tai heidän omaisiaan. He ovat osin keskittyneet Suomeen niin, että Turussa asuu lähes neljännes kaikista Suomen bosnialaisista. Kaikista Suomeen Bosniasta muuttaneista Suomen kansalaisuuden on vuoden 2012 loppuun mennessä saanut 887 henkilöä. (Tilastokeskus 2012; Tilastokeskus 2013a.)

On kuitenkin pantava merkille, että pakolaistilastot eivät kerro koko totuutta Suomessa asuvista bosnialaisista. Osalla Bosniasta Suomeen muuttaneista tilastotiedoissa lähtömaaksi on kirjattu entinen Jugoslavia, jolloin bosnialaisuus jää tilastoissa piiloon. Tämän lisäksi on huomattava, erityisesti tämän tutkimuksen kohdalla, että Suomessa syntyneet toisen sukupolven bosnialaiset eivät pakolaistilastoissa näy.

Bosniaa äidinkielenään puhuvia oli Suomessa 1895 henkilöä vuonna 2012. Tässä tilastoinnissa haasteena on kuitenkin se, että väestörekisterissä on yhä suurehko määrä henkilöitä, jotka ilmoittavat äidinkielekseen aiemman serbokroatian, vaikka nykyään puhutaan erikseen bosnian, serbian ja kroatian kielistä. Serbokroatian äidinkielekseen vuonna

2012 ilmoitti 1409 henkilöä. Näiden henkilöiden äidinkieltä ei voida luotettavasti luokitella bosniaksi, serbiaksi tai kroatiaksi. (Tilastokeskus 2013b.) Näin ollen sekä bosnia-laistaustaisten että bosniaa äidinkielenään puhuvien määrä Suomessa on jokin verran isompi, kuin tilastot antavat ymmärtää.

Bosnialaiset ovat kotoutuneet ja työllistyneet Suomeen suhteellisen hyvin. Vuonna 2010 Suomessa asuvista työikäisistä Bosnian kansalaisista noin kolmannes oli suorittanut jonkin keskiasteen tutkinnon ja 8,3 % korkea-asteen tutkinnon. Heistä töissä oli 53,7 % (Tilastokeskus 2012). Tämä tilasto on kuitenkin tutkimukseni kannalta ongelmallinen, sillä siinä eivät näy Suomen kansalaisuuden saaneet bosnialaistaustaiset, jotka ovat työllistyneet ja kiinnittyneet suomalaiseen yhteiskuntaan hyvin. Myöskään toisen sukupolven maahanmuuttajista erillistä tilastotietoa ei toistaiseksi löydy, osin maamme lyhyen maahanmuuttohistorian vuoksi (kts. esim. Forsander 2013, 220).

Suomeen pakolaisina saapunut bosnialaisten ryhmä on sisäisesti hyvin heterogeeninen. Mukana on ihmisiä niin pääkaupungista Sarajevosta kuin pieniltä paikkakunniltakin, koulutustaustat vaihtelevat korkeasti koulutetuista lähes kouluttamattomiin vanhuksiin, toiset ovat uskonnollisesti hyvin aktiivisia ja toiset maallistuneita, osa toimii poliittisesti aktiivisesti ja osa tahtoo vain elää arkea rauhassa perheensä parissa. Nämä erilaiset ihmiset antavat myös ”bosnialaisuudelle” ja ”bosnialaiselle kulttuurille” varsin erilaisia merkityksiä. (Huttunen 2005, 147.) Näistä merkityksistä, suomalaisuuden kokemisen ohella, olen omassa tutkimuksessani ensisijaisesti kiinnostunut.

Bosniasta Suomeen pakolaisena muuttanut Azem Kurtic (2000, 13) kuvailee tutkimukseni alkuun valitsemassani runossa kokemustaan siitä, miltä Suomi uutena kotimaana tuntuu Bosnian sotaishistorian jälkeen. Tässä runossa vapauden ilma tuntuu erityisen puhtaalta ja suomalaisen nuorison arki huolettomalta.

Myös haastateltavilleni on jäänyt joitakin muistikuvia kotimaan vaihtumisesta Suomeen sekä ennen kaikkea ensimmäisistä hetkistä uudessa kotimaassa ja kodissa. Monilla muistot Suomeen saapumisesta ovat hyvin konkreettisia. Mieleen on jäänyt kuvia esimerkiksi suomalaisen kotipihaan hiekkalaatikosta sekä uuden kodin sängyistä ja keittiön jääkaapista. Konkreettisuuden ohella mieleen on jäänyt tunne vahvasta helpotuksesta ja elämän alkamisesta ”uudestaan” kotimaan sotaishistorian ympäristön jäätyä taakse.

Suomeen tulo oli, se päivä jäi niinku silleen mieleen. Vihdoinki meil oli oma koti. Siin oli sit pihaa ja hiekkalaatikkoo. Sit ku siin oli niit rivitaloi sillai niinku pieni ryhmä tai tämmönen ni siin oli muita meiän maalaisii ja siin sit tavallaan elämä alko uudestaan. (Esma)

Sit nää sosiaalityöntekijät ottivat meidät vastaan. Otettiin meidät autoihin ja vietiin asuntoihin. Elikkä ennen kun me tulimme sinne, meillä oli varattu asunnot kerrostaloissa. Sit ku me mentiin sinne sisälle meillä oli jo sängyt, jääkaapit, jääkaapissa oli jonkun verran ruokaa. Et äiti rupes itkemään, isäkin et kun se oli niinku hirveä helpotus kaiken jälkeen et kun melkeen, enemmän ku puoli vuotta meni et ei tiedetty et mihin me mennään ja mitä tästä tulee. Et se oli niinku heille todella hirveä helpotus. (Vedad)

Uuden kotimaan synnyttämässä ensimmäisissä muistoissa korostuu turvallisuuden tunteen tuoman helpotuksen rinnalla ennen kaikkea uuden ympäristön ja kielen vierauden aiheuttama epävarmuus. Lisäksi Suomen talvi, joka näyttäytyi ”ihan niinkun Venäjän elokuvissa”, aiheutti Balkanin alueelta tulijoille alussa vahvaa hämmennystä.

Se oli tosi outoo, tietenki pikkulapselle niinku. Mä muistan vaan et oli tosi paljon lunta. Sit kaikki ihmiset hölötti siinä ympärillä ja mä en tajunnu mitään mistään. Edes omaa kieltä, saatikka sit niinku suomen kieltä ku oli vaan niin outoo. (Emir)

Mutta se eka mitä, kun me tultiin se oli marraskuu. Muistan hyvin kun me olimme siel lentokentäl. Tuuli oli kova ja oli pakkanen ja ihan niinkun Venäjän elokuvissa. Meillä oli niinku ihan huonot vaatteet siihen aikaan. Et ajateltiin et mitä tästäkin tulee. Et oliko tää ihan niinku hyvä veto... (Vedad)

Esma ja Vedad kuvasivat puheessaan uuden kotimaan lisäksi uuden kotikaupungin satumanvaraisuutta. Esmalle on jäänyt vahva konkreettinen muisto lentokentältä, josta tulijat kuljetettiin uusiin suomalaisiin kotikaupunkeihinsa. Vedad kuvasi haastattelussa, miltä tuntui alkaa hahmottaa omaa paikkaansa Suomessa, kun tietää tulevan kotikaupunkinsa, mutta ei vielä osaa sijoittaa sitä kartalle. Hänelle pohjoisen maantieteellisen sijainnin aiheuttama alkuhämmennys on jäänyt mieleen esimerkiksi uudenlaista kulttuurista ympäristöä vahvemmin.

Se oli, siis mä muistan ku eilisen sen päivän kun me tultiin Suomeen et me tultiin Helsinkiin lentokentälle, sit meit oli aika paljon itse asiassa, sit meille jaettiin kaikille semmoset vähän niinku... Siis mun mielest se muistuttaa vielä semmost post it -lappuu, tiedäks sä, ne muistilaput? Niit oli eri värisii ni sit eri perheille laitettii eri väriset laput ja sit kokoonnuttii niinku samanväristen lappujen kanssa yhteen. Ja siit sit meiät niinku kuljetettiin niihin kaupunkihi mihin meiät oli sit sijoitettu. (Esma)

Ja heti siellä vastaanottokeskuksessa me saatiin semmonen oleskelulupa elikkä me tulimme tänne niinku kiintiöpakolaisina. Ja me tiesimme jo silloin se paikka mihin me mennään, et Rovaniemi. Sit mä menin sinne jonnekki kirjastoon kat-tomaan et missä se paikka on. Sit mä katoin et tos on Suomi ja niinku kaikki pai-kat etelässä, mut ei näy missään... Sit ku mä katoin ylöspäin, se oli ihan siellä pohjoisessa, voi ei. Mut sit tulimme Suomeen, ei voi mittään. (Vedad)

Uuteen kotimaahan ja uusiin kotikaupunkeihin saapumisesta oli haastateltavillani kulu-nut haastatteluja tehtäessä noin kaksikymmentä vuotta. Suomesta on ehtinyt kertyä jo lukuisia muistoja ja kokemuksia, sillä kaikilla haastateltavillani Suomi on ollut koti-maana Bosniaa kauemmin. Tässä tutkimuksessa Bosniassa ja Suomessa eletty aika sekä bosnialainen ja suomalainen kulttuuri kulkevat jatkossa vahvasti rinnakkain etnistä ja paikallista identiteettiä määriteltäessä.

5 “...ET SAADAAN SEMMONEN SEKOITUS” – KULTTUURI JA ETNISYYS IDENTITEETIN LÄHTEINÄ

Haastateltavat pääsivät määrittelemään haastatteluissa bosnialaisuutta, suomalaisuutta, kulttuurin käsitettä sekä kokemustaan omasta kulttuuristaan. Heidän puheessaan etninen ja kulttuurinen identiteetti kulkivat vahvasti rinnakkain ja olen, osin Anttosen (1999) ja Huttusen (2005) tutkimuksiin nojaten, linkittänyt nämä käsitteet tutkimuksessani yhteen identiteetin rakennuspuina.

5.1 Bosnialainen ja suomalainen kulttuuri kuvattuina

Sekä kulttuurin käsitteestä esitetyn kritiikin (kts. esim. Rastas ym. 2005) että Bosnian kulttuurisesti jakautuneen kansallisen historian (kts. esim. Torsti 2003) näkökulmasta tutkimukseni kannalta on ollut kiinnostavaa ja oleellista kuulla, kuinka haastateltavani määrittävät kulttuurin käsitettä ja minkä he kokevat ”omaksi” kulttuurikseen ja kulttuuriseksi maisemakseen. Kulttuuri määrittyi haastateltavien puheessa ennen kaikkea tietyn kansan tai yhteisön arkisina tapoina tai perinteinä sekä tiettyyn yhteisöön kuulumisena. Huttunen, Löytty ja Rastas (2005, 29) kuitenkin muistuttavat, että esimerkiksi suomalaisesta kulttuurista on hyvin vaikea löytää sellaisia tapoja ja perinteitä, joihin muut kulttuurit eivät olisi jättäneet jälkiään, sillä kuten kansatieteilijä Ilmar Talve (1990 [1979], 5) on Suomen kansankulttuuria esitellessään todennut ”kontaktit yhteisön ulkopuolelle ovat aina olleet kulttuurin muuttumisen tärkeimpiä edellytyksiä”.

Haastateltavieni puheessa oli jonkin verran tunnistettavissa kulttuuria essentialisoivia piirteitä, ja etnologiaan linkittyvä arjesta nouseva näkemys kulttuurin määrittymisestä jäi vähemmälle huomiolle. Kulttuurin arkisista piirteistä lähinnä ruokakulttuuri nostettiin esiin, mutta muuten kulttuuria ei määrittelyssä pilkottu pienempiin arkisiin osiin.

No varmaan just perinteet on kulttuuria. (Azra)

Tai siis ekana tulee mieleen just joku kansa ja jotku sen tavat ja kaikki mikä siihen niinku liittyy. Tavat, ruoka, puhetyyli ja kaikki semmonen niinku. (Amina)

Mulle kulttuuri on niinku aika paljon ihmisten tapoja ja perinteitä ja... Ehkä sit se kieliki omalta osin. Mut ehkä eniten ne tavat ja just niinku ruokakulttuuri omaan. Ja sit just tämmöset et, et kulttuuri on niinku tapoja ja perinteitä ehkä aika paljo. Mun mielest niist tulee kulttuuri. (Esma)

Et kuuluu niinku johonkii. Just yhteisöön. Ja sit niinku ne tavat ja... Ehkä se. En tiää. Ja jokaises maas on eri kulttuurit ja eri tavat ja tehdään eri taval jotain. (Lamija)

Toisaalta kulttuuri sai myös muita määrittäyksiä ja osa haastateltavista koki kulttuurin käsitteen Saran tavoin hyvin laajasti. Tällöin kulttuuri viittasi tapojen ja perinteiden sijaan myös taidekulttuuriin sekä sai myös uskonnollisia merkityksiä.

No siis kulttuuri on musiikki, kulttuuri on elämäntapa, kulttuuri on tanssia, kulttuuri on elokuvia, kulttuuri on... Kieli, uskonto, tavat, ihan, ihan miten ite sen voi käsitellä. Ne on mulle ehkä ne tärkeimmät miten sen määrittelee, kulttuurin. (Sara)

Etnisyys linkittyy niin arkikielessä kuin kulttuurintutkimuksessakin yhä vahvasti ajatukseen yhteisestä alkuperästä. Huttunen (2005, 127) kuitenkin pohtii, mikä on esimerkiksi 20 vuotta uudessa kotimaassa asuneen, uuden kotimaansa kielen ja paljon sen kulttuurista omaksuneen maahanmuuttajan etnisyys. Tällöinhän alkuperä vetää henkilöä eri suuntaan kuin arjen konkreettiset kulttuuriset käytännöt. Tämä kysymys oli oleellinen myös haastattelurunkoni muotoutumisessa ja haastateltavieni puheessa. Kysyinkin haastateltavilta, kuinka he määrittävät kulttuurin rinnalla etnistä bosnialaisuutta ja suomalaisuutta sekä myöhemmin omaa etnisyyttään suhteessa näihin.

Huttunen (2002, 339) korostaa, että erityisesti etniseksi tai kansalliseksi mielletyn konfliktin läpikäyneet maahanmuuttajat painottavat elämäkerroissaan ennen kaikkea omaa kansallista tai etnistä ryhmäänsä ja sen historiallisista vaiheista kertomista. Näin on myös bosnialaisten kohdalla. Huttunen (2005, 147) huomioi lisäksi sen tärkeän asian, että Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa vähemmistöiksi mielletyt ryhmät muodostavat suhteensa valtioon keskeisimmin etnisyyden ja kulttuurin pohjalta. Näin yhteiskunnallisesti erityisen kiinnostavaksi nousee kysymys siitä, millainen ymmärrys ”bosnialaisesta kulttuurista” tulee Suomessa julkiseksi ja vallitsevaksi. Suomessa bosnialaistaustaisina asuvilla haastateltavillani on mahdollisuus vaikuttaa tämänkaltaisen ymmärryksen syntymiseen ja muotoutumiseen, ja tämänkin vuoksi on mielenkiintoista kuulla, kuinka he määrittävät bosnialaisuutta ja bosnialaista kulttuuria.

Torsti (2003, 331) huomauttaa väitöskirjatutkimuksessaan, kuinka tutkimuksen osana bosnialaisnuorten parissa toteutetun Nuoret ja historia -kyselyn tuloksena näyttäisi siltä, että ”bosnialaisuutta” on mahdollista löytää myös kiistellyn Daytonin rauhansopimuksen sivujen ulkopuolelta, vahvasta etnisestä jaosta huolimatta. Huttunen (2005, 143) sen sijaan kirjoittaa, kuinka ”Bosniassa, tai yleisemminkin entisessä Jugoslaviassa, tulee hyvin näkyväksi se, kuinka kulttuurit eivät ole selvärajaisia, toisensa poissulkevia yksiköitä vaan toisiinsa liukuvia elämää jäsentäviä systeemejä. Kulttuuriset erot näyttävät muodostavan ikään kuin jatkumon, jossa värit vaihtuvat vähitellen toisiksi, pikemminkin kuin selvärajaisista palasista muodostuvan mosaiikin”. Tämän huomioi haastattelus-

sa myös Vedad, joka nosti bosnialaisuuden kuvauksessa esiin Bosnian sisällä elävät erilaiset kulttuurit sekä erilaiset kansat. Vedadin puheessa jako ei linkittynyt ainoastaan Bosnian sisällä asuviin etnisiin ryhmiin, vaan myös jakoon kaupungin ja maaseudun kulttuurien välillä.

Bosniassa on niin paljon eri kansoja, siellä Bosnian sisällä on erilaisia kulttuureita. Sekä kaupungissa eletään eri tavalla, kylässä eletään eri tavalla, maan pohjoisessa eletään toisella tavalla, syödään eri ruokaa kun taas siellä merellä. Et paljon niinku kulttuurieroja sen Bosnian sisällä. Et se on todella vaikea määrittää sitä niinku kulttuuria, mikä on siis Bosnian kulttuuri. (Vedad)

On siis pantava merkille kulttuurinen ja etninen monimuotoisuus myös Bosnian sisällä, kun bosnialaisuutta aletaan määritellä. Näin ollen ei ole olemassa tiettyä selvärajaista bosnialaisuutta, jonka esimerkiksi haastateltavani voisivat tuoda puheessaan ilmi. Tahdoin kuitenkin antaa haastateltavilleni itse mahdollisuuden määritellä bosnialaisuutta heidän omien ajatustensa ja kokemustensa kautta etnisyyden käsitteeseen kysymyksenasettelussa tarttumatta. Kaikki määrittivätkin puheessaan sitä, mitä bosnialaisuus heille Bosnian muslimeina merkitsee. Bosnialaisuus määrittyi tarinoissa myös yleisinä muistoina sekä kuvauksina arjesta Bosniassa, kansallisuutta ja etnisyyttä erittelemättä.

Bosnialaisuus linkittyi kulttuurin käsitteen määrittelyä vahvemmin arjen konkreettisiin asioihin, kuten ruokaan ja ruokakulttuuriin sekä perheeseen ja lähipiiriin arkiseen yhteiseen huumorintajuun.

Bosnialaisuus on rasvast ruokaa ja perhettä. (Esma)

Bosnialaisuus on ehkä ne kaverit, ruoka, vitsailut. Ehkä enemmän bosnialaisten huumorintaju. Koska tosi harva ymmärtää mun huumorintaju koulussa. Mä saatan nauraa ihan eri asioille mitä mun kaverit nauraa. Tai... Niin. Bosnialaisuus on, ehkä enemmän se koostuu mun perheestä ja ystävistä. Ilman niitä ei ois bosnialaisuutta ehkä. (Sara)

Myös sosiaalinen ulottuvuus näkyi vahvana bosnialaisuuden määrittelyssä konkreettisten arjen esimerkkien rinnalla. Huomattavaa lisäksi oli, että bosnialaisuus määrittyi haastateltavieni puheessa osin suhteessa suomalaisuuteen, jolloin haastateltavani tekivät

eroa bosnialaisuuden ja suomalaisuuden välillä erityisesti kulttuurin sosiaalista ulottuvuutta eritellessään.

Bosnialaiset tulee tosi hyvin toimeen, oli se kansallisuus mikä tahansa. Aina tullaan hyvin toimeen muitten kans. Ja sit se et bosnialaiset pitää yhtä. Muitten bosnialaisten kans ja perheen kans ja sukulaisten kans. Sellast se on. (Emir)

Ehkä meillä on sillai et me katotaan niinku sillai vähä enemmän vanhempien... Miten nyt sanois... Ei perään mut niinku sillai jos on vanha isä ja äiti ni katotaan vähän enemmän niit eikä jätetä vaan johonki laitokseen tai jotain. Ja ollaan niinku perheenä vähän tiiviimpi. (Lamija)

Et meil on sillai et jos menet bussiin, sä et tunne niinku ketään, et jos sä istut jonkun viereen ne rupee heti puhumaan. Et ollaan niinku aika sosiaalisii ihmisii niinku yleensäki. Et se on mun mielest aika iso ero suomalaisiin mitä mä oon nähny. Siit mä tykkään et ihmiset niinku tulee ja sit jos sä tarvit apuu vaiks se ei oo ikinä nähny sua se tulee heti auttaa ja tommosist pienistä. (Lamija)

Bosnialaisuuden rinnalla haastateltavani pääsivät määrittelemään myös suomalaisuutta ja kertomaan, kuinka he kokevat suomalaisuuden ja mitä heille tarkoittaa suomalaisuus. Tähän kysymykseen minut ajoi esimerkiksi Löytyn (2011, 104) havainto tyhjentävimmästä suomalaisuuden määritelmästä: ”suomalaisuus on sitä mitä suomalaisuudesta sanotaan”, mikä konkretisoituu myös haastattelemini nuorten muodostamissa mielikuvissa. Koinkin, että omassa tutkimuksessani voin peilata haastateltavieni suomalaisuuden kokemuksia vain suhteessa siihen suomalaisuuteen, jonka he puheessaan suomalaisuudeksi tunnistavat.

Esma lähestyi päiväkirjassaan suomalaisuutta ennen kaikkea mieleen tulevien sanojen kautta ja totesi, että yksittäisiä suomalaisuutta kuvaavia sanoja löytyy helposti, kun taas suomalaisuuden kuvaaminen kokonaisin lausein on haastavampaa.

Sauna, mämmi, hiihto, luistelu, puuro, ruisleipä, kylmä. Yksittäisten suomalaisuutta kuvaavien sanojen jono voisi olla todella pitkä, mutta suomalaisuutta on vaikea lausein selittää. Se on lemmikkieläinten kanssa nukkumista samassa sängyssä. Suomalaisuus on vaisua persoonaa, mutta rohkeutta ja avoimuutta juovuksissa ollessaan. Suomalaisuus on älyä. Suomalaisuus on lahjakkuutta talviurheilulajeissa. Suomalaisuus on laktoosi-intoleranssi, en ole en-

nen Suomeen tuloani törmännyt kyseiseen allergiaan. Suomalaisuus on salmiakia, itsenäisyyttä ja oman tiensä kulkemista. (Esma PK)

Mikko Lehtosen ja Olli Löytyn (2003, 8–9) mukaan moninaisuus jää usein näkemättä suomalaisuutta määriteltäessä. Kun suomalaisuudesta puhutaan, määrittelijät jättävät itsensä usein määrittelyn ulkopuolelle. Samalla globalisaation myötä Suomea ja suomalaaisuutta määrittävät yhä suuremmassa määrin Suomen ulkopuoliset tekijät. Myös haastateltavani jättivät itsensä osin ulkopuolelle suomalaisuutta määritellessään ja suomalaisuus määrittyi esimerkiksi Emirin puheessa varsin ulkokohtaisesti.

...Mitä mä ajattelen suomalaisista, en millään pahalla silleen mut just tää et suomalaiset on liian vähän tekemisissä niinku sen oman perheen, omien sukulaisien kanssa. Mulle se on aika ihmeellistä, miten näin voi olla. Esim. se. Ja sit tota ollaan, ollaan aika synkkiä. Vaikee pyytää anteeks. Tämmösiä asioita. Mut on tietenki paljon hyviiki. Esim. just nää tota koulutus ja nämä Suomes on ensiluokkast ja suomalaiset satsaa siihen ja niinku tämmönen, niinku tämmönen hyvinvointi ja turvallisuus tulee mieleen aina. Suomes on niinku turvallist olla. (Emir)

Suomalaisuus määrittyi haastateltavien puheessa, bosnialaisuuden tavoin, pitkälti ruuan ja talviurheilun kaltaisina konkreettisina arkisina asioina sekä ennen kaikkea sosiaalisena ulottuvuutena, jota peilattiin pitkälti bosnialaisuuteen.

No mulle suomalaisuus on niinku urheilua ja just tämmösii niinku talvilajeja hirveesti. Ja sit mulle suomalaisuus on mämmii ja kaikkii suomalaisii ruokii, karjalampiirakkaa ja tämmöstä. Ja, no en mä tiiä, mulle suomalaisuus on se, et niinku... Siis, jotenki suomalaisuus on niinku voiks sanoo korkeasti koulutettu. (Esma)

Konkreettisten arjen esimerkkien ohella suomalaisuus näyttäytyikin ennen kaikkea sosiaalisesta näkökulmasta eikä näin ollut ainoastaan arjesta nousevia asioita. Suomalaisuus nähtiin avoimuutena vieraita kulttuureja kohtaan, uskalluksena ja hetkessä elämisenä. Myös turvallisuuden näkökulma nostettiin esille suomalaisuutta pohdittaessa ja suomalainen yhteiskunta nähtiin pääosin hyvin toimivana.

Mä en nyt rupee perustelemaan niinku suomalaista litaniaa, mitä kaikkee suomalainen yleensä on et kylmä ja rehti työntekijä ja... Mut mun mielest suomalaisuus on sitä kun on semmosia, jotka rakastaa eri kulttuureja. Suomalaiset on tosi avoimia, vaiks ei sitä ehkä päälle päin näy. (Sara)

Suomalaisuus... Hmm... Se on semmost... Vähän semmonen ihan sama -asenne. Avonaisuus. Sit uskaltaa niinku tehä asioit. Ei kauheesti ajattele mitä muut, ei mieti mitä muut ajattelee. Semmost niinku hetkes elämistä. (Azra)

Tääl on semmonen tietynlainen turva. Sä voit niinku luottaa. Esim. siellä sä et voi luottaa edes poliisiin. Et niinku keneenkää. Kaikki on huijareit ja kaikki on lahjottavis. Varmaan just semmonen turva. Joo. Ja niinku kaikki on sillai selkeet ja sä saat apuu jos sä tarviit ja... Niinku yhteiskuntana pelaa. Mun mielest se on se tärkein. Ja hyvä juttu täällä. (Azra)

5.2 Kansallisuutta ja kansalaisuutta

Kulttuurin ja etnisyyden käsitteiden rinnalla kansallisuuden ja kansalaisuuden käsitteet nousivat haastatteluissa esille suomalaisuutta ja bosnialaisuutta pohdittaessa. Hieman yli puolet haastateltavistani oli haastatteluhetkellä Suomen kansalaisia. Merkittävää oli, että kansalaisuus oli poikkeuksetta saatu sitä haettaessa, mutta monet olivat tehneet päätöksen olla hakematta Suomen kansalaisuutta. Toisille tämä oli tärkeä ja vaikeakin päätös, sillä muun muassa Lamija totesi, että vaikka Suomen kansalaisuus helpottaa arkea ja ennen kaikkea kansainvälistä matkustamista, tuntui Suomen kansalaisuuden hakeminen vievän osan kansallisesta bosnialaisesta identiteetistä.

N: Oot sä suomen kansalainen?

L: Joo.

N: Oliko se sulle selkee päätös, että sä haluat olla?

L: No mul oli ensiks et mä en haluu hakee. Ja sit tota... Ku meil oli semmoset... Must tuntu et jos mä haen Suomen kansalaisuus et mä en oo enää bosnialainen tai jotain tommosta mä aina ajattelin. Et sen takii mä en halunnu. Ja sit ku me oltiin täällä me saatiin muukalaispassi tai jotain. Sit aina ku kävi jossain ulkomailla ne katto tosi pitkään sitä passia. Ne ei niinku uskonu. Et mikä toi on, ei se oo passi ja vaik mitä. Et sen takii mä oon. Et pääsi matkustamaan vähän helpommin. Et ei tarvi tuijottaa. Et ne on kattonu sitä passii, varmaan puol tuntii ne katto ja sit ne lähtee ja tulee takas ja lähtee. Et se oli vähän hankalaa jos kävi jossain. Mut sit näin pääsee helpolla, jos on Suomen passi. (Lamija)

Toisille kansalaisuus oli lähinnä konkreettinen asia, jolla ei ollut vaikutusta identiteetin kokemiseen. Merkittävää oli, että kansalaisuudella ei ollut merkitystä sille, kuinka haastateltavani sanoittivat kuulumistaan. Melko yleinen olikin muun muassa Saran esittämä

ajatus ”mä olen Suomen kansalainen, mutta en ole suomalainen”, jossa kansalaisuus ja kansallisuuden tunne näyttäytyivät osin ristiriitaisina. Myös Aminan haastattelusta nousi esiin samankaltainen näkemys, jossa Suomen kansalaisuus ei voi tuoda kokemusta suomalaisuudesta.

N: Sul on Suomen kansalaisuus?

A: Joo.

N: Oot sä suomalainen?

A: En. (Amina)

Haastateltavieni puheessa korostui myös näkemys siitä, ettei kansalaisuuden saaminen voi tehdä maahanmuuttajasta suomalaista muun yhteiskunnan silmissä, ”koska kuitenkin nimi ja sukunimi kertoo aika paljon” eivätkä tämänkaltaiset taustatekijät muutu kansalaisuuden saamisen myötä. Esimerkiksi Lamijan mielestä ”oikeita suomalaisia” ovat vain he, jotka ovat syntyneet ja kasvaneet Suomessa, eikä Suomen kansalaisuuden saaminen myöhemmin voi tätä enää muuttaa.

N: Eli sulla on Suomen passi ja sä oot Suomen kansalainen. Oletko sä suomalainen?

L: En ole. Enkä varmaan ikinä voi olla. Koska kuitenkin nimi ja sukunimi kertoo aika paljon. Just ku haet työtä jostain tai jotain. Ketään ei... Et sä voi siihen laittaa et hei olen suomalainen. Ku sä pistät sun nimen ja sukunimen kyl ne heti... Kyl se vaikuttaa aika paljon. Vaikka olis kuin monta vuotta ollu Suomen kansalaisuus. Se ei mun mielest muutu mihinkään. Koska kuitenkin sun nimi ja sukunimi kertoo aika paljon. (Lamija)

Suomalaisuus... Suomalaisuus... No en mä tiedä. Ne ihmiset jotka on syntyneet ja kasvanu täällä ja ne varmaan rakastaa tätä maata yli kaiken. Et ne on niinku suomalaisii. Tai niinku, se tarkoittaa sitä suomalaisuutta. Vaikka niinku monella ulkomaalaisella on just Suomen kansalaisuus. Ei ne ikinä mun mielest voi olla suomalaisii, sillai oikeesti suomalaisii. (Lamija)

Vaikka kansalaisuutta haettiin pitkälti konkreettisista syistä, saattoi myös päätös olla hakematta Suomen kansalaisuutta olla pitkälti konkreettinen. Tämän nosti esiin Adnan, joka kertoi jättäneensä hakematta kansalaisuutta, jotta hänen ei tarvitsisi käydä Suomessa armeijaa, koska ”mul on silleen ollu ihan tarpeeks siit Bosnian sodast”.

N: Sä et oo alkuperältä suomalainen, mutta oot sä nyt Suomen kansalainen?

A: En oo. En oo vielä. Mä odotin et mun ei tarvi mennä armeijaan, ku mulle se sota riitti. Just oli yks kaveri joka oli kaks ku tuli Suomeen ni meni just armeijaan ja se sano et ku hän ei käyny sotaa ni hänel oli vähän eri taval lähtökohdat sit siihen. Mut mul on silleen ollu ihan tarpeeks siit Bosnian sodast. Et mä halusin oottaa et mun ei tarvi mennä armeijaan. Nyt vois ehkä hakeekki jo sen kansalaisuuden. Et ei oo mitään esteit. (Adnan)

Vuonna 2003 Suomessa astui voimaan laki kaksoiskansalaisuudesta, jonka mukaan ulkomaalaisen ei tarvitse luopua aikaisemmasta kansalaisuudestaan, kun hän saa Suomen kansalaisuuden (Ulkoasiainministeriö 2003). Haastateltavistani suuri osa oli ehtinyt hyödyntää melko tuoretta mahdollisuutta, jossa Suomen kansalaisuutta hakiessaan ei tarvitse luopua Bosnian kansalaisuudesta ja tuntea näin mahdollista ristiriitaa kansallisen identiteetin ja kansalaisuuden välillä. Esimerkiksi Azra kertoi, että hänellä on kaksoiskansalaisuus. Tästä huolimatta suomalaisuuden kokemus ei tunnu nousevan bosnialaisuuden rinnalle.

N: Oot sä Suomen kansalainen?

A: Joo.

N: Oot sä suomalainen?

A: Ei, mä oon bosnialainen. Mul on niinku molemmat kansalaisuudet. (Azra)

Pohjoismaiden neuvoston kansalais- ja kuluttajavaliokunnan puheenjohtaja Satu Haapainen korostaa kaksoiskansalaisuuden merkitystä identiteetille. Hän on todennut, että kaksoiskansalaisuus on käytännön lisäksi tärkeää myös henkilön identiteetin kannalta, sillä kaksoiskansalaisuuden mahdollistamisella tunnustetaan, että ihmisellä voi olla useampi kuin yksi kotimaa. (Pohjoismaiden neuvosto 2012.) Juuri tämän asian tunnustaminen on erityisen tärkeää myös haastattelemilleni nuorille aikuisille, joiden arkeen ja identiteettiin vaikuttaa vahvasti kaksi kotimaata ja kaksi kulttuuria. Haastateltavani tuntuivat kuitenkin pitkälti ajattelevan, ettei lähinnä käytännöllisellä kansalaisuudella ole juurikaan tekemistä identiteetin kokemisen kanssa eikä kansalaisuutta ja identiteettiä voi näin ollen suoraan linkittää toisiinsa.

5.3 Bosnialaisuus ja suomalaisuus identiteetin rakennuspuina

Ågrenin (2006, 240) Ruotsissa asuvien suomalaistaustaisten nuorten parissa toteuttamassa tutkimuksessa näyttäytyy vahva etnisen identiteetin monimuotoisuus. Ruotsissa asuvat suomalaistaustaiset haastateltavat kokevat itsensä sekä suomalaisiksi että ruotsalaisiksi, ja nämä molemmat puolet ovat tärkeinä elementteinä muodostettaessa kuvaa omasta itsestä ja identiteetistä. Ågren (2006, 239–241) kokoaa yhteen tutkimuksensa tuloksia kirjoittaen, että sekä suomalaisuus että ruotsalaisuus ovat tärkeitä elementtejä siinä, kuinka Ruotsissa asuvat suomalaistaustaiset itsensä ymmärtävät ja identiteettinsä kokevat. Hänen mukaansa on myös selvää, että se mitä tähän sisältyy ja kuinka nämä eri kansallisuudet arjessa ilmenevät vaihtelee sekä tilanteesta että elämänvaiheesta riippuen. Kysymys omasta identiteetistä on siis riippuvainen monista asioista, kuten jopa kysyjästä ja hänen tavastaan esittää kysymyksensä. Haikkolan (2012, 71) tutkimuksessa maahanmuuttajataustaisten nuorten kaksipaikkaisissa verkostoissa, jossa yhdistyivät Suomi ja lähtömaa, nuorten identiteetin perustana oli sidos kahteen maahan, joista saattoi erottua ja joihin saattoi samastua. Toisaalta myös näiden paikkojen vertailu loi osan identiteetin pohjasta.

Inkeriläisten paluumuuttajien etnistä identiteettiä tutkinut kansatieteilijä Matti Räsänen (1999, 16) on todennut, että maahanmuuttaja työstää identiteettiään kaksijakoisesti, suhteessa samanaikaisesti sekä lähtö- että tulomaahan. Henkilökohtainen identiteetti rakentuu vahvemmin osaksi tulomaan kulttuuria, kun taas lähtömaan etninen identiteetti toimii kulmakivenä muodostettaessa sosiaalisia verkostoja, jolloin maahanmuuttajat erotautuvat omana ryhmänään muista ihmisistä.

Bosnialaisten kohdalla kysymykseksi nousee, voiko bosnialaisuus itsessään määrittää identiteettiä Bosnian ollessa vahvasti etnisesti jakautunut. Huttunen (2005, 145) toteaa Bosnian muslimien olevan esimerkki siitä, että kulttuurinen erityisyys on mahdollista hahmottaa muutoinkin kuin rodullistavan alkuperäkertomuksen perusteella. Torsti (2003, 298–300) sen sijaan huomauttaa, että Bosnian tapauksessa kansallisesta ja etnisestä ryhmästä voidaan puhua synonyymeina. Bosnialaiset nuoret käyttävät ”meidän kotimaamme” ja ”meidän” käsitteitä kuvatessaan omaa etnistä ja/tai kansallista ryhmäänsä. Kansallisella ja/tai etnisellä ryhmällä on myös nuorille tärkeä merkitys (Torsti 2003, 311).

Omassa tutkimuksessani haastateltavani pohtivat identiteettiään ja kuulumistaan vastatessaan kysymyksiin ”Oletko bosnialainen?” ja ”Oletko suomalainen?” Monille nuorille bosnialaisuus näyttäytyi identiteetin vahvimpana perustana, mutta tälle perustalle mahdutti usein myös suomalaisuutta sekä sekoittuneita etnisiä ja kulttuurisia piirteitä. Kiinnostavaa oli huomata, että vaikka osa haastateltavistani tunnisti itsessään vahvaakin suomalaisuutta, puhuttiin bosnialaisuudesta ”meidän kulttuurina” ja ”meidän perinteenä”, kun taas suomalaisuuteen viitattiin vahvasti ”teidän tapoina”. Lisäksi oli huomattavaa, että bosnialaisuus ja suomalaisuus eivät olleet niinkään sidoksissa paikkaan, vaan ennen kaikkea tapoja, kokemuksia, muistoja ja mielikuvia, jotka kulkevat osana arkea paikasta riippumatta.

Erontekona etnisyydelle ja kulttuurille nähtiin haastateltavieni puheessa jossakin määrin se, että etnisyys viittasi pitkälti juuriin bosnialaistaustaisena muslimina. Tähän etnisyyteen oli sekoittunut suomalaista kulttuuria, mikä vaikutti erityisesti kulttuurisen identiteetin kokemiseen, mutta samalla myös etnisyyden kokemuksiin. Näin haastateltavieni monimuotoinen, etninen ja kulttuurinen, identiteetti muotoutui bosnialaisuudesta, suomalaisuudesta, näistä molemmista tai jopa useammistakin kulttuureista.

Bosnialaisuuden merkitys korostui haastateltavieni puheessa vahvasti. Jokainen haastateltava nosti jossakin vaiheessa esille bosnialaisuuden kulttuurisesta identiteetistä ja minänä olemisesta puhuessaan. Bosnialaisuus määrittyi ennen kaikkea etnisten juurten, perheen arjessa noudatettavien tapojen sekä (vanhempien) kotimaan mukaan.

Sen mä mainitsen aina et kotimaa on Bosnia et en oo suomalainen et se tulee niin luonnostaan et mainitsen aina sen. (Amina)

Mun omaa kulttuuria on varmaan bosnialainen kulttuuri. Et se on niinku se vahvempi et. Et ne kaikki niinku tavat ja se perinne niin mitä niinku tavallaan noudattaa ja tuntee niinku omaks ni ne on kaikki sitä bosnialaista. Et tavallaan sit suomalainen kulttuuri, mä en koe sitä mun omaksi, vaikka mä asun Suomessa ja oon asunu kauemmin ku Bosniassa. Mut se ei oo silti mun kulttuuri tavallaan. Vaikka mä niinku sopeudunki siihen ja ymmärrän sitä ja kunnioitan sitä, mutta tavallaan mul on oma kulttuuri jo. (Amina)

Amina nosti päiväkirjamerkinnässään esiin näkemyksen siitä, että bosnialaisuuden merkitys säilyy myös Suomessa asuttaessa vahvana ennen kaikkea siksi, että ”minut on ajettu omasta maasta pois, oikeudet siihen kuka olen ja mistä tulen on yritetty viedä pois”.

Bosnialaisuus merkitsee minulle ehkä enemmän kuin tarkoittaa jos näin voi sanoa. Merkitsee koska se on kyseenalaistettu, minut on ajettu omasta maasta pois, oikeudet siihen kuka olen ja mistä tulen on yritetty viedä pois. Ja osalta nehän on viety pois. Toisaalta sitä mitä ihminen kantaa sisällään, kukaan ei voi viedä pois mutta ajan kanssa se haalistuu tai unohtuu. Mielestäni sitä täytyy vaalia. (Amina PK)

Anttonen (1999, 417) on esittänyt kiinnostavan kysymyksen siitä, voiko ihminen olla kotoisin jostain muualta kuin sieltä, missä hän on syntynyt. Tämä kysymys on ajankohmainen myös omassa tutkimuksessani, sillä esimerkiksi Sejad koki itsensä vahvasti bosnialaiseksi juuriensa vuoksi, vaikka on itse syntynyt Suomessa.

Suomalainen? En oo suomalainen. Mä oon bosnialaist verta ja vanhemmat on bosnialaisii ja niitten kans mä oon tullu tänne, eri muodos vaan. Tunnen itseni et oon bosnialainen. (Sejad)

Osalla haastateltavista suomalaisuus kulki vahvana bosnialaisuuden rinnalla heidän pohtiessaan omaa kuulumistaan ja kiinnittymistään. Huomattavaa oli, että suomalaisuus ja sen kokeminen olivat monilla herättäneet sekä ihmetystä että osin myös vastustusta, koska bosnialaisista juurista ja perinteistä kiinni pitäminen nähtiin arjessa tärkeänä. Myös Kivistö (2003, 93) toteaa tutkimuksessaan, että monet albaanit pitivät Turussa vanhoista traditioista tiukemmin kiinni kuin Kosovossa pidetään. Tämän arvellaan johtuvan osin siitä, että he muuttuisivat suomalaisemmiksi, jos eivät noudattaisi näitä perinteitä uudessa kotimaassaan. Suomalaisuus koettiin joskus Emirin tavoin haastavana juurilta irrottautumisena.

Mä sanon et mä en oo suomalainen mut kyl mä oon suomalainen. Mä aina väitän et mä en oo mut kyl mä oon. Mä oon niin suomalainen ku olla ja voi. Vaikken mä sitä, en mä sitä häpeä tietenkään. Mut... Sehän... Mä osaan suomea paremmin kun bosniaa. Sata kertaa paremmin. Kaikki nää tavat. Suomalaiset tavat ja elämäntapa. Kyl mä oon suomalainen. Jos rehellisii ollaan. (Emir)

Lähinnä suomalaisuus kulki haastateltavien puheessa hiljalleen muodostuneena osana identiteettiä, johon oli otettu suomalaisuudesta konkreettisia tapoja ja perinteitä.

Mut se mökki on mulle, siitä mä tykkään täs Suomessa. Ku suomalaiset osaa todella hyvin nauttia. Ja alussa mä ihmettelin, kun ne jaksaa olla yksin jossain metsässä. Nyt mä ymmärrän. (Vedad)

Löytty (2011, 41) esittää kysymyksen siitä, kuinka monia erilaisia aineksia identiteettiin mahtuu ennen kuin se lakkaa olemasta oma ja yhtenäinen. Tutkimukseni haastateltavat vahvistivat puheessaan sen muun muassa Anttosen (1999, 390) sekä Huttusen, Löytyn ja Rastaan (2005, 29) osoittaman seikan, että kulttuureja ei voida nähdä fundamentalistisesti selvärajaisina yksikköinä, sillä esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset henkilöt eivät identifioitu yksinkertaisesti vain yhden kulttuurisen ryhmän jäseniksi. Samalla uusien kulttuuristen vaikutteiden myötä jokainen yksilö kohtaa ja joutuu pohtimaan uusia asioita sekä usein tätä kautta myös muuttamaan omia ajatuksiaan ja toimintatapojaan sekä omaa identiteetin kokemustaan.

Kysyin haastateltaviltani, mikä on heidän omaa kulttuuriaan. Esimerkiksi Esmalla ja Aminalla oma kulttuuri näyttäytyi monipuolisena kahden kulttuurin variaationa, jolloin identiteetin ”on niinku pakko muovautuu molempien mukaan”. Adnan linkitti kulttuurin ja kielen sekä kokemuksen kaksoisidentiteetistä yhteen esittäessään ajatuksen, että ”vois sanoo niinku et jos suomenruotsalainen on ni mä voisin olla vaik se bosniansuomalainen”.

Mä oon bosnialainen. Mutta mussa on niinku, mä oon tavallaan tottunu suomalaisten tavoille. (Esma)

Huomaan omaavani sekä bosnialaista temperamenttia mutta myös sitä suomalaista rauhallisuutta ja pitkäjänteisyyttä. Identiteettini rakentuu kyllä molempien varaan. (Amina)

Jotenki, kylhän se niinku muovautuu, sen on niinku pakko muovautuu molempien mukaan. Kylhän niinku ku sä asut jossain maassa niin kauan ni totta kai sä otat vastaan sen muunkin kulttuurin tai sen kansallisuuden vaikutteita. Eihän sitä niinku... En mä ymmärrä miten se ei vois olla vaikuttamatta. (Amina)

Adnan nosti vahvimmin keskustelussa esiin kulttuurin arkisuuden ja kulttuurisen identiteetin arkisen puolen. Hänen puheessaan päivän arkiset toiminnot ovat identiteetin pohjana ja Suomessa arkea elettäessä myös identiteetti määrittyy tämän vuoksi pääosin suomalaiseksi.

Mut kielen ja kaiken muun kannalt ni mun mielest se on aika tasan. Ja tietysti kaikki ruuat, syödään Suomen ruokaa. Ja puhutaan kieltä. Ni vois sanoo ehkä et enemmän suomalainen ku bosnialainen. Suurin osa päivästä menee siihen Suomen niinku mukaan. Se mun mielestä vois ehkä määrittää vähän enemmän sitä. Et ehkä enemmän sit suomalainen ku bosnialainen, jos päivän mukaan ajattelee ja toimintaa sil taval. (Adnan)

Kahden kulttuurin variaatio arjessa ei tuntunut vievän pois kokemusta identiteetin eheydestä. Useilla haastateltavista ennen kaikkea juuri kulttuurinen variaatio arjessa, kulttuurien rinnakkaisuus ja kansainvälisyys olivat muodostuneet vahvaksi ja merkittäväksi osaksi omaa identiteettiä ja loivat pohjan omalle minuudelle.

Kulttuuri on mulle ehkä mun elämä. Se, miten mä teen variaatioita Suomen kulttuurista Bosnian kulttuuriin. Se on ehkä mielenkiintoisempaa ku se et mä vaan oon sitä mitä mä oon, sitä mitä mun vanhemmat on opettanu mulle. Ei, mä oon ottanu vähän suomalaistaki kulttuuria siihen. Esim. tyyliin mä tykkään saunoo, mä tykkään ruisleivästä. Meiän äitiki tykkää ruisleivästä. Ja mä tykkään kattoo suomalaisiiki sarjoja ja suomalaisii elokuvii ja... Kulttuuri on mul kansainvälisyyttä. Englannin kieli. Muslimikulttuuri näkyy siinä et mul on muslimikavereitaki. Somaliasta, Irakista, Iranista. Siis kaikkee mitä mä oon saanu ahdettuu päähäni ni se on mulle kulttuuria. (Sara)

Mun omaa kulttuuria... Mun kulttuuri on ehkä sekotus pariakin kulttuuria, Suomee ja Bosniaa siis. Totta kai ku, jos mä nyt asuisin Bosniassa ja siel on ympärillä kaikki muutki esimerkiksi samaa uskontoa ja samaa kieltä puhuvii ni totta kai se sit enemmän niinku olis sit se yks kulttuuri. Mut sit taas ku asuu Suomessa ja täälläki mä syön, siis mä syön suomalaista ruokaa ja puhun suomen kieltä ja... No, esimerkiksi käyn firman pikkujouluissa. Ni kyl seki niinku muotoilee sen oman kulttuurin uudelleen. Et mä oon tavallaan kahden kulttuurin sekotus. (Esma)

Toisaalta Emir muistutti myös, että oman kulttuurin ja kulttuurisen identiteetin voi kokea myös hieman eri tavoin nyky-yhteiskuntaan linkittyvänä kulutuskulttuurina, jonka voi nähdä vahvasti länsimaalaisia yhdistävänä kulttuurin osa-alueena. Näin kysymys ei ole niinkään kulttuurisista erityispiirteistä vaan yleisemmin yhteiskunnassa vallitsevista arvoista.

Mun kulttuuri on tota... Aika samanlaist mitä kaikilla länsimaalaisilla. Tämmöst kulutuskulttuuria. Käydään töissä ja ostetaan helvetisti tavaraa ja eletään veloissa. (Emir)

Lisäksi keskustelussa huomioitiin uskonto, jonka nähtiin vaikuttavan ennen kaikkea bosnialaiseksi koettuun kulttuuriin. ”Oma” kulttuuri ja kulttuurinen identiteetti määrittyivät siis jonkin verran myös uskonnon kautta, mihin palaan seuraavassa pääluvussa Uskonto identiteetin osana.

No se on tällä hetkellä niinku sekoitus sitä Bosnian ja Suomen kulttuuri. Sitä länsimaalaisuutta. Ja vähän niinku sekoitus sitä balkanilaista. Ja sitte siihen vielä kun lisätään se uskonto. Seki uskonto vaikuttaa siihen kulttuuriin. Et saadaa semmonen sekoitus. (Vedad)

Mun kulttuuria... No se just liittyy niin paljon ehkä uskontoon. Kaikki vähän liittyy uskontoon. (Adnan)

6 “OLEN MUSLIMI JA SILLÄ SIISTI” – USKONTO IDENTITEETIN OSANA

Kaikki haastateltavani ovat Bosnian muslimeja, jotka ovat yksi suurimmista muslimitaustaisista etnisistä ryhmistä Suomessa (Pyykkönen & Martikainen 2013, 295). Suomi oli pitkään sivustakatsojan roolissa eurooppalaisessa islamkeskustelussa, mutta tilanne alkoi muuttua 1990-luvun taitteessa alkaneen maahanmuuton kasvun myötä (Martikainen 2008, 65). Juuri tähän ajankohtaan sijoittui myös bosnialaisten pakolaisten muutto Suomeen.

Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, millainen rooli uskonnolla on osana arkea sekä identiteetin rakentumista toisen sukupolven bosnialaisilla maahanmuuttajilla. Pyysin haastattelussa haastateltaviani kertomaan vapaasti sen, mitä he tahtovat kertoa omasta uskonnostaan. Tämän jälkeen täsmensin kysymystä kysyen uskonnon merkityksestä sekä sen näkymisestä osana arkea.

6.1 Kulttuurin ja uskonnon suhteesta

Vaikka muslimit muodostavat Suomessa maahanmuuttajien vähemmistön, ovat muslimienemmistöiset ryhmät olleet maahanmuuttajakeskustelun keskiössä. Nykytilanne, jossa muslimitaustaisia maahanmuuttajia tarkastellaan ensisijaisesti heidän uskonnollisen taustansa kautta, on lähihistorian kannalta uusi. Yleisessä keskustelussa heidän kulttuuritaustansa on jäänyt toissijaiseksi. Tämä on johtanut niin sanottuun uskonnollistamiseen, jossa useat yksilöön ja yhteisöön linkittyvät asiat tulkitaan uskonnon kautta. Tähän liittyy lisäksi uskonnollisten identiteettien politisoituminen, joka on kaventanut esimerkiksi muslimien asemaa ja luonut uudenlaisia uskonnollisuuteen liittyviä ryhmäpaineita. Sekä yksilön että ryhmän ”muslimius” muuttuu näin ollen helposti kaiken selittäväksi tekijäksi, jolloin muun muassa koulutuksen, sosiaalis-taloudellisen aseman ja sukupolven merkitys unohdetaan. (Martikainen 2008, 65–67.) Tämän huomioivat haastateltavista esimerkiksi Amina ja Adnan, jotka totesivat, että omaa uskonnollista taustaansa joutuu puolustelemaan uudessa kotimaassa kansallista taustaansa vahvemmin.

Et mun mielest useammin ehkä joutuu puolustelemaan sitä et mitä on niinku uskonnoltaan ku sitä et on bosnialainen. Et sitä joutuu niinku, et ei sitä tavallaan bosnialaisuutta tai Bosniaa joudu puolustamaan mut sit ku sanoo esimerkiks et on muslimi ni se on niinku ehkä semmonen enemmän mikä ihmisii niinku kauhistuttaa. (Amina)

N: Kerro mulle jotain sun uskonnosta?

A: Mitä mä kertoisin? No ehkä se nykyään on jokaisel, me ollaan islaminuskosii, et ehkä jokaisel on arka paikka nykyään kun sitä on vähän mustamaalattu. En sanois mustamaalattu niinku huonol taval mut annettu huonoo esikuvaa siitä. Verataan niinku just terrorismiin ja muuhun vastaavaan, pitäs ehdottomasti kieltää sitä uskonnon väärinkäyttöä. (Adnan)

Muslimina olo jäsentää suomalaisessa yhteiskunnassa ennen kaikkea somalien, kurdien ja arabien identiteettiä, kun taas bosnialaisten kohdalla uskonnollistava tulkinta ei vaikuta nousseen esille yhtä vahvasti. Toisaalta maahanmuuttajien lasten uskonnollisen taustan arvioiminen on huomattavasti hankalampaa kuin itse maahan muuttaneiden, mikä johtuu erityisesti toisen sukupolven puutteellisesta tilastoinnista (Martikainen 2008, 67–72).

Suomessa asuvia muslimeja tarkasteltaessa tulisi huomioida ensisijaisesti, että muslimin identiteetti ei rakennu vain islamin varaan. Suurimmalle osalle identiteetin kannalta tärkeämmäksi nousee esimerkiksi oma kieli, kansallisuus, kulttuuri, ammatti, työ tai perhe. Muslimimaahanmuuttajan identiteetin muuttumiseen vaikuttavat siis ainakin jotkin seuraavasti seikoista: uusi asuinmaa, vieras kieli ja kulttuuri, oman sosiaalisen tukiverkoston jääminen lähtömaahan sekä usein vielä siirtyminen muslimienemmistöisestä muslimivähemmistöiseen yhteiskuntaan. Toisaalta myös se, että valtaväestö suhtautuu henkilöön ensisijaisesti muslimina, saattaa vahvistaa hänen uskonnollisuuttaan sekä muokata osaltaan hänen identiteettiään, sillä henkilö saattaa omaksua myös hänelle ulkoapäin annetun identiteetin. Samalla on kuitenkin huomattava, että eurooppalaisuus/suomalaisuus ja muslimius eivät ole toisiaan poissulkevia identiteettejä. Jokaisella muslimilla, aivan kuten kaikilla muillakin, on rinnakkaisia ja päällekkäisiä identiteettejä, jotka ovat yhteen sovitettavissa. (Muhammed 2011, 74–76.)

Sosiaalianthropologi Minna Säävälä (2008, 112–114) on tutkinut islamin merkitystä Kosovosta Suomeen muuttaneiden naisten elämässä. Uskonnolla on ollut keskeinen sija Jugoslavian hajoamisprosessissa ja siihen liittyneissä konflikteissa, joten heidän historiallinen taustansa on tässä tapauksessa osin bosnialaisten taustan kaltainen. Hänen tutkimuksensa mukaan uskonnon ja etnisyyden välinen jännite heijastuu Suomessa asuvien albaanien tavassa ymmärtää oma identiteettinsä suhteessa uskontoon. Useille heistä ominainen tapa vähätellä uskonnon merkitystä linkittyy muun muassa etnisyyttä korostavaan identiteettipolitiikkaan sekä vallitsevaan islam-kielteiseen keskusteluun Suomessa. Uskontosuhdetta ei voi ymmärtää ainoastaan paikallisena ilmiönä, sillä sen muoto määräytyy ylijärjestyksessä vuorovaikutuksessa paikkojen ja eri ihmisryhmien välillä. Uskonnolliset käytännöt Suomessa näyttävät maallistuvan edelleen, mutta tästäkin huolimatta islam identiteettinä elää ja saa uusia painotuksia uudessa kotimaassa.

6.2 Uskonnon merkitys

Huttunen (2005, 148) huomauttaa, että Bosnian sodan jälkeisessä jännitteisessä tilanteessa Bosnian muslimi-identiteetti näyttäytyy erityisen selvästi ristiriitaisena merkitysten kenttänä, jossa yksittäiset ihmiset joutuvat etsimään omaa suhdettaan sekä julkilausuttuihin, politisoituneisiin nimityskategorioihin että arjessa elettyyn yhteisöllisyyteen. Koska muslimi-identiteetti on ollut tärkein pakolaisuuteen johtanut tekijä, kohtaavat myös Bosniasta Suomeen muuttaneet muslimit osin samankaltaisia ristiriitoja omaa uskonnollista identiteettiään määritellessään. Arjen uskonnollisuuden ymmärtämiseksi kysymykset diasporasta ja transnationalismista nousevat myös tärkeiksi, kuten Marja Tiilikainen (2003, 14) kirjoittaa tutkittuaan somalinaisten elämää Suomessa. Uskonnonlinenkaan kulttuuri ei ole enää transnationaalien suhteiden maailmassa paikallaan pysyvää, vaan ylijärjestykset vaikuttavat myös uskonnollisen identiteetin kokemiseen.

Etnologi Maria Bäckmanin (2009, 192–194) tutkimuksen Ruotsissa asuva maahanmuuttajataustainen haastateltava kokee, että mikäli unohtaa uskonnon niin unohtaa juurensa ja tätä kautta on riski ruotsalaistua. Hän itse haluaa asua maahanmuuttajana Ruotsissa. Tällöin mahdollisuudet ovat samat kuin ruotsalaisilla, mutta samalla on mahdollisuus ylläpitää omia juuriaan. Toisaalta hän huomioi, että kristityt pääsevät helpommalla, sillä muslimien pitää jatkuvasti näyttää olevansa hyviä muslimeja. Koska on niin paljon ennakoasenteita, muslimien täytyy ylitodistaa omaa ja uskonnon hyvyttä, jolloin uskonnon rooli arjessa korostuu. Silti hän jatkaa, että uskonnosta ei kuitenkaan saa tulla estettä sille, kenen kanssa haluaa tai voi olla tekemisissä.

Säävälän (2008, 119–129) tutkimuksessa todetaan, että kun Kosovon albaanit määrittelevät Suomessa asuessaan uskonnollista identiteettiään, he joutuvat kohtaamaan yleisen negatiivisen mielipiteen islamista sekä osin arabivaikutteisen kuvan siitä, millainen muslimin odotetaan olevan. Heidän tapansa reagoida tähän diasporassa eläessään on ollut toisaalta maallistuminen ja toisaalta sydämen uskon korostaminen. Uskonto koetaan kuitenkin sen osittaisesta maallistumisesta huolimatta arvokkaaksi ja tärkeäksi osaksi kulttuuriperintöä.

Pyhän määritelmää ja uskontoa osana yhteisöä tutkinut antropologi Mary Douglas (2005 [1966], 213) muistuttaa, että yhteisöön kohdistuva ulkopuolinen hyökkäys saattaa vahvistaa yhteisön sisäistä solidaarisuutta. Oman tutkimukseni haastateltavilla uskon-

non merkitys linkittyikin vahvasti siihen, että uskonto on ollut merkittävimpänä tekijänä Bosnian sodan alkamisessa ja näin ollen pakolaisuudessa Suomeen. Lisäksi uskonnon merkitys liittyi sodassa koettuihin asioihin omaa etnistä, ja tässä tapauksessa myös uskonnollista, yhteisöä puolustettaessa sekä sodan uhrien arvostamiseen. Tämän vuoksi uskonnolla on myös vankka yhteisöllistä identiteettiä vahvistava rooli.

Sillä on ehkä aika suuri merkitys mun elämässäni, koska se on se pääsyy miks me ylipäättään ollaan täällä, koska me saadaan, täällä me saadaan olla mitä me halutaan olla, muslimeja. Bosniassa meitä tapettiin just sen takii koska me oltiin mitä me oltiin, likasii muslimeja. Ja se oli ihan hirveetä, se ajatus siitä. Ja sen takii mä arvostanki sitä et mä olen muslimi. Koska se, mitä kaikkee mun vanhemmat, mun kansa on käyny läpi sen takii, et lapsillakin saa olla oikeus jatkaa tätä perinnettä ja olla sitä mitä vuosikausia ollaan oltukki, bosniakkeja. (Sara)

N: Onks se tärkeä sulle se uskonto?

A: On, on se tärkeä.

N: Miks se on tärkeä?

A: No just sen takii mitä niinku mun isällekkä on tehty. Ja sukulaisii on kuollu just sen takii et ne on muslimei. Tai senhän takii sota olikii. Et sen takii. En mä usko et sil muuten ois varmaa, ku mä en oo kauheen uskonnollinen ihminen. Et se ei ois varmaa sillai niin iso osa. Mut just sen takii ku ajattelee mitä kaikkee, niinku miten noi on kärsiny ja noin ni sen takii se on varmaan aika iso osa mua. (Azra)

Uskonto on kans tota tosi tärkeä niinku mun elämässä. Et koen et oon tosi niinku uskonnollinen ja sillai. Ja sit se on kans yks syy et miks me ollaan täällä ni seki on varmaan, kulkee siinä niinku sen identiteetin mukana niin vahvasti. (Amina)

Vaikka juuri uskonto ajoi bosnialaisia pakolaisia Suomeen, nähtiin uskonto myös tärkeänä voimavarana ja merkittävänä tekijänä osana omaa jaksamista. Uskonnon nähtiin antavan merkityksen tapahtuneelle ja auttavan ymmärtämään elämää kokonaisuudessaan.

No se on siis aika, aika merkittävä tekijä. Ku se niinku auttaa jaksamaan eteenpäin. Et se usko ja semmonen et se antaa voimaa ja... Ja sitä varten tavallaan niinku yrittää ymmärtääkki asioita et miks ne on tapahtunu ja... Siis tavallaan

niinku et, et jos ei olis sitä uskontoa ni vois ajatella et kaikki niinku tapahtumat mitä on käynny läpi et ei jumalaa oo olemassa eikä mitään, mut se, kun... Se uskonto niinku ku lukee, mä luen uskontojuttuja. Siis semmosii mä luen. Ni ne jotenki auttaa ymmärtämään et ehkä tapahtumat elämässä, se vaan kuuluu olla niin. Sen jotenki sisäistää tavallaan ja se antaa semmosen rauhan. Et pystyy niinku ymmärtämään elämää muutenki paremmin. (Esma)

Et kyl sil on loppujen lopuks, vaikken mä rukoile viis kertaa päiväs ni sil on kuitenkin tosi iso merkitys. Et se auttaa niinku. Se on tavallaan semmonen lääke tai semmonen potkuri mikä niinku auttaa eteenpäin. (Esma)

Osalle haastateltavista uskonto oli myös osaltaan itsestään selvä osa identiteettiä, jonka merkitystä oli vaikea avata enempää, vaikka oman uskonnon kunnioitus kulki vahvana osana arkea ja identiteettiä. Vedad ilmaisi tämän ytimekkäästi sanoen ”olen muslimi ja sillä siisti”.

6.3 Uskonto konkreettisena osana arkea

Uskonnon merkitys näyttäytyi haastateltavieni arjessa vahvana, vaikka toisaalta puheessa tuli ilmi, että uskonnon vahva merkitys ei juurikaan näy omassa käytöksessä tai osana konkreettista arkea.

No ei se varmaan sillai näy päältäpäin. Tai ku meillähän ei käytetä huivii eikä mitään. Tai jotkut voi käyttää mut se ei, Bosnias ei käytetä. En mä oikeen tiä miten se näkyis. Ei sitä niinku nää, sillai. Ellei sit kysy tai tutustu tai jotai. (Azra)

Mä olen ihan semmost keskitasoo. Ei mikään imaami eikä mikään suurjumala mut kuitenkin siinä niinku keskitasol. Et kunnioitan sitä mut en mee mitenkään sen syvemmälle siinä. (Adnan)

N: Onks jotain miten se uskonto näkyy sulla ihan arjessa?

A: No... Ei... Muuta ku ne pakolliset. Niinku esimerkiks Suomes on joulu ja meil on se oma. Ni ehkä sillon vaan. Muuten kyl oon aika laiska sen suhteen. Aika semmost vapaaelämää. Ehkä sit joskus ku lapset, vois olla eri taval et jos niille lähtee selittämään ni sit vois itteki perehtyy asiaan vähän paremmin. Mä luulen et se on aika keskitasoo, ihan sellast perus. Kuulun siihen ja ei mee enempää siihen aikaa. (Adnan)

N: Näkyyks se uskonto sun arjessa?

S: Kyl se aika paljon näkyyki itse asias vaiks on hassu ajatella, mut... Esim. jos joku sanoo jotain ni mä koputan puuta tai jos tapahtuu jotain hyvää mä sanon Masha'Allah, jos jotain pahaa ni Subhan'Allah. Et ehkä enemmän niinku, mun puheessani se näkyy enemmän. Ehkä enemmän ku mun käytöksessäni. (Sara)

Monien haastateltavien puheesta kävi ilmi, että omaa uskonnollisuuttaan joutuu suomalaisessa yhteiskunnassa puolustelemaan, kun muslimiuskonnon harjoittaminen on erilaista, kuin suomalaiset yleisesti odottavat sen olevan. Näin oma uskonnollisuus on yhteiskunnassa jatkuvasti kyseenalaistettuna, mikä luo osaltaan haastetta oman minuuden määrittelylle.

Vaikka jotkut sanoo just töissäki et ette te voi olla muslimei, ei teil oo huivii. Ja niinku tommosii. Mut mä aina sanon et mä oon. Sille ei voi mitään. (Lamija)

No, mä voisin sanoo et mä oon Euroopan muslimi. Eli jotkut saattaa ihmetellä ku mä sanon et mä olen muslimi ni sit ne on sillai et anteeks mitä. Et miksei sul oo huivia. Syöt sä sianlihaa? Mikset sä rukoile? Ja kaikkee tommost. Mä oon, varmaan ku meiän perheessä ei oo kauheesti painoteltu sitä et sä olet muslimi, sun pitää olla tällanen ja tällanen. Vaan ehkä enemmän sitä kulttuuria. (Sara)

Sara määritteli itsensä haastattelussa Euroopan muslimiksi. Tällä hän tarkoitti henkilöä, joka ”elää normaalia elämää, on silti muslimi mutta ei käytä huivia”. Samalla kuitenkin korostui, että itselle uskonnon konkreettista näkymistä merkittävämpää on, kuinka itse uskonnon kokee ja millä tavoin uskontoon suhtautuu. Tämä on myös oman identiteetin kannalta ratkaiseva tekijä.

N: Sä käytit sitä termiä Euroopan muslimi. Mitä se sulle tarkoittaa?

S: Mä määrittelen Euroopan muslimin just sellasena, ku on shiia- ja sunnimusli- mit, me ollaan sunnimuslimeja, ja Euroopan muslimit me ollaan just sen sijainnin takia. Bosnia, mehän ollaan... Periaattees mä en nyt osaa sanoo ollaaks me eurooppalaisii vai ei, mutta Euroopassahan ollaan, vaiks me ei kuuluta EU:hun. Mut Euroopan muslimiks mä määrittelen sellasen ihmisen, joka elää normaalia elämää, on silti muslimi mutta ei käytä huivia. Ei käytä huivia ja ei rukoile ja... Kyl jotkut bosnialaiset rukoilee. Suurin osa itse asias rukoilee, mut mä en koe sitä itte niin suurena asiana. Mulle on tärkeet, kunhan mä muistan kiittää Jumalaa joka päivä ni se mulle riittää. (Sara)

Vaiks sä nyt saatat ajatella et ahaa onks toi sit muslimi vai ei ni kyl mä yhä laskisin itteni muslimiks, koska miten mä määrittelen islam-uskonnon on se, et vaikka sä rukoilet, vaikka sul on huivi päässä, vaikka sä annat almuja köyhille, se ei silti tee susta hyvää ihmistä, jos sä puhut pahaa muista ihmisistä. Mä en koe itte olevani huono ihminen vaan sen takia, koska mä teen asioit miten mä haluan ne tehdä. En mitä bosnialainen yhteiskunta kääsee mun tekevän. Et siit syyst, mä en ikinä toivo kenellekkää mitään pahaa ja silti mä koen itteni olevan hyvä muslimi. Vaiks joku saattaa sanoo aivan muuta. Mut sit sillon jos joku sanoo mulle jotain tommost mä voin sanoo et sä voisit kattoo itteäs peilistä. Yksinkertaisesti, koska mun mielest se on vaan hirveet jos sä oot sisimmiltäs paha. (Sara)

Sara totesi myös, että uskonnon merkitys korostuu Bosniaan matkustettaessa. Bosniassa moskeijat ovat konkreettinen osa uskontoa ja niiden äärellä myös oma uskonnon harjoittaminen konkretisoituu. Näin paluu entiseen kotimaahan vaikuttaa osaltaan uskonnon näkymiseen osana arkea ja uskonto on konkreettisempaa kuin Suomessa asuttaessa.

...Mitä eniten mä nautin bosnialaisuudesta ja siitä et mä oon siellä, on just ne moskeijat. Ne on ihan hienoja rakennuksia ja... Tyyliin, se on kyl hienoo kuulla ku toi imaami lausuu rukouksen niinku vähä laulaen ni se kuulostaa tosi kauniilta. Ja tosiaan aina ku me mennään hautausmaalle, aina ku mä meen kattoo mun isää, isän hautauskivee ni kyl mä kunnioitan niit perinteit. Mä teen sen, abdest, eli mä peseydyn. Pesen naaman, pesen kädet, pesen jalat. Rituaalipesu. Lausun rukouksen siin välissä. Laitan huivin päähän ja pukeuden sillai, koska se on vähän niinku kunnioittavaa. Ja se on hieno asia. Vaikka se harvoin näkyy mussa ni kyl mä kunnioitan mun uskontoani. (Sara)

Etnologian näkökulmasta oli mielenkiintoista huomata, kuinka arkisia merkityksiä uskonto sai haastateltavieni puheessa. Kuten Tiilikkalankin (2012) pro gradussa, uskonto nousi useissa haastatteluissa tärkeäksi arkiseksi ja arkea osin määrittäväksi tekijäksi, mikä osaltaan vaikuttaa muun muassa yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kokemuksiin. Uskonto, joka nähdään suomalaisessa yhteiskunnassa usein epäkonkreettisena, vahvasti henkisenä ja osin vaikeasti lähestyttävänä, onkin vahvasti sidoksissa arkisiin ilmiöihin ja arjesta nousevaan identiteettiin.

7 “MUN KOTIMAA ON SIELLÄ MIS MUN PERHE ON” – KUULUMISEN JA KIINNITTÄMISEN MONET ULOTTUVUUDET

Kodin ja kiinnittämisen kokemuksilla on etnisyyden ja uskonnon rinnalla tärkeä merkityksensä osana identiteetin muotoutumista. Ensimmäinen miellelyhtymä kotipaikasta puhuttaessa liittyy useimmiten johonkin konkreettiseen paikkaan. Paikalla on kuitenkin myös muita ulottuvuuksia. Samalla paikkaa voidaan tarkastella eri asioita painottaen. Toisaalta kotipaikka on jotain hyvin konkreettista, toisaalta sitä voidaan ajatella myös fiktiona, kerrottuna ja rakennettuna kokemuksena paikasta. (Siim 2006, 93.) Tässä luvussa pohdin kotia ja kotimaata sekä käsitteellisellä että konkreettisella tasolla.

7.1 Koti ja kotimaa käsitteellisellä tasolla

Kodin merkitys ei ole itsestään selvä eri ihmisille nykyisessä globaalien virtojen määrittämässä maailmassa, vaan se herättää kysymyksiä paikan, tilan, kuulumisen ja kiinnittämisen liittymisestä toisiinsa. Asuntona koti viittaa yksityiseen ja omaan tilaan, mutta koti käsitteenä voi viitata myös kotiseutuun tai kotimaahan. Kotimaana se linkittyy sekä juuriin että poliittisiin keskusteluihin kansakunnasta, kuulumisesta ja oikeuksista. (Huttunen 2002, 50–51.) Outi Tuomi-Nikula, Päivi Granö ja Jaakko Suominen (2004, 10) kirjoittavat, että ”koti voidaan ymmärtää sekä fyysisenä asuinpaikkana että mielen maisemana, idealistisena ja kuviteltuna paikkana. Koti on jokaisen henkilökohtaisesti määrittelemä ilmaisu, sillä koti on koti vain sille, joka tuntee kodin omakseen”.

Huttunen (2002, 53) näkee kodin ennen kaikkea ”kiintopisteinä, josta käsin suhdetta maailmaan neuvotellaan”. Lisäksi koti näyttää viittaavan kokonaiseen merkitysten kenttään, jolla ihmiset operoivat. Toimijuuden, oman ruumiin ja ympäristön hallinnan mahdollisuus sekä mielekkäiksi koettujen asioiden tekeminen liittyvät läheisesti kotiin ja kotona olemisen kokemukseen. Kodin merkityksellistämisen keskeisiä osia ovat fyysinen ja aistein koettu maisema, talo tai asunto, perhe ja ihmissuhteet sekä kulttuuriset, etniset ja kansalliset elementit. Ruumiillisuus, sosiaalisuus ja muisti taas luovat kodille erilaisia kerrostumia. (Huttunen 2002, 328.) Näin ollen kotia tuotetaan ajan ja paikan, ruumiillisen ja kertomuksellisen yhtymäkohdassa, ja sillä on kotimaan tavoin sekä menneisyyteen, nykyisyyteen että tulevaan liittyviä ulottuvuuksia (Huttunen 2002, 101). ”Menneisyyden koti ei välttämättä ole sama kuin nykyinen koti, eikä nykyinen koti vält-

tämättä ole sama kuin tulevaisuuteen kuviteltu koti. Koti elää ajan ja tilan, mahdollisuuksien ja rajoitusten leikkauspisteissä.” (Huttunen 2002, 329.)

Anni Vilkkon (2010a, 13–14) on sitä mieltä, että kysymys kodista on kokemuksellisesti muutoksessa. Yleisesti koti on ”nimitys sille intiimille olemassaolon paikalle, jota pidämme yllä ja hoivaamme, ja joka tekee samaa meille vastavuoroisesti”. Vaikka kodille onkin ominaista suhteellinen pysyvyys ja ajallinen jatkuvuus, on myös murros sen määrittelyssä vahvasti läsnä. ”Koti toteutuu jatkuvassa, toistoja sisältävässä, tutuksi tekevässä ja samanaikaisesti myös uudeksi muokkaavassa toiminnassa. Tästä näkökulmasta koti ei ole arkinen itsestäänselvyys tai muuttumaton paikka, vaan jokapäiväisten käytäntöjen uutta synnyttävä luonne pitää sitä jatkuvassa kehkeytymisen prosessissa. Koti syntyy suhteestamme paikkaan, kun muokkaamme, muunnamme ja harjoitamme sitä käytännöissämme ja käytäntöjämme varten.” (Vilkkon 2010b, 37.) Se siis kehkeytyy, kun harjoitamme sitä itseämme varten (Vilkkon 2010b, 56).

Anni Vilkon (2010b, 51) mukaan kodilla on identiteettiä ja johonkin kuulumisen tunnetta vahvistava vaikutus sen luodessa tuttuutta ja turvallisuutta. Huttunen (2002, 346) kirjoittaa, kuinka hyvänä muistettu menneisyyden koti tai kotipaikka voi toimia kiinnepaikkana, josta käsin omaa identiteettiä ja toimijuutta on mahdollista ylläpitää.

Olen omassa tutkimuksessani kiinnostunut siitä, kuinka haastateltavani sanoittavat kiinnittymistään ja kuulumistaan sekä kuinka he paikallistavat kotiaan ja kotimaataan. Sekä koti että kotimaa näyttäytyivät puheessa ensisijaisesti sosiaalisina yhteisöinä. Ne olivat henkisiä kuulumisen ja kiinnittymisen tiloja, joiden nähtiin monissa puheenvuoroissa ulottuvan sekä Suomeen että Bosniaan.

7.2 Koti kiinnittymisen paikkana

Hall (1999, 10) on kenties hieman kärjistäen todennut, että ”jokainen maahanmuuttaja kohtaa kaksi klassista kysymystä: ’Miksi olet täällä’ ja ’Koska palaat takaisin kotiin?’ Yksikään maahanmuuttaja ei tiedä vastausta jälkimmäiseen kysymykseen ennen kuin häneltä sitä kysytään. Vasta silloin hän tietää, että todellisuudessa, jossain syvällä sisimmässään, hän ei koskaan palaakaan kotiansa. Maahanmuuttajuus koostuu pelkästä menomatkasta. Ei ole ’kotia’, johon maahanmuuttaja palaisi. Ei ole koskaan ollutkaan”.

Maahanmuuttotilanteessa koti ja sen määrittely saavat väistämättä uusia ulottuvuuksia. Huttusen (2002, 97–98) tutkimuksen pohjalla olevissa maahanmuuttajien elämäkerroissa koti kerrotaan monenlaisina suhteina ja jännitteinä. Tarinoissa aukeava tila ulottuu monin tavoin Suomen rajojen yli ja kotia kerrotaan muistin ja tulevaan suuntautumisen risteyskohdassa. Koti itsestäänselvyytenä ja arjen ympäristönä siis särkyä väistämättä maahanmuuttotilanteessa.

”Kodin merkitys korostuu silloin, kun henkilö on joko vastoin tahtoaan tai omasta halustaan pois kotoaan. Tunne olla poissa kotoa ilmaistaan koti-ikävä, kaipuuna kaikkiin niihin asioihin, jotka henkilölle ovat emotionaalisesti tärkeitä. Jos henkilö jostakin syystä, esimerkiksi sodan, katastrofin, pakolaisuuden tai oman henkilökohtaisen ratkaisunsa takia ja seurauksena, on menettänyt peruuttamattomasti paikan, jonka hän henkilökohtaisesti mieltää ’siksi ainoaksi oikeaksi kodikseen’, voivat tämä koti ja usein siihen liittyvä kotiseutu säilyä hänen mielessään koko loppuelämän ajan idealistisena ja symbolisena paikkana.” (Tuomi-Nikula ym. 2004, 9–10.) Kuten Susanna Sallinen (2004, 85) kirjoittaa, osin Taina Rajantin ajatuksiin nojaten: ”Vaikka jokainen ihminen on jostakin konkreettisesta paikasta kotoisin, luo hän omaa kotiaan aina uudestaan milloin ja missä ikinä haluaa. Koti muuttuu liikkuvaksi määritteenä, joka on ainoastaan sidoksissa ihmisen muuttuviin elämäntilanteisiin.”

Huttusen (2002) kodin merkityksiä maahanmuuttajien omaelämäkerroissa tarkastelevassa väitöskirjassa ääneen pääsee Goran, joka on paennut Suomeen Bosniassa käytyä sotaa. Goranin kokemuksissa Bosnian sota muodostaa käännekohdan, joka muuttaa suhteen paikkaan ja maisemaan toisenlaiseksi. Maisema, joka Goranin tarinan alussa on hyvä koti, muuttuu äkkiä sodan myötä kuoleman ja väkivallan vääriseksi paikaksi, josta kaikki hyvän kodin ominaisuudet ovat kadonneet. Rauhanaikaan palattaessa ja elämän normalisoituessa Goran pyrkii palaamaan arkeen, mutta suhde maisemaan on kuitenkin toisenlainen kuin ennen sotaa. Sosiaaliset verkostot ovat hajonneet ja sodanjälkeinen Bosnia on kuulumisen paikkana ongelmallinen. (Huttunen 2002, 186–194.)

Huttusen (2002, 198–206) tutkimuksessa bosnialaistaustainen Jasmina kertoo omassa tarinassaan ennen kaikkea maanpaossa muistetusta, menetetyistä kodista. Jasminan tarina on tarina siitä, miltä sota siviilin silmin näyttää; kuinka sota tulee ja särkee hyvän kodin. Jasmina luopuu kodistaan ja kotimaastaan koska näin on pakko, ei siksi että haluaisi. Sodassa ja poikkeustilassa koti on menettänyt ominaislaatunsa onnellisen arjen

kiinnekohtana, mikä johtaa kodin menetykseen ja näin ollen väistämättä myös kodin käsitteen uudelleentulkintaan.

Huttusen (2002, 250) haastateltavien tarinoista käy kuitenkin ilmi, että Suomestakin voi ainakin joissakin tapauksissa tulla maahanmuuttajalle koti. Kenties erilainen koti kuin se, joka muistetaan, mutta silti ”riittävästi koti”. Kuten joistakin Huttusen (2002, 299) tutkimuksen tarinoista käy ilmi, koti syntyy ihmissuhteissa, viihtymisessä, kuulumisessa ja kodin tekemisessä sekä asumisessa. Kotia siis tehdään, koti ei ”ole”.

Tutkimukseni haastateltavien ajatuksissa koti oli ennen kaikkea turvallinen kiinnekohta, vaikkakin välillä hankalasti paikannettavissa. Pääosin koti nähtiin sinä Suomessa olevana fyysisenä kiintopisteenä, josta käsin arkea ylläpidettiin.

Mun koti on Varissuolla. Siellä ku on asuttu kymmenen vuotta niin joteski mä oon niin liimautunu Turkuun. Mä oon niin rakastunu tähän kaupunkiin, ihan totta. (Sara)

Missä mun koti... Täl hetkellä mun koti on tos Varissuolla. Et se on mun koti. Et siel me asutaan ja meil on kiva kämppä. On niinku kiva mennä kotiin. Et aina ku sanotaan et mennään kotiin ni se on se Varissuo. (Lamija)

Vaikka koti näyttäytyi puheessa vahvasti konkreettisena ja Suomeen kiinnittyneenä, samalla kotia kuitenkin peilattiin sekä Bosniaan että bosnialaisyhteisöön.

N: ...Missä sun koti on?

E: Se on nyt tällä hetkellä tässä. Suomessa. Raisiossa. Pieni kamala paikka, mut mikäs tässä... No ei, kyl Raisio on ihan hyvä paikka. Tosi rauhallinen ja tää on itse asias pieni Bosnia oikeestaan jos vois sanoo et meiänki talossa on joka rapussa bosnialaisii. Meiän täs rapussa on yks, kaks... Neljä kämppää pelkästään niinku meiän rapussa mis asuu bosnialaisii. Ja meiän vastapäätä tulee viides kämppä jos asuu bosnialaisii. Et tää on niinku, Raisio on pieni Bosnia mulle. (Esma)

N: Missä sun koti on?

K: No kyl se... Kyl mä sanon et se on tääl. Et en mä sinne takas muuttais kyl. (Kenan)

Haastateltavani kuitenkin osoittivat, että koteja voi olla kaksi. Tällöin koti saattoi tarkoittaa sekä fyysistä paikkaa että mielen maisemaa. Joidenkin haastateltavieni perheillä on kotitalo Suomen lisäksi Bosniassa, mutta Bosniassa sijaitseva koti saattoi olla myös henkinen kokemus kahdesta kodista.

N: Missä sulla on koti?

A: Mulla on... No mä koen et mul on kaks kotii. Tai sillai. Mul on koti tääl ja mul on koti siel. (Azra)

Kivistön (2003, 81) aikuisten parissa toteuttamassa tutkimuksessa ”Kosovo on Turussa asuville albaaneille aina koti, vaikka heistä monet ovat asuneet Suomessa jo yli 10 vuotta”. Oman tutkimukseni toisen sukupolven haastateltavat eivät juurikaan sanoittaneet kuulumistaan näin kodin kiinnittyessä ennen kaikkea Suomen arkiseen ympäristöön. Silti esimerkiksi Aminalle oli selvää, että kotimaan lisäksi myös koti sijaitsee Bosniassa, eikä tätä ole syytä kyseenalaistaa, vaikka konkreettista arkea Suomessa elettäisiinkin.

N: Missä sun kotimaa on?

A: Bosniassa.

N: Missä sun koti on?

A: Mä vastaan tähänki Bosniassa. (Amina)

7.3 Entisen ja nykyisen kotimaan risteyksessä

Bosnian etninen jakautuneisuus on otettava huomioon myös kotimaan käsitteen yhteydessä. Torsti (2003, 298) pohtii Bosniassa nuorten parissa toteutetussa tutkimuksessaan sitä tärkeää kysymystä, käyttävätkö bosnialaiset nuoret käsitettä ”minun kotimaani” kuvaamaan koko Bosniaa vai oman kansallisen ryhmänsä valtiollista aluetta. Bosnialaiset nuoret käyttävät ”meidän kotimaamme” ja ”meidän” käsitteitä kuvatessaan omaa etnistä ja/tai kansallista ryhmäänsä (Torsti 2003, 300). Kansallisella ja/tai etnisellä ryhmällä onkin nuorille tärkeä merkitys, joka saattaa korostua jopa kodin ja kotimaan merkitystä vahvempana (Torsti 2003, 311).

Kotimaalla nähdään usein olevan tietynlainen historia. Bosniassa, jossa kulttuurinen perintö ja historian todisteet jopa viidensadan vuoden ajalta tuhottiin lähes täysin sodassa, ja jossa historiaa kirjoitetaan uudelleen kolmesta eri näkökulmasta, on myös koti-

maan yhteisen historian allekirjoittaminen haastavaa, mikäli edes mahdollista. Sen lisäksi, että historiankirjoitus on jaettu kolmeen erilaiseen näkemykseen, on jatkossakin myönnettävä serbien, kroaattien ja bosniakkien yhteisen kotimaan monikulttuurisuus sekä moniuskonnollisuus. Tämän maan historiakulttuuri on pirstoutunut kolmeen osaan, mikä vaikuttaa vielä pitkälle ja jättää historiankirjoituksen lisäksi jälkensä muun muassa koulutukseen, symboleihin, kieleen ja uskontoon. (kts. Torsti 2003, 323.) Silti on huomattava, että näiden kolmen ryhmän nuoret kokevat yhteyttä kotimaahansa, Bosniaan. Myöskään heidän näkemyksensä, asenteensa ja uskomuksensa eivät lopulta juurikaan poikkea toisistaan, mikä saattaa osin juontaa juurensa yhteisiin kokemuksiin sodankäynnistä ja sodanjälkeisestä kotimaasta. (Torsti 2003, 324–325.) Näin ollen sodankäynti ei väistämättä tarkoita kotimaan kokemisen särkymistä.

Omassa tutkimuksessani merkittäväksi nousee lisäksi se, mitä kotimaa bosnialaistaisille Suomessa asuville ja arkeaan eläville nuorille tarkoittaa. Haastateltavani määrittelivät haastatteluissa kodin lisäksi kotipaikkaa ja kotimaata vastatessaan kysymykseen ”Missä kotimaasi on?” Vaikka koti nähtiin ensisijaisesti varsinaissuomalaisena fyysisenä arjen kiintopisteenä, nousi Bosnia lähes aina kotimaan määrittelyssä esiin ensimmäiseksi, rikkonaisesta historiastaan huolimatta – tai jopa sen vuoksi.

Kotimaa on Bosnia. Se on vanhempien kotimaa ja saman tien jos se on niitten kotimaa se on munki kotimaa. (Sejad)

Rakastan kotimaatani todella paljon vaikka olen siellä asunut vain viisi vuotta elämästäni. Olen hyvin tunteellinen ihminen joten se, että tunnen suurta yhteyttä maahan jota en varsinaisesti edes tunne johtunee sodasta ja varsinkin sodan uhreista. (Amina PK)

Tunnen syvää yhteyttä kotimaatani Bosniaa kohtaan ja koen sen läheiseksi. Kun saavun sinne tunnen sen, että olen saapunut kotiin. (Amina)

Vilkko (2010b, 37) on huomannut, että omaelämäkerrallisissa kotikertomuksissa kodin ja kuulumisen tärkeimmäksi tekijäksi nousee usein läheisten ihmisten keskinäissuhteet, ja tilan ja paikan teemat jäävät näin ollen toissijaisiksi. ”Heille koti on ennen muuta perheessä, ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.” Haastateltavillani Suomi kotimaana liittyi vahvasti kokemukseen arjesta ja arjen turvallisuudesta, paikasta ”jossa on kaikista

eniten hyvä olla”. Samalla koti ja kotimaa linkittyivät vahvasti myös sosiaalisiin suhteisiin ja kulttuuriseen yhteisöön.

Mä voisin varmaan sanoo, et kotimaa on se, mis sul on kaikist eniten hyvä olla. Ja mul on parhaiten hyvä olla täällä, Turussa. Ehkä parhaiten. Koska mä oon tottunu olee täällä eniten. (Sara)

Mä voisin sanoo mun kotimaa on siellä mis mun perhe on. Siellä missä sydän on. Vaiks mä oon sanonukki et mun kotimaa saattaa olla Bosniassakin. Ehkä se onki, koska mun perhe on siellä. Tai sit mä voin sanoo et mun kotimaa on Suomessa, koska mun perhe on Suomessa. En mä menis Bosniaan yksin, ilman perhettäni. Tai kyl mä oon itse asias käynykki siel, mut mun sukulaiset asuu siel. Ei varmaan mul tulis mieleenkään käydä siellä yksin, koska ei se oo sama asia. Jos taas sit kaikki lähtis pois täältä ni sit mäki varmaan menisin niitten mukana. Eli mun, ehkä eniten mun perhe määrittää sen, mikä mun kotimaa on. (Sara)

Haastateltavieni ajatuksissa nousi esiin kuulumisen kokemusten ristiriitaisuus. Koti linkittyi usein vahvasti ajatukseen suomalaisesta fyysisestä kodista, mutta kotimaa saattoi silti olla vahvastikin Bosniassa. Toisaalta, vaikka kodin määrittely tuntui usein selkeältä, oli vastausta kysymykseen kotimaasta vaikeampi löytää. Kotimaa olikin usein puheessa ”ehkä molempia”, ”puolet ja puolet” ja ”sekä siellä että täällä”. Monet haastattelemistani nuorista tuntuivatkin elävän kahden kotimaan risteyksessä.

N: Miten sitten, mikä sun kotimaa on?

S: Mä voisin yhä edelleen sanoa Bosnia, koska vaiks mul sanotaan aina et sun juuret on sieltä, mut ehkä mun juuret onki sieltä, mut kyl mä silti tiedän mil last siellä on, koska me mennään tosiaan sinne joka kesä. Ja mä oon ihan rakastunu siihen paikkaan. Ja kyl mä sanoisin ehkä, ehkä molempia. Ehkä Suomi ja Bosnia. En mä voi niinku kategorisoida sitä et mistä mä oon ku se on niin vaikee selittää. Mut kyl mä, jos mun on pakko nyt valita ni kyl se on Bosnia. (Sara)

N: Missä sun kotimaa on?

A: Kotimaa... No kotimaa niinku biologisesti on Bosnia. Kysytään yleensä mist päin on ja minkä maalainen ni ehkä se sen takii vähän vetoo kotimaaks. Tietysti ku mul on kaikki täällä. Asunto, työpaikka, perhe, esimerkiksi lähiperhe on tääl. Ni ehkä tää on enemmän kotimaa kun Bosnia. Koska mul on niinku... Ehkä jos mä oisin siel asunu niinku toisin päin et nuoruus tääl ja siel se mitä mä nyt teen

tääl ni se ois ehkä kuitenkin sit määrittäny sen mis mä periaattees oon rakentanu elämän, tai itse päässy vaikuttamaan siihen omaan elämäänsä. Ehkä siihen enemmän se vetoo et Suomi on. Bosnia on enemmän syntymämaa ja kotimaa niinku virallisesti. Mut kuitenkin jos ihminen rakentaa niinku ittelleen jonkinnäkösen elämän ni sillen mun mielest sen on rakentanu just siihen paikkaan mikä tuntuu paremmalta. Jolla on se isompi merkitys. Elikkä menee siihen et Suomi on enemmän kotimaa ku Bosnia. Vaik siinäki vois määritellä sen et puolet ja puolet. Mut ehkä enemmän kuitenkin, siel on kuukauden vaan vuodes ja tääl sit ykstoist kuukautta ni tää on kuitenkin enemmän semmonen niinku koti, vois sanoo. Tuolt ku lähtee oottaa innolla et pääsee tänne. Ja täällä taas seuraavat ykstoist kuukautta odottaa et pääsee sinne. Miten ne haluaa määrittää sit siin mieles. (Adnan)

N: Missä sun kotimaa on?

V: Sekä siellä että täällä. Nytkin kesällä kun me kävimme siellä. Siel oli kyl kiva, todella kiva käydä siellä Bosniassa. Tavata sukulaisia. Mut se kuukausi, vaikka on lomaa et mä ajoin koko ajan autossa sinne tänne, sukulaisia tulee käymään, heti aamulla kun mä herään joku on siellä pihalla huutamassa. Sit kun tulee paljon porukkaa sit kaikki puhuu yhtäkkiä. Ja sit ku mä näen, kun mä tulen takaisin kun mä nään sen Varissuo ja sit mä tiedän et mä palaan arkeen. Voi sitä helpotusta. Todella hienoa sit mennä sänkyyn ja kattoo niinkun leffaa. Ja sohvalle kattoo joku sarja. Ihan mikä vaan sarja. Et se vaan et sipsii ja olutta on siinä. (Vedad)

Vaikka koti ja kotimaa linkittyivät puheessa usein vahvasti yhteen, koki moni kotimaan ennen kaikkea mielenmaisemana ja kodin sen sijaan fyysisenä kiinnepaikkana. Tämä johti osin ristiriitaiseen kokemukseen kodin ja kotimaan erillisestä sijainnista, mikä välittyi esimerkiksi Esman ja Vedadin ajatuksista.

Balkanilla. Se on Bosnia. Joo. Se on mun kotimaa. Et onhan Suomi... Tääl on mun koti nyt. Mut mun kotimaa on Bosnia. Voi olla vähän ristiriitast mut et, semmost se vaan on. (Esma)

Ihme juttu, kotimaa on siellä Bosniassa mut koti on täällä Suomessa.
(Vedad)

7.4 Pakolaisuus kodista irrottautumisena

Hall (1999, 10–11) toteaa, että ”me olemme siellä missä olemme voidaksemme olla poissa jostain muualta”. Hän jatkaa, että ”identiteetti on alusta pitäen keksintöä. Identiteetti muodostetaan siinä epävakaassa pisteessä, missä ’ääneenlausumattomat’ subjektiviteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset”. Oman tutkimukseni haastateltavat ovat maahanmuuttajataustaisina jostakin poissa, ja myös tämä ulottuvuus on yhtenä tärkeänä osatekijänä identiteetin muotoutumisessa.

Maahanmuutto on elämänkaareen liittyvä tapahtuma, mutta on eri asia, pitääkö henkilö itseään maahanmuuttajana ja onko näin ollen mielekästä puhua hänestä sellaisena esimerkiksi kymmenen Suomessa asutun vuoden jälkeen. Tässä on kyse yksilön identiteetistä, joka voi olla monenlainen. Monet kokevat varsin loukkaavana tulla kutsutuksi maahanmuuttajaksi, koska sanaan on yleiskielessä linkittynyt kielteisiä sävyjä. (Martiainen & Lehtinen 2012, 118.) Termi maahanmuuttaja on arkipuheessa kadottanut lähes kokonaan ihmisen taustaan viittaavan ulottuvuutensa ja muuttunut erilaisten, usein negatiivisten merkitysten läpäisemäksi yhteiskunnallisesti muotoutuneeksi kategoriaksi, eivätkä kaikki maahanmuuttajataustaiset tahdo kuulua tähän kategoriaan, vaikka olisivatkin muuttaneet maahan siirtolaisina. (Haikkola 2012, 26.)

Ågren (2006, 204–207) painii tutkimuksessaan haastattelemiensa henkilöiden tavoin maahanmuuttajakäsitteen kanssa, vaikka hänen tutkimuksestaan käykin ilmi, ettei Ruotsissa asuvia suomalaisia yleisessä keskustelussa välttämättä edes nähdä maahanmuuttajina. Ågrenin (2006, 240) tutkimuksesta käy kuitenkin ilmi, että myös maahanmuuttajuus itsessään voi määrittää identiteettiä. Hänen haastateltavillaan on yhteisiä kokemuksia sodanjälkeisen Suomen lapsina. Samalla he jakavat kokemuksiaan myös muista maista Ruotsiin muuttaneiden kanssa: näin maahanmuuttajuus on sekä erontekoa että yhteyttä muiden maahanmuuttajataustaisten kanssa. Myös Haikkolan (2012) tutkimuksen haastateltavat korostavat, että vaikka heitä ei juurikaan mielletä maahanmuuttajina eivätkä he itsekään miellä itseään sellaisina, on maahanmuuttajuus silti jossakin määrin osa identiteettiä, ruotsalaisen, suomalaisen ja/tai ruotsalais-suomalaisen identiteetin rinnalla. Outi Lepolan (2000, 363) tutkimuksessa sen sijaan ”yhtä itsestään selvästi kuin suomalaiset ovat suomalaisia, ulkomaalaiset ovat ulkomaalaisia”.

Koska maahanmuuttajuus vaikuttaa jo itsessään identiteettiin, tahdoin antaa haastateltavilleni tilaa sanoittaa itse, kokevatko he olevansa maahanmuuttajia ja jos, niin kuinka se arjessa vaikuttaa. Käsitokeskustelu oli melko neutraalia ja pakolaisuus sekä maahanmuuttajuus näyttäytyivät suurella osalla haastateltavistani itsestään selvänä osana omaa identiteettiä ja sen kokemista.

N: Kerro mulle, oot sä maahanmuuttaja?

S: Mä ehkä laskisin itteni enemmän maahanmuuttajaks ku pakolaiseks. Varmaan just sen takia, koska mä en muista siit millasta on olla pakolainen. Mä en muista sitä millast on olla, et pelkää henkensä puolesta, koska mä en voi siit sanoo mitään. Ni mä ehkä koen itteni enemmän maahanmuuttajaks. Vaiks periaattees mä oon pakolainen. (Sara)

N: ...Mites sit pakolainen käsitteenä, oot sä pakolainen?

K: Kai sen niinki voi sanoo. Ei mul oo mittää välii. Mut luultavasti se on enemmän pakolainen ku maahanmuuttaja. Kuitenki sielt sodast tullu suoraan ni luultavasti se menis enemmän sinne pakolaisen puolelle. (Kenan)

Oma maahanmuuttajuus heijastui jossakin määrin myös yhteiskunnassa käytävään monikulttuurisuuskeskusteluun. Haastateltavieni ajatuksista oli kuultavissa, että yhteiskunnallinen keskustelu vaikuttaa osin myös omaan identiteettiin, jota peilataan suhteessa muihin maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin. Emir linkitti itsensä vahvasti tämän päivän pakolaisiin ja heidän selviytymispyrkimyksiinsä. Esma sen sijaan pohti, ettei osaa nähdä itseään monien muiden pakolaistaustaisten henkilöiden tavoin maahanmuuttajana tai ulkomaalaisena.

Monta kertaa on meinannu palaa hermot jos esimerkiksi, kun tänäki päivänä tulee pakolaisia ni jopa munki ystävät niin tota he, ei kaikki mut jotkut, on sitä mieltä et mitä helvettii noi tääl tekee, menis omaan maahan takasin. Ni se saa mut aika vihaseks. Mut mä en oo koskaan siit, tai hyvin harvoin... Olen joskus, mut hyvin harvoin sanonu et ei heillä oo hirveesti vaihtoehtoa. He voi tulla tänne tai mennä sinne takasin, kuolemaan. Mut valitettavasti joillekki se ei mee vaan perille. Se on semmost, se on vaan selviytymistä. Pakko selviytyy jossain. Sitä mäki teen tänä päivänä ja varsinki silloin ku tultiin. Ni yritti vaan selviytyy jotenki. Olla välittämättä siitä mitä muut ajattelee. (Emir)

N: Ja sä et koskaan ajattele sitä et sä itse olisit maahanmuuttaja tai ulkomaalainen?

E: En. En itse asias ajattele sillai. Ja sit ku tulee just joku arabialainen tai niinku jostain muualta ku me ollaan töis ni mä sanon niinku sitäkin ulkomaalaiseks. Vaik itte oon mut ei sitä ajattele sillai et itteki on. Se on aika jännä. (Esma)

Amina toi päiväkirjamerkinnässään esille, kuinka myös toisen sukupolven maahanmuuttaja voi kokea itsensä jatkuvasti ulkomaalaiseksi, vaikka olisi elänyt lähes koko elämänsä suomalaisessa yhteiskunnassa. Näin myös ulkomaalaisuus, ja osin ulkopuolisuus, ovat jatkuvasti läsnä osana identiteettiä.

Vaikka olen asunut Suomessa 20 vuotta, tunnen itseni ulkomaalaiseksi. En usko, että sitä tunnetta pystyy muuttamaan mikään asia tai tilanne. (Amina PK)

7.5 Transnationaalinen kuuluminen

Pakolaisuus merkitsee myös transnationaalisuutta ja diasporaa arjessa, mikä vaikuttaa osaltaan identiteetin kokemiseen. Transnationaalisuuden kokeminen arjessa voi johtaa kahteen hyvin erilaiseen tunteeseen kuulumisesta ja kiinnittymisestä. Ylirajaisen kokemuksen kautta voi syntyä kokemus kahteen paikkaan kuulumisesta. Toisaalta transnationaalisuuden myötä syntyy mahdollisesti myös kokemus siitä, että ei kuulu minnekään. (Haikkola 2012, 70.)

Huttunen (2002, 27) kirjoittaa, että kaikki identiteetit ovat osittaisia, erilaisten erontekojen leikkauspisteitä. Hän (2002, 29–30) jatkaa, että maahanmuuttajat ovat aina suhteessa useampaan paikkaan. Menneen saama merkitys on kytköksissä nykyisyydelle annettaviin merkityksiin, ja mennyt ja nykyinen kulkevat identiteetin kokemisessa rinnakkain. Maahanmuuttajien identifioitumisen prosessi tapahtuu siis suhteessa sekä suomalaiseen että lähtömaiden kontekstiin. Lähtömaissa eletyn historian tuottama identiteetti saa näin uuden merkityksen suomalaisessa kontekstissa. (Huttunen 2002, 133.)

Pihla Siimin (2006, 102–105) haastatteluaineistossa ylipaikallisuus ja ylirajaisuus ilmenevät maahanmuuttajan elämässä ennen kaikkea sosiaalisissa suhteissa, mikä osaltaan johtaa siihen, että kodin nähdään olevan samanaikaisesti useassa paikassa. Monipaikaisuus syntyy ennen kaikkea suhteista, jotka eivät ole klassisesti sidoksissa paikkaan.

Tällöin yhteisöllisyyttä ja identiteettiä rakennetaan ennemminkin viestinnän ja vuorovaikutuksen tasoilla.

Honkasalo (2011, 144) kirjoittaa maahanmuuttajataustaisista nuorista, kuinka ”kaipaus ja ikävä lähtömaahan voivat kuvata suhdetta suomalaisuuteen monella tavalla, varsinkin tilanteissa, joissa perheet ovat olleet pakotettuja jättämään kaiken taakseen”. Näin perheen rajoja rakennetaan suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan ja samalla toiseen kotimaahan, jolloin paikka on jatkuvasti läsnä osana arkea. Haikkola (2012, 30–31) tekee tärkeän huomion pohtiessaan toisen sukupolven transnationaalisuutta. Vaikka tutkimuksissa on todettu transnationaalisten aktiviteettien hiipuvan toisessa sukupolvessa, on tutkimuksissa usein jätetty huomioimatta, että omasta toiminnastaan riippumattakin lapset ja nuoret kasvavat ympäristössä, jossa heidän vanhempansa ovat, enemmän tai vähemmän, aktiivisia suhteessa omaan lähtömaahansa. Näin transnationaaliset käytännöt näkyvät myös lasten ja nuorten arjessa.

Huttusen (2002) tutkimuksessa kokemuksiaan jakava bosnialaistaustainen Goran kertoo, kuinka uudessa kotimaassa fyysinen maisema on uusi, erilainen ja vieras. Asiat järjestyvät ja elämä asettuu uomiinsa, mutta samalla suhde uuteen kotimaahan on ihmettelevä, paikoin etäinen, omaa asentoa etsivä. Sodan ja pakolaisuuden jälkeen vahva kiinnittyminen paikkaan on haastavaa eikä suhde Bosniaan katkea Suomessakaan. Arjessa tärkeä uskonnon harjoittaminen rakentaa jatkumoa Bosniasta Suomeen ja islam tuottaa ”kodin”, jonka voi kuljettaa mukanaan minne tahansa maailmassa. Goranin tarinaan rakentuukin kiinnostava jännite. Toisaalta hänen asentonsa ja suhteensa lähtömaahan on selvästi diasporinen⁵; hän katsoo kaivaten Bosniaa ja punnitsee paluun mahdollisuuksia. Toisaalta taistelut etnisten ja kansallisten ryhmien välillä saavat kysymään, oliko tuo koti todellinen vai ainoastaan illuusiota. Avoimeksi kysymykseksi jääkin se, missä kotia voisi tulevaisuudessa elää, ja voisiko Suomesta tulle paitsi uusi asuinmaa, myös paikka jossa elää arkea ja kokea olevansa kotona. (Huttunen 2002, 194–198.) Goranin asento suhteessa lähtömaahan, siis ajatus lähtömaasta ”todellisena kotina”, tekee Suomesta väistämättä väliaikaisen turvapaikan. Lähtömaa kerrotaan ja koetaan kotina ennen kaikkea muistoissa, mutta epävarmaa on, voisiko näin olla myös tulevaisuudessa.

⁵ Diasporisella asennolla Huttunen (2002, 208–209) tarkoittaa vahvaa suuntautumista ja paluun toivetta lähtömaata kohtaan.

Näin ollen koti on lähtömaassa, mutta menneisyydessä, vaikka se vaikuttaakin osaltaan myös elettyyn nykyisyyteen. (Huttunen 2002, 209–210.)

Huttunen (2005, 148) korostaa, että Suomesta katsottuna bosnialaistaustaisten transnationaalisen näkökulman merkitys on kiistaton. ”Suomeen pakolaisina tulleet ja tänne asettuneet bosnialaistaustaiset ihmiset ovat usein tekemisissä nykyisen Bosnian kanssa sukulaisten ja ystävien välityksellä, vierailemalla siellä, seuraamalla sikäläistä politiikkaa ja usein myös pohtimalla paluun mahdollisuuksia. Toisaalta he elävät arkeaan Suomessa, heillä on suomalaisia ystäviä, työtovereita ja myös aviopuolisoja, lapset syntyvät ja kasvavat täällä ja sosiaalistuvat osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Heidän erityinen etnisyytensä muokkautuu siis suhteessa sekä elämään osana suomalaista monietnistyvää yhteiskuntaa että bosnialaista sodan jälkeistä etnisten suhteiden uudelleen järjestelyä.” Tällainen näkyvä vahvasti myös haastateltavieni puheessa ja heidän arjessaan. Suomen ja Bosnian väliset arjen sosiaaliset suhteet, kulttuuriset käytännöt ja taloudelliset sidokset ovat myös toisen sukupolven maahanmuuttajilla arkipäivää, mikä vaikuttaa sekä arjen että identiteetin kokemiseen.

Vedad osoitti omassa puheessaan ajatuksen siitä, että yllirajaisessa arjessa identiteetti elää paikan sekä muiden asettamien näkemysten ja mahdollisten ennakkoluulojen mukaisesti, mikä osaltaan luo haastetta oman minuuden ja identiteetin määrittelylle.

Suomessa mä olen Suomen bosnialainen ja Bosniassa mä olen Bosnian suomalainen. (Vedad)

Identiteetin paikallisuus näkyy myös Tolosen (2003, 68) pro gradun 20-vuotiaalla ruotsinsuomalaisella haastateltavalla: ”Täällä Ruotsissa näen itseni puoliksi suomalaisena. Mutta ulkomailla, tuntuu että siellä musta tulee ruotsalainen, silloin tunnen itseni enemmän ruotsalaiseksi. Mutta täällä Ruotsissa haluan erottua, silloin tuntuu niinku tärkeämmältä korostaa että olen puoliksi suomalainen.” Kun ihminen elää arkeaan kahdessa paikassa ja hänellä on kaksi kotimaata, vaikuttaa tällainen yllirajainen toiminta myös identiteetin kokemiseen, jolloin identiteetin kokemus saattaa vaihdella jopa fyysisen sijainnin mukaan, osin muiden ennakkoluuloista ja heidän tuottamistaan määritelmistä johtuen. Myös Huttusen (2006, 55–82) artikkelissa korostuu ennen kaikkea Bosnian ja Suomen ”paikkojen välisyys”. Bosniasta Suomeen muuttaneilla molemmat paikat ovat mielissä yhtä aikaa läsnä, kun he pohtivat elämänsä ratkaisuja. Bosnia on Suo-

messa läsnä esineinä, kielenä, yhteisönä ja muistoina. Vastaavasti Bosniassa vierailtaessa tai sinne palattaessa monet asiat, kuten esineet ja kieli, muistuttavat Suomesta. Samalla sosiaalisia suhteita pidetään yllä ja luodaan yli rajojen.

Huttunen (2006, 56) kirjoittaa, että Bosnian merkitys diasporassa eläville Suomessa asuville bosnialaisille ei ole yksinkertainen ja itsestään selvä, vaan jotakin jota pitää keskustella ja prosessoida, myös yhdessä sekä bosnialaisten että muiden kanssa. Haastateltavani nostivat keskustelussa esille ennen kaikkea huolen Bosnian taloudellisesta tilanteesta. Suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa elettäessä ajatus kotimaassa käymisestä linkittyi osin turismiin, sillä muualta Euroopasta tuetaan yhä taloudellisessa ahdingossa elävää Bosniaa. Erityisesti Emir koki vahvaa huolta ja ennen kaikkea vastuuta Bosnian tilanteesta. Lisäksi hän eli ristiriitaisessa ”me ollaan turistei omassa maassamme” -kokemuksessa.

Siel odotetaan joka kesä meitä ketkä on asunu eri puolilla Eurooppaa ja eri puolil maailmaa. Mehän tuodaan sinne niin paljon rahaa kuitenkin. Se huono puoli siin on, et me ollaan turistei omassa maassamme. Tuodaan sinne rahaa ja... Se mitä he tienaa kesän aikana ni sen on riittävä sit koko vuodeks. Sil taval se on vähän vaikeeta siel se elämä. (Emir)

Sillai nyt ku on vähän tullu vanhemmaks ni se on alkanu kiinnostaa. Miten asiat siel on, miten ihmiset elää, mitä siel tapahtuu. Ja, no valitettavasti ei puoliakaan saa selvää ku se on niin, jotenki se on niin kieroutunut ja ihmiset ajattelee vaan itseensä siellä. Rahaa liikkuu, mut se ei mee sinne minne pitää. Sitä vähän niinku... Siit välillä suuttuuki et mitä helvettiä, miten tää voi olla näin. Et ei tonne voi ikinä mennä enää. Meistähän se on kiinni paljon, jotka asutaan muualla. Mut yritetään jotenki olla siin mukana ja vähän lukee, ottaa selvää mitä siel tapahtuu. (Emir)

Vaikka arkea eletään Suomessa, koetaan Bosniaa kohtaan vahvaa velvollisuutta ja vastuuta. Bosnian tilannetta seurataan ja Bosnian tapahtumat heijastuvat osaltaan myös Suomessa eletävään arkeen. Toisaalta bosnialaisuutta voi pitää yllä myös yli valtiorajojen, pitämällä kiinni sukujuuristaan ja suvun omaksumasta kulttuurista Suomessa asuttaessa.

Se on tota mist mä olen huolissani ja varmasti moni muuki bosnialainen se just mitä tossa aikasemmin kerroin et se... Se jää ihan tyhjilleen se maa. Nuoret lähtee pois ja vanhukset jää sinne kuolemaan. Ja tää nuoriso kun asuu maailmalla ni he omaksuu sitte sen maan kulttuurin missä he asuu tietenki, nuoret. Ni sitä kautta ni se, sitä on alkanu tapahtumaan jo et heitä ei kiinnostakkaa se mistä he on kotosin tai mistä heidän suku on lähtösin. Ja sil taval ne sukujuuret unohtuu. Se paikka unohtuu mistä on lähteny ja sitä kautta sitte jää iha tyhjillee. (Emir)

8 ”EHKÄ JONAIN PÄIVÄNÄ” – TULEVAISUUDEN HAAVEET JA PALUUN MAHDOLLISUUS

Esitin haastattelun loppupuolella haastateltavilleni kysymyksen siitä, mitä he näkevät tulevaisuudessaan ja missä he mahdollisesti itse tulevaisuudessa ovat. En itse lähtökohteisesti ottanut esiin paluuta Bosniaan, mutta jokainen haastateltava nosti esille myös paluun teeman omaa tulevaisuuttaan pohtiessaan.

8.1 Tulevaisuus

Ajatukset tulevaisuudesta linkittyivät pitkälti haastateltavien kotikokemuksiin. Koska koti nähtiin pääosin fyysisenä Varsinais-Suomessa sijaitsevana paikkana ja arkea elettiin Suomessa kotona ja sen ulkopuolella, nähtiin myös lyhyen tähtäimen tulevaisuus Suomessa. Haastatteluissa korostui lisäksi kokemus hetkessä elämisestä ja Lamijan ajatus ”nyt ollaan tääl ja katotaan sitte mitä tapahtuu” tiivisti monien haastateltavieni ajatukset tulevaisuuden suhteen.

No ennen mä oon uskonu aina et me mennään jossain välis sinne, niinku silloin kun mä asuin viel oman isän ja äidin kanssa. Et kyl jossain välis. Mut nyt on jotenki koko ajan mitä aikaa menee sillai et tuntuu jotenki niin kaukaiselta se et asutaan siel viel. Vaik niinku toivoo mut ei oo niinku samal taval enää, tai ei tunne enää samal tavalla. Ehkä nyt on jotenki, miten sitä sanois, ei päättäny mut hyväksyny sen et nyt täl hetkellä ollaan tääl ja asutaan tääl. Katotaan sitte mut ei mietitä niinku etukäteen. Et nyt ollaan tääl ja katotaan sitte mitä tapahtuu. (Lamija)

Tulevaisuudennäkymiin liittyi monilla myös kansainvälisyys. Suomi ja Bosnia eivät olleet ainoat mahdolliset paikat tulevaisuudessa, vaan tulevaisuuteen nähtiin mahtuvan myös matkustelu sekä mahdollisesti muutto muualle Eurooppaan. Toisaalta tulevaisuus näyttäytyi harvoin selkeänä ja esimerkiksi Esmä kuvasi tulevaisuuttaan sumuna, josta ei voi toistaiseksi nähdä lainkaan läpi.

Mut tulevaisuudes kaikki on viel joteski tosi auki. Mut eniten mä haluaisin vaan matkustella. (Sara)

Mun tulevaisuus, se on mulle hirvee semmonen sumu et siit ei nää läpi niinku olenkaa. Mut koitetaan nyt täs vähä... Se on niin iso, siis se määrittelee sit varmaan sen sit mun tuleva mies ehkä jos mä semmosen joskus löydän ni et missä hän sijaitsee. Tai et jos hän esimerkiksi asuu jossain muualla Euroopassa niin todennäköisesti mä muuttaisin sit perässä. Mut jos se nyt löytys Suomesta ni en mä tiedä. Ihan mist tahansa se onkaa ni kyl mä nään itteni... Mul ois perhe, toivottavasti. Mä haluaisin kolme neljä lasta vähintää et mä haluaisin niinku ison perheen. Ja tota, kyl mä nään sen et mä teen viel toivottavasti töitä vaik oiski iso perhe. Ja semmonen hyvä elämä. Ja ehkä sit se, vähän riippuu sit taas mist se mies löytyy ja mimmonen se on ni se tulevaisuus vois ehkä olla sit Bosniassa, jos sinne sais jonkun oman firman avattuu tai jotain. Tai jos siel, mä en usko et siel, ku se kehitys siel on nii hidasta... Et mä en vaan nää et okei kymmenen vuoden pääst mä oon siel, siel on tilanne niin paljon paremmin. Ei se välttämät oo mut et jos sen ite pystyis jotenki rakentamaan paremmaks ni ehkä sit siel... Mun tulevaisuus on niinku maapallolla oikeestaan niinku todella auki. (Esmä)

Vaikka tulevaisuutta peilattiin arkeen Suomessa, nousivat Bosnia ja bosnialaisuus esiin myös tässä yhteydessä. Azran ajatus siitä, että ”on tärkeet sillai kaikkien niinku tietää ja muistaa mist tulee. Mikä sä olet.” oli myös melko yleinen. Vaikka arki olisi tulevaisuudessa Suomessa, osin Esman viittaamaan Bosnian hitaaseen kehitykseen linkittyen, olisi bosnialaisuus arjessa jatkossakin vahvana läsnä. Tärkeänä koettiin myös bosnialaisen kulttuurin ja perinteen siirtäminen omille lapsille, jotta bosnialaisuutta voitaisiin ylläpitää myös uudessa kotimaassa.

Koska mun mielest se on tärkeätä ettei unohda niinku mitä on... Ja just sen takia et jos kaikki unohtais ni sit ei koht enää edes olis bosnialaisia. Meinaan Bosnias on loppujen lopuks tosi vähän bosnialaisia. Ulkomail on tosi paljon just pakolaisia. Jos kaikki niinku unohtais ja muuttuu joksku... Esimerkiks jos mä nyt koki-

sin olevani suomalainen ja mun lapset ois suomalaisii sit se niinku tavallaan kuolis pois. Et kyl mun mielest on tärkeet sillai kaikkien niinku tietää ja muistaa mist tulee. Mikä sä olet. (Azra)

8.2 Paluun mahdollisuus

Ihmisiä muuttoliikkeessä -sivustolla oleva Taina Tervosen (2010) artikkeli Mahdoton paluu Bosniaan? kertoo siitä, miltä tuntuu, kun ei ole enää kotia ja turvaa, johon palata. Kun hartaasti odotetusta kotiinpaluusta tuleekin pettymys, muuttuu totuttu näkemys kodista ja sen tuomasta turvallisuudesta. Tämä näkyy myös haastateltavieni paluun ajatuksissa; vaikka paluuta toisaalta toivotaan, se nähdään hyvin epävarmana sekä jopa mahdottomana.

Vaikka useat haastateltavat pohtivat paluuta, ja pitkälti sen arkista mahdottomuutta, erityisesti Emir pohti paluuta monesta eri lähtökohdasta. Hänen ajatuksistaan nousi esille kunnioitus ja arvostus omien vanhempien kotia ja kokemuksia kohtaan sekä oma arkinen ristiriita, jossa ajatus paluusta tuntuu samaan aikaan sekä raskaalta että elämää parantavalta.

N: Sä viittasit tossa siihen että sä käyt siellä Bosniassa nykyään ni mimmonen suhde sulla on siihen Bosniaan paikkana tällä hetkellä?

E: Semmonen... Se on vähän, mulle ainakin se on tosi monimutkanen. Tai vaikeesti selitettävissä. Mä pidän sitä kotimaanani. Pidän sitä kotimaanani ja haluaisin kyllä palata. Mä kuulun sinne. Mä en kuulu Suomeen. Vaikka mä puhun suomea paremmin ja periaatteessa oon suomalainen. On sanottu et oon enempi suomalainen kun bosnialainen, mut mä pidän sitä kotimaanani kuitenkin. Ja yritän päästä sinne joka kesä niin usein ku mahdollista. Mut se on kuitenkin niin monimutkasta. Et voishan sitä elää sielläki, mut se on tavallaan niin vaikeeta, elämä siellä nyt. Mut tota sit tuntee vähän et on niinku petturi ku ei palaa sinne vaan jää tänne. Tääl on kuitenkin niin hyvä elää ja kaikki on käden ulottuvilla ja saanu hyvän koulutuksen. Kaikki mist moni siel unelmoi ni mä olen saanu tääl ilmatteeks. (Emir)

No nyt ku oon vähän tullu vanhemmaks ni miettiny aika paljonki. Ja on välil ollu semmosii hetkii tai jaksoja et on niinku ihan valmis lähtemään ja myymään kaikki. Ja sit vaan niinku joku mut palauttaa maan pinnalle takasin, et ei se ihan niin helpoo oo. Kyl mä sitä tosi usein mietin ja haaveilen et vois viel päästä takasin

sinne. Meil on kuitenkin siel talo, maata. Sen puoleen niinku kaikki. Talo melkeen valmis, maata on niin paljon ku vaa jaksaa kyntää. Sillai niinku tunnen olevani aika rikas et on ainaki paikka mihin vois mennä. Mut se et mitä siellä sit tekee, miten siel pärjää. Se on eri juttu sit. Sitäki oon paljon miettiny mut en oo ikinä tullu mihinkää ratkasuun. En oo saanu mitään ratkasuu siihen. Se on tosi vaikee lähtee tämmösest paikast ku on, melkeen kaikki mitä vaan haluaa voi saada. Sielä taas täytyy pärjätä tosi vähällä, tosi vähällä. Mut ehkä jonain päivänä. (Emir)

N: Jos sä palaisit ni kenen takia sä sen tekisit?

E: Mä tekisin sen varmaan itteni takia. Just sen takii et mä en... Mä niinku kuulun sinne. Mä olen syntyny siel ja se on mun kotimaa. Tykkään siit tosi paljon. Sen niinku huomaa ku mä käyn siellä kesäsin ni sielt on aina tosi vaikee lähtee pois. Vaikka mä en oo siellä... Mitä nyt kesäsin käyny ja 3–4-vuotiaana lähdin pois. En mä sielt mitään muista. Mut silti joku vetää sinne. Se on vaikee selittää. Joku vaan vetää sinne. Sielt on tosi vaikee lähtee pois. Kyyneleet silmis aina lähdetää. Se on tosi ihmeellistä. En oo löytäny sille mitään selitystä. No, toinen juttu on se et... Et tota... Molemmat vanhemmat, isä varsinki. Hänel oli kaikki suunnitelmat et miten palataan, koska palataan. Hän alotti rakentaa siel taloo, mutta on valitettavasti nyt kuollut. Et sillai haluais niinku vähän toteuttaa sitä isäni unelmaa, vaikka hän on kuollu. Ihan kunnioituksesta. Haluaisin palata. (Emir)

Vaikka mä joutusin luopumaan, niinku aika paljon jäis tänne hyvää, joutus luopumaan aika paljosta. Vaikka se elämä olis siel niinkun köyhempää, no onhan se köyhempää, mut silti se olis paljon parempaa mun mielestä. Mä olisin paljon onnellisempi Bosniassa, vaikka mul ei olis siellä hienoo autoo, hienoo puhelinta, aina uusii vaatteita, hyväpalkkast työtä. Joutuisin elää siel paljon vähemmällä. Se olis paljon rankempaa se elämä. Mut jos mä, en mä luule mä vaan tiedän et se olis paljon parempaa elämää siellä. Mä olisin paljon onnellisempi. (Emir)

Huttunen (2002, 210) esittää kysymyksen siitä, muuttuuko maahanmuuttajataustaisen henkilön aktiivinen paluun toive ehkä ajan myötä kahteen paikkaan samanaikaiseksi orientoituvaksi identiteetiksi ja siihen liittyviksi käytännöiksi. Toisen sukupolven bosnialaisten kohdalla vaikuttaisi siltä, että identiteetti on jo vahvasti kiinnittynyt kahteen paikkaan eikä paluun toive ole aktiivinen osa arkea. Paluu Bosniaan on useilla ainakin osittaisena haaveena, mutta sen toteutuminen näyttäytyy osin hyvin epätodennäköisenä. Paluuta hankaloittaa ennen kaikkea Bosnian taloudellinen tilanne.

Toisaalta esimerkiksi Amina nosti esiin myös ajatuksen siitä, että Suomessa pitkään elettyään myös paluu Bosniaan olisi omanlaisensa sokki ja osaltaan juurilta irrottautumista. Näin totuttelu eri tavoin toimivaan yhteiskuntaan olisi Suomessa vietettyjen vuosien jälkeen haastavaa.

A: Tota... En osaa yhtään sanoo. Siis mul on aina ollu toiveena et mä palaisin jonnain päivänä Bosniaan. Mä haluisin koittaa et millast siel olis elää ja millast niinku. Tai millasta se elämä olis siellä. Se on mun ikuinen haave. En tiedä et toteutuuko koskaan, mut... Jos ei toteudu ni sit, sit varmaan asun Suomessa et.

N: Miten, jos sä sanot et se on sun ikuinen haave ni miks sä silti epäröit sitä et tuleeks se toteutumaan?

A: Koska se, se tuntuu silt et sitä on tosi vaikee saavuttaa.

N: Miks?

A: Koska se tilanne on siellä huono. Niinku työnki kannalta ja asumisen kannalta. Et täytyt olla tosi niinku uhkarohkea et lähtis sinne niinku vaa ja sit kestäis kaiken mitä sielt tulee. Ja sit se olis muutenki semmonen varmaan sokki. Et asunu niin kauan jossain toisessa maassa ja sit sä palaat ni varmaan menis kauan aikaa ennen ku tottuis siihen ympäristöön ja tottuis siihen et kaikki ei toimi niinku pitäis ja. Et hyväksyy ne olosuhteet ja sen ympäristön minkälaisena se on. Kyl se varmaan aikamoinen taistelu olis. (Amina)

Sejad totesi, että ”jos voittaisin lotos, lähettäisin isken ja äitin sinne mut ite jäisin tänne” ja tiivistä näin ytimekkäästi usean toisen sukupolven maahanmuuttajan kokemuksen siitä, kuinka oma arki ja tulevaisuus ovat Suomessa, kun taas vanhemmat kaipaavat arjessa vahvasti takaisin lähtömaahansa. Samalla Bosnia alkaa tuntua itselle lähinnä kaukaisemmalta, tosin itsestään selvältä ja rakkaalta, ”lomakohteelta”, jossa omaa tulevaisuutta on vaikea nähdä.

En mä täältä lähtis ikinä. Mut ihan sama mikä lomakohde tarjottais vaiks ilmasiks ni mä lähtisin silti Bosniaan. (Sejad)

9 ”MÄ OLEN EHKÄ VIELÄKIN EKSYSISSÄ” – IDENTITEETTI PROSESSINA

Pro graduni tutkimussuunnitelmaa tehdessäni ja identiteetin käsitettä pohtiessani pysähdin Ågrenin (2006) tutkimuksen äärelle. Kun aiemmin olin hakenut selvärajaisia identiteetin määrittelyjä ja pyrkinyt vahvasti linkittämään etnisyyden ja kansallisuuden osaksi identiteetin kokemusta, luin Ågrenin (2006, 240) haastatteleman Matin ajatuksen erottautumisesta ja erityisyydestä: ”olen erilainen sen vuoksi että olen se kuka olen, en sen vuoksi että tulen Suomesta”. Tämä sai aloittelevan kulttuurintutkijan osin muokkaamaan tutkimussuunnitelmansa teoriapohjaa sekä haastattelurunkoa, sillä ymmärsin, että minun on annettava haastateltavieni sanoittaa itse kuulumistaan, kiinnittymistään ja identiteettiään, pyrkimättä analysoimaan sitä ainoastaan bosnialaisuuden ja suomalaisuuden kokemisen pohjalta. Tutkimukseni ollessa lopussa voin olla ainoastaan tyytyväinen tähän valintaan ja osittaiseen suunnanmuutokseen, sillä muuten minulta olisi saattanut jäädä haastattelutilanteessa kuulematta esimerkiksi Saran ajatus omasta itsestään omaa minuuttaan ja identiteettiään yhä osin etsivänä nuorena naisena. Bosnialaisuus ja suomalaisuus ovat toki vahvoja identiteetin rakennuspuita, mutta identiteetti rakentuu vahvasti myös nuoruudelle, maailman kokemiselle sekä oman paikan etsimiselle.

Mä olen puoliks suomalainen, puoliks bosnialainen. Mä olen maailmaa rakastava nuori, joka rakastaa toisten kulttuureja ja rakastaa elokuvia, rakastaa musiikkia, rakastaa filosofiaa, rakastaa erilaisii sanoja, tykkää sivistyssanoista. Mä olen ehkä vieläkin eksyksissä, koska mä olen vielä niin nuori. Vast 20-vuotias. (Sara)

Sara ”on ehkä vieläkin eksyksissä” ja tutkimustyötä tehdessäni sekä haastateltavieni ajatuksia kuunnellessani selväksi on tullut se, että identiteetti tulee jatkossakin olemaan prosessissa. Ågren (2006) toteaa tutkimuksessaan, että etnisyyden ja oman identiteetin kokemiseen vaikuttaa vahvasti muun muassa se, missä yhteyksissä ja minkälaiselle kysyjälle näistä puhutaan. Näin ollen ei ole olemassa niin sanotusti ehjää kokonaista identiteettiä, vaan identiteetin erilaisia säikeitä, joilla identiteettiä rajataan ja määritellään tilannekohtaisesti. Identiteettiä ei voi nähdä tiukkarajaisena eikä sitä voi asettaa selviin rajoihin. Identiteetti voi lisäksi elää vahvasti lyhyelläkin aikavälillä paikan ja fyysisen sijainnin mukaisesti, minkä vuoksi identiteetin voi nähdä prosessina.

Amina kirjoitti päiväkirjamerkinnän Srebrenican kansanmurhan⁶ vuosipäivänä ja muistutti, että Bosnian sodan muistot ja menetykset kulkevat Suomessa eletävässä arjessakin vahvasti mukana eikä historiaa voi tai pidä unohtaa, vaikka konkreettista arkea Suomessa elttäisiinkin. Vaikka Suomessakin vanhempi sukupolvi tuntee sodan menetykset ja sodanjälkeisen arjen, suomalaiset nuoret aikuiset eivät voi Aminan näkemyksessä jakaa arjessa bosnialaistaustaisten kanssa kokemusta siitä, miltä tuntuu kantaa sodan taakkoja mukanaan.

Srebrenican tapahtumat pistää aina todella miettimään elämää ja muutenkin kaikkea. Täytyy myöntää, että aika usein olen kateellinen suomalaisille siitä, että he eivät kanna sodan taakkoja mukanaan. He eivät edes tiedä miltä se tuntuu. Usein sitä miettii, että minkälaiskohan se olisi elää vapaana, ilman taakkaa, kaikki omat läheiset ja sukulaiset elossa? Niin, että ei tarvitsisi kokea sitä kauheaa surua sellaisen ilon keskellä kun perheeseen syntyy uusi lapsi tietäen sen, että tuo lapsi ei tapaa koskaan esimerkiksi vaariaan tai monia muita sukulaisiaan.
(Amina PK)

Huttusen (2005, 151) mukaan Bosnian sodan voi nähdä yhtenä traagisena esimerkkinä siitä, mitä tapahtuu, kun kansallisuudesta ja etnisyydestä pidetään kiinni tiukkarajaisina ja muuttumattomina käsitteinä ja kun niiden avulla aletaan vaatia oikeuksia ja rakentaa järjestystä muuttuvaan maailmaan. Identiteetin lisäksi myös muut monikulttuurisen ja globaalin maailman käsitteet ovat häilyviä. Sen lisäksi, että globalisaatio, transnationalismi ja maahanmuuttajuus kenties osaltaan muokkaavat ja muovaavat identiteetin kaltaisia käsitteitä, muuttuvat myös ihmiset näiden kokemusten myötä.

Bosnialaistaustaisten haastateltavieni kohdalla identiteetin vahvimpana muovaajana näyttäytyy Suomessa eletty konkreettinen arki, Vedadin sanoin ”tämä normaali elämä”. Arjen rinnalla vaikuttavat kuitenkin myös aiemmat kokemukset, tässä tapauksessa Bosniassa eletty ja koettu aika, johon arkea peilataan. Vaikka tämä tarkoittaa myös vaikeita muistoja ja menetyksiä, tuntuu se osaltaan myös vahvistavan arjen kokemisen mielekkyyttä.

⁶ Heinäkuussa 1995 tapahtuneessa verilöylyssä sai surmansa noin 8000 Bosnian muslimimiestä (The Hague Justice Portal 2008).

N: Mun viimeinen kysymykseni: Mikä sun elämässä on kaikkein parasta?

V: Tämä normaali elämä. Et ei mitään erityistä oo. Se et asuntolaina, autolaina, on töitä. Lapset on. Et se on ihan, se arkielämä on parasta. Pienet asiat. Et viikonloppuna leffan kattominen, joskus kavereiden kanssa grillaaminen. Täytyy olla todella onnellinen ja tyytyväinen ku vertaa siihen et missä on ollut neljä vuotta. Et jos verrataan siihen et mimmosessa tilanteessa on ollut ja kuin lähellä se kuolema on. Vaikka sitä ei tajua. Täytyy niinkun pieniin asioihin olla todella tyytyväinen. (Vedad)

Tämän tutkimuksen kohteena olevien nuorten aikuisten kohdalla arki merkitsee sekä Suomea että Bosniaa, kahta koettua kotia ja kotimaata, rankkoja heijastuksia menneisyydestä, rinnakkaisia kulttuureita sekä oman paikan etsimistä. Etninen ja paikallinen identiteetti heijastuvat vahvasti arkeen ja ovat jatkuvassa prosessissa. Konkreettinen koti on Suomessa, mutta Suomessa eletävässä arjessa ovat jatkuvasti läsnä bosnialainen yhteisö ja kulttuuri, jotka näyttäytyvät arjen osina sekä sosiaalisissa tilanteissa että arjen käytännöissä. Samalla identiteetti näyttää olevan paikallinen kahdessa merkityksessä. Toisaalta identiteetin rakentuminen kiinnittyy ja on vahvasti sidoksissa tiettyyn, alkupe-
räisesti omaksi koettuun paikkaan. Toisaalta paikallinen identiteetti taas muotoutuu eletyn paikan mukaan ja on näin ollen jatkuvassa prosessissa.

Johtopäätöksenäni on, että maahanmuuttajataustaisilla haastateltavillani uusi paikallisuus haastaa alunperin ehjäksi koetun ja kyseenalaistamattoman, etniseen taustaan pohjautuvan, identiteetin. Etninen identiteetti alkaa uudessa asuinympäristössä hakeutua kohti uudenlaista, monikulttuurisuuden sävyttämää, perustaa. Haastattelemieni nuorten kertomukset viittaavat eräänlaiseen välitilan etnisen ja paikallisen identiteetin kokemukseen. Vaikka Bosnia ja bosnialaisuus vaikuttavat vahvoina taustalla ja bosnialaisuudella on vankka roolinsa etnisen identiteetin jäsentymisessä, alkaa yhteys bosnialaisiin kansallisiin ja etnisiin juuriin osaltaan hämärtyä ja kotimaa kielineen ja kulttuureineen tuntua osin vieraalta. Samalla ote suomalaisuuden sävyttämästä identiteetistä on vielä tunusteleva ja lujuutta kohti hapuileva. Näin etninen ja paikallinen identiteetti on sekoitus, jossa Bosnia ja Suomi sekä bosnialaisuus ja suomalaisuus näyttäytyvät rinnakkaisina identiteetin rakennuspuina. Toisaalta kahden kulttuurin rinnakkaisuus ei tunnu vievän arjessa kokemusta identiteetin eheydestä, vaan kulttuurinen ja etninen variaatio voi osaltaan olla itsessään merkittävänä osana minuutta ja identiteettiä.

Mitkä tekijät siis näyttäytyvät vahvimpina identiteetin rakentumisessa ja muovautumisessa? Tutkimukseni tuloksia ja johtopäätöksiä pohdittaessa katse on lopulta kiinnitettävä ensisijaisesti haastateltavieni henkilökohtaiseen kokemukseen omasta identiteetistään. Etnisyyden, kansalaisuuden, kansallisuuden, kulttuurin ja paikallisuuden kaltaisten käsitteiden avulla tätä ydinkysymystä voidaan lähestyä, mutta ei milloinkaan tyhjentävästi kuvata. Kyse on aina ihmisyksilöistä ja heidän persoonallisesta kokemuksestaan.

Koska konkreettinen ja osin paikkaan sidottu arki muovaa osaltaan prosessuaalista identiteettiä, olisi jonkin ajan kuluttua kiinnostavaa päästä seuraamaan haastattelemieni nuorten arkea, kulttuurin näyttäytymistä omassa perheessä sekä niin sanotun kolmannen maahanmuuttajasukupolven arjen ja identiteetin kokemuksia. Kuinka moni haastattelemistani nuorista päätyy muuttamaan takaisin Bosniaan ja millaisena arki siellä mahdollisesti näyttäytyy? Entä millaiseksi arki muodostuu, jos fyysinen koti on jatkossakin Suomessa? Onko arjen paikallisuudella tulevaisuudessakin vahva merkityksensä osana identiteettiä? Kuinka haastattelemanuoret kasvattavat mahdollisia omia jälkeläisiään ja mikä on kulttuurin ja uskonnon merkitys osana kasvatusta? Entä tuleeko kolmannesta sukupolvesta uusi käsite suomalaisen monikulttuurisuuskeskusteluun ja saavatko haastateltavieni jälkeläiset yhteiskunnassamme vielä maahanmuuttajan ”leiman”, joka tulee osaltaan olemaan heidänkin identiteettinsä rakentumisen pohjana?

Knuuttila (2006, 9) toteaa, että ”olkoonpa identiteetti nykykäsitysten mukaan kuinka häilyvä ja alati konstruoituva prosessi, eivät aiemmin korostetut kokoavuuden ja yhteenkuulumisen periaatteet ole nekään mitään väärinkäsityksiä olleet”. Identiteetillä on oltava pohja, jolle rakentua. Bosnialaisuudella on, ja tulee varmasti aina olemaan, myös Suomessa asuville bosnialaistaustaisille nuorille aikuisille tietty yhteisöllistä identiteettiä luova merkitys. Mutta vaikka bosnialaisuus näkyy vahvana ja vaikuttaa taustalla, on myös Suomi jättänyt ehdottomasti lähtemättömän jälkensä identiteetin kokemiseen. Eläessään kahden kotimaan risteyksessä haastateltavani jäsentävät ja prosessoivat etnistä ja paikallista identiteettiään ja sen kokemista vahvasti mielessään eikä identiteetti näyttäydy kenellekään itsestäänselvyytenä. Myös paluu on yhä mahdollinen, mutta vaikka haastateltavani vielä palaisivat (entiseen) kotimaahansa, jokin heissä olisi Suomessa koetun pakolaisuuden myötä lähtemättömästi muuttunut.

Kuten Leena Krohn (2004, 156) tiivistää hienosti kaunokirjallisessa teoksessaan *Ihmisen vaatteissa*:

”– Ainiaaksiko?

– Ainiaaksi. Sillä jos minä joskus palaisin, se en olisi enää minä, ymmärrätkö. Se joka palaa on aina toinen kuin se joka lähti.”

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Kirjoittajan hallussa

Esman ja Aminan päiväkirjamerkinnot, Bosnian kenttätyömatkan päiväkirja sekä valokuvat

Kansatieteen TYKL-kokoelma, kulttuurien tutkimuksen arkistot, Turun yliopisto

Kivistö, Kirsi-Marjo 2003. *Elämä Suomessa, koti Kosovossa. Turussa asuvien Kosovon albaanien etnisen identiteetin rakentuminen sosiokulttuurisen integraation ja transnationaalien suhteiden kautta*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen arkistot. TYKL/kk/2399.

Kojo, Lilli 2008. *Kotoutuminen ja etninen identiteetti. Esimerkkinä Turun marokkolaiset*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen arkistot. TYKL/kk/2674.

Kuosmanen, Mari 2011. *Kaikki rakastavat kuningasta. Thaimaalaisten kokemus thaimaalaisuudesta ja Suomeen sopeutumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen arkistot. TYKL/kk/2722.

Tarmio, Nora 2012. Pro gradun haastattelut. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen arkistot. TYKL/aud/941–950.

Tiilikkala, Maria 2012. *Tieto on aina omaa. Maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutusvalinnat monikulttuurisessa Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen arkistot. TYKL/kk/2724.

Tolonen, Anu 2003. *JuuretOn. Toisen polven ruotsinsuomalaisten kokemuksia etnisestä identiteetistään*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen arkistot. TYKL/kk/2344.

Kirjallisuus

Anttonen, Marjut 1999. *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aronsson, Peter 2004. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.

Attila Hoare, Marko 2007. *The History of Bosnia. From the Middle Ages to the Present Days*. Lontoo: Saqi.

Barth, Fredrik (toim.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bäckman, Maria 2009. *Miljonsvennar. Omstridda platser och identiter*. Göteborg: Makadam.

Douglas, Mary 2005. [1966] *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi.* (suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard) 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1: Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle.* Jyväskylä: PS-kustannus. 25–43.

Fornäs, Johan 2012. *Kultur.* Malmö: Liber.

Forsander, Annika 2013. Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään. Teoksessa: Martikainen, Tuomas; Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta.* Helsinki: Gaudeamus. 220–244.

Haikkola, Lotta 2012. *Monipaikkainen nuoruus. Toinen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetit.* Helsingin yliopisto: Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:5.

Hall, Stuart 1999. *Identiteetti.* (suom. ja toim. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha) Tampere: Vastapaino.

Hall, Stuart 2003. Kulttuuri, paikka, identiteetti. (suom. Koivisto, Juha) Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli. *Erilaisuus.* Tampere: Vastapaino. 85–128.

Hannerz, Ulf 1996. *Transnational Connections. Culture, People, Places.* Lontoo: Routledge.

Hautaniemi, Petri 2001. Etnisyys ja kulttuuri. Teoksessa: Forsander, Annika; Ekholm, Elina & Hautaniemi, Petri (toim.) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ.* Helsinki: Yliopistopaino. 11–30.

Honkasalo, Veronika 2011. *Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä.* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Huttunen, Laura 2002. *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huttunen, Laura 2005. Etnisyys. Luokittelusysteemejä ja elettyä yhteisöllisyyttä. Teoksessa: Rastas, Anna et al. (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta?* Tampere: Vastapaino. 117–160.

Huttunen, Laura 2006. Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Teoksessa: Martikainen, Tuomas (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 55–82.

Huttunen, Laura 2008. Pakolainen ei koskaan palaa entiseen. Helsingin Sanomat 8.1.2008. [online]
<http://www.hs.fi/paakirjoitus/artikkeli/Pakolainen+ei+koskaan+palaa+entiseen/HS20080108SI1MA01t2p> [27.9.2012]

Huttunen, Laura 2009. Historical Legacies and Neo-colonial Forms of Power? A Postcolonial Reading of the Bosnian Diaspora. Teoksessa: Irni, Sari; Keskinen, Suvi; Mulinari, Diana & Tuori, Salla (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Aldershot: Ashgate. 101–116.

Huttunen, Laura; Löytty, Olli & Rastas, Anna 2005. Suomalainen monikulttuurisuus. Teoksessa: Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino. 16–40.

Jeffreys-Jones, Rhodri 2013. *In Spies We Trust. The Story of Western Intelligence*. Oxford: Oxford University Press.

Järvinen, Jouni & Lindstedt, Jouko 2011. *Itä-Eurooppa matkalla länteen. Itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Kaldor, Mary 2001. *Uudet ja vanhat sodat. Järjestäytynyt väkivalta globalisaation aikakaudella*. (suom. Taipale, Riikka) Kustannus Oy Taifuuni.

Knuuttila, Seppo 2006. Paikan moneus. Teoksessa: Knuuttila, Seppo; Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla. *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–11.

Krohn, Leena 2004. *Ihmisen vaatteissa. Kertomus kaupungilta*. Helsinki: Teos.

Kullaa, Riina 2011. Jugoslavia. Teoksessa: Järvinen, Jouni & Lindstedt, Jouko. *Itä-Eurooppa matkalla länteen. Itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 230.

Kurtic, Azem. 2000. Hedelmät jotka eivät tuoksu ruudille. Teoksessa Mäki, Harri István (toim.) *Hedelmät jotka eivät tuoksu ruudille. Maahanmuuttaja-antologia*. Tampere: Pirkanmaan taidetoimikunta. 13.

Kuusisto, Riikka 1998. *Oikeutettu sota vai julma teurastus? Läntisten suurvaltajohtajien sotaretoriikka Persianlahdella ja Bosniassa*. Suomen Rauhantutkimusyhdistys / Suomen Rauhanpuolustajat. Helsinki: Like.

Latvala, Johanna; Peltonen, Eeva & Saresma, Tuija 2004. Tutkijat kertovat, konventiot murtuvat? Teoksessa: Latvala, Johanna; Peltonen, Eeva & Saresma, Tuija (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Jyväskylän yliopisto: Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. 17–55.

Lefebvre, Henri 2008. [1991] *The Production of Space*. 26. painos. Oxford: Blackwell Publishing.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli 2003. Miksi Erilaisuus? Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino. 7–17.

Lepola, Outi 2000. *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Lodenius, Peter (toim.) 1996. *Balkanin palapeli*. Helsinki: Suomen Rauhanliitto.
- Löytty, Olli 2011. *Kulttuurin sekakäyttäjät*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Malcolm, Noel 1996. *Bosnia. A Short History*. 2. uudistettu painos. Lontoo: Papermac.
- Manninen, Milla 2001. *Katsaus kotoutumistutkimukseen*. Maahanmuuttoasiaa nro 5. Työministeriö. [online]
http://www.tyovoimatoimisto.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/07_aineistot_kirjasto/02_julkaisut_raportit/kototutk_fin.pdf [20.9.2013]
- Martikainen, Tuomas 2008. Muslimit suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa: Martikainen, Tuomas; Sakaranaho, Tuula & Juntunen, Marko (toim.) *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 62–84.
- Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta 2010. Johdanto: Sukupolvet maahanmuuttajatutkimuksessa. Teoksessa: Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 9–43.
- Martikainen, Tuomas & Lehtinen, Isra 2012. Uudet maahanmuuttajat, etenkin muslimit – kielten ja kulttuurien kirjo. Teoksessa: Daher, Okan; Hannikainen, Lauri & Heikinheimo, Karoliina (toim.) *Suomen kansalliset vähemmistöt. Kulttuurien ja kielten rikkautta*. Helsinki: Minority Rights Group Finland. 117–128.
- Martikainen, Tuomas; Saari, Matti & Korkiasaari, Jouni 2013. Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi. Teoksessa: Martikainen, Tuomas; Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus. 23–54.
- Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko 2006. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa: Martikainen, Tuomas (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 9–41.
- Massey, Doreen 2003. Paikan käsitteellistäminen. (suom. Koivisto, Juha) Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino. 51–83.
- Mercer, Kobena 1990. Welcome to the Jungle: Identity and Diversity in Postmodern Politics. Teoksessa: Rutherford, Jonathan (toim.) *Identity – Community, Culture, Difference*. Lontoo: Lawrence and Wishard. 43–71.
- Mikkola, Pirjo 2001. *Kahden kulttuurin taitajaksi. Maahanmuuttajaoppilaan monikulttuurinen identiteetti, tavoitteet ja toiminta*. Turku: Turun yliopisto.
- Muhammed, Husein 2011. *Yhtä erilaiset. Islam ja suomalainen kulttuuri*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

- Mähönen, Tuuli Anna & Jasinskaja-Lahti, Inga 2013. Etniset ryhmäsuhteet ja maahanmuuttajien akkulturaatio. Teoksessa: Martikainen, Tuomas; Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus. 247–261.
- Pohjoismaiden neuvosto 2012. Kaksoiskansalaisuus tärkeä identiteettikysymys. [online] <http://www.norden.org/fi/ajankohtaista/uutiset/kaksoiskansalaisuus-taerkeae-identiteettikysymys> [9.9.2013]
- Pyykkönen, Miikka & Martikainen, Tuomas 2013. Muuttoliike ja kansalaisyhteiskunta. Teoksessa: Martikainen, Tuomas; Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus. 281–300.
- Raittila, Pentti 2009. Journalismin maahanmuuttokeskustelu: hymistelyä, kriittisyyttä vai rasismin tukemista? Teoksessa: Keskinen, Suvi et al. (toim.) *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto. 67–75.
- Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) 2005. *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta?* Tampere: Vastapaino.
- Raunio, Mika; Säävälä, Minna; Hammar-Suutari, Sari & Pitkänen, Pirkko 2011. Monikulttuurisuus ja kulttuurien välisen vuorovaikutuksen areenat. Teoksessa: Pitkänen, Pirkko (toim.) *Kulttuurien kohtaamisia arjessa*. Jyväskylä: Bookwell Oy. 17–50.
- Ronkainen, Jussi 2006. Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Teoksessa: Martikainen, Tuomas (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 237–256.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. Teoksessa: Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry. 45–76.
- Ruotsalainen, Kaija & Nieminen, Jari 2012. Toisen polven maahanmuuttajia vielä vähän Suomessa. Tilastokeskus. [online] http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2012/art_2012-07-04_003.html [6.6.2013]
- Räsänen, Matti 1999. Background and anatomy of the project. The research project in ethnicity and identity. Teoksessa: Teinonen, Markku & Virtanen, Timo J. (toim.) *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region*. Tampere: Tammer-Paino Oy. 9–17.
- Saarikoski, Vesa 1999. *BALKAN 2000. Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Turku: Turun yliopisto.
- Salakka, Markku 2006. *Suomeen palaavien lähetystyöntekijöiden paluuta koskevat puheetavat. Paluusokki ja identiteetin monikulttuuriset jännitteet*. Oulu: Oulu University Press.

- Sallinen, Susanna 2004. Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena. Teoksessa: Granö, Päivi; Suominen, Jaakko & Tuomi-Nikula, Outi. *Koti – Kaiho, paikka, muutos*. Pori, Turun yliopisto: Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja IV. 79–102.
- Salmi, Hannu 2001. Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot. Teoksessa: Kalela, Jorma & Lindroos, Ilari. *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 134–149.
- Schmitt, Carl 2009. [1975] *Theory of the Partisan. Intermediate Commentary on the Concept of the Political*. New York: Telon Press Publishing.
- Siim, Pihla 2006. Paikkasuhteet maahanmuuttajien kertomuksissa. Teoksessa: Knuuttila, Seppo; Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla. *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 93–109.
- Suurpää, Leena 2005. Suvaitsevaisuus – sietämistä vai solidaarisuutta? Teoksessa: Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.). *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino. 41–68.
- Säävälä, Minna 2008. Islam Kosovosta Suomeen muuttaneiden naisten elämässä. Teoksessa: Martikainen, Tuomas; Sakaranaho, Tuula & Juntunen, Marko (toim.) *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 111–131.
- Talib, Mirja-Tytti 2002. *Monikulttuurinen koulu – haaste ja mahdollisuus*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Talve, Ilmar 1990. [1979] *Suomen kansankulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tervonen, Taina 2010. Mahdoton paluu Bosniaan? [online]
http://www.muuttoliikkeessa.fi/index_html?cid=119&lang=suo [20.3.2013]
- The Hague Justice Portal 2008. Srebrenica in summary. [online]
<http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=9564> [12.8.2013]
- Tiilikainen, Marja 2003. *Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tilastokeskus 2012. Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2011. [online]
http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yvrm_uls_i_201100_2012_6360_net.pdf [13.5.2013]
- Tilastokeskus 2013a. Maahan- ja maastamuuttaneet lähtö- ja määrämaan, iän, sukupuolen ja kansalaisuuden mukaan 1987–2012 -osataulukko. [online]
http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/muutl/muutl_fi.asp [10.6.2013]
- Tilastokeskus 2013b. Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1987–2012 -osataulukko. [online]
http://193.166.171.75/database/StatFin/vrm/vaerak/vaerak_fi.asp [10.6.2013]

Torsti, Pilvi 1999. Neljä vuotta Daytonin rauhansopimuksesta. Helsingin Sanomat 21.11.1999. [online]
<http://www.pilvitorsti.fi/docvault/files/HS%20211199%20Nelja%20vuotta%20Daytonin%20rauhansopimuksesta.pdf> [17.9.2012]

Torsti, Pilvi 2003. *Divergent Stories, Convergent Attitudes. Study on the Presence of History, History Textbooks, and the Thinking of Youth in post-War Bosnia and Herzegovina*. Helsinki: Kustannus oy Taifuuni.

Torsti, Pilvi 2004. Bosnialaisnuoret ja historia. Teoksessa: Löfström, Jan; Rantala, Jukka & Salminen, Jari (toim.) *Esseitä historiallisyhteiskunnallisesta kasvatuksesta*. Historiallis-yhteiskunnallisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 2. 187–205.

Torsti, Pilvi 2011. Bosnia ja Hertsegovina. Teoksessa: Järvinen, Jouni & Lindstedt, Jouko. *Itä-Eurooppa matkalla länteen. Itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 214–230.

Tuomi-Nikula, Outi; Granö, Päivi & Suominen, Jaakko 2004. ”Oma koti kullan kallis” – johdannoksi. Teoksessa: Granö, Päivi; Suominen, Jaakko & Tuomi-Nikula, Outi. *Koti. Kaiho, paikka, muutos*. Pori, Turun yliopisto: Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja IV. 7–12.

Ulkoasiainministeriö 2003. Kaksoiskansalaisuus tuli mahdolliseksi. [online]
<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentId=59547&nodeId=15998&contentId=1&culture=fi-FI> [9.9.2013]

Vihervuori, Marita 1999. *Tervetuloa helvettiin. Välähdyksiä Jugoslavian perintösodasta*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Vilkko, Anni 2010a. Kohteena koti. Teoksessa: Vilkko, Anni; Suikkanen, Asko & Järvinen-Tassopoulos, Johanna (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 11–31.

Vilkko, Anni 2010b. Eletyn tilan kertominen. Teoksessa: Vilkko, Anni; Suikkanen, Asko & Järvinen-Tassopoulos Johanna (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 35–58.

Ågren, Marja 2006. ”Är du finsk, eller..?” *En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige*. Göteborg: Arkipelag.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelurunko

Päivämäärä:

Nimi:

Sukupuoli:

Syntymävuosi:

Syntymäpaikka:

Asuinpaikka:

Puhelinnumero:

Sähköpostiosoite:

Haastattelukäytännöt

- TYKL-arkisto ja haastattelujen käyttösopimus
- Nimettömyys tutkimuksessa: mahdolliset toiveet peitenimestä

Aloitus

- Miten esittelisit itsesi minulle ja kertoisit itsestäsi, kun olemme vieraita toisillemme?

Muutto uuteen (koti)maahan

- Milloin olet muuttanut Suomeen?
- Miksi muutit?
- Kenen kanssa muutit?
- Millaisen reitin kuljit Suomeen?
- Muistatko ensimmäisiä ajatuksiasi muutosta ja uudesta kotimaasta? Millaisia ne olivat?

Ajatuksia vanhasta (koti)maasta

- Miten muistat lapsuuden (koti)maasi?
- Millainen on nykyinen suhteesi Bosniaan?
- Seuraatko Bosnian mediaa/uutisia?
- Kuinka tärkeää sinulle on, että Suomessa tunnetaan Bosnian historiaa ja nykytilannetta?

Arki

- Kerro opinnoistasi/työstäsi?
- Kerro perheestäsi?
- Kerro kodistasi? Kenen kanssa asut?
- Kerro ystäväistäsi?
- Kerro harrastuksistasi?
- Kerro lempiruuistasi?
- Kerro lempimusiikistasi / lempiohjelmistasi?

Uskonto

- Mitä tahdot kertoa minulle uskonnostasi?
- Millainen on uskonnon merkitys elämässäsi?
- Kuinka uskontosi näkyy arjessasi?

Kulttuurinen kohtaaminen

- Mitä sinulle tarkoittaa sana kulttuuri?
- Mikä on sinun omaa kulttuuriasi?
- Miten kulttuuri näkyy arjessasi?

Etnisen identiteetin määrittelyä

- Miten kuvailisit suomalaisuutta? (Onko sellaista?)
- > Oletko Suomen kansalainen? -> Oletko suomalainen? (Miksi olet/miksi et?)
- Miten kuvailisit bosnialaisuutta? (Onko sellaista?)
- > Oletko bosnialainen? (Miksi olet/miksi et?)

Pohdittavaa lopuksi

- Oletko maahanmuuttaja? Miten koet käsitteen?
- Mikä on äidinkielesi?
- Missä kotimaasi on?
- Entä kotisi?
- Jos katsot tulevaisuuteesi, mitä siellä näet? Missä mahdollisesti tuolloin olet?
- Mikä elämässäsi on parasta?

- Mitä muuta tahtoisit vielä sanoa?